

Šiame numeryje

3 **Astrida PETRAITYTĖ**

Žvilgsnis į Rytprūsius – be iliuzijų, legendų, bet su sentimentais

5

**Lietuvos išeivija laukia prelato
Edmundo J. Putrimo vizitų**

6

**Kun. Bronius Laurinavičius.
Prisiekęs ginti Motiną Bažnyčią**

Lenkijos lietuviai jaučia pavojų

Lenkijos lietuvių bendruomenė kreipėsi į Lietuvos ir Lenkijos premjerus prašydama imtis priemonių sustabdyti augantį antilietuviškumą Seinų krašte. Rašte pabrėžiama, kad „nuolat siaurinamas lietuviškų mokyklų tinklas, ignoruojami elementarūs poreikiai mokyklas aprūpinti reikiamaisiais vadovėliais <...> Daugėja pasityčiojimo iš žmonių, kai viešose vietose išgirstama vartojant lietuviškas pavardes ar gimtąją kalbą, atvejų, panaikinta vienintelė lietuviška laida Balstogės televizijoje. Visa tai bei smurto proveržiai minint 93 Lenkijos Nepriklausomybės atkūrimo dieną Varšuvoje rodo stiprėjančias nacionalistines nuotaikas Lenkijoje ir kelia nerimą lietuvių tautinei mažumai Lenkijoje.“

Taip pat rašoma: „Norime priminti, kad Berznyke (Seinų savivaldybė) jau keleri metai vykdoma „įamžinimo pažeminant“ akcija. Statomi nauji paminklai, provokuojantys lenkų ir lietuvių konfliktą. Šiais „paminklais“ siekiama radikalizuoti lenkų nacionalistines nuotaikas ne tik Lietuvos, bet taip pat vietinės lietuvių mažumos atžvilgiu. Prieš kelias savaites pritariant vietinei valdžiai buvo pastatytas dar vienas paminklas, žeminantis Berznyko kapinėse palaidotus Lietuvos karius, kurie žuvo 1920 metais lenkų ir lietuvių konflikto metu. Tai ligi šiol lenkų tradicijoje analogų neturintis atvejis, kuomet žuvusių karių atminimas įamžinimas vykdomas juos pažeminant.“

Minėtoji atmosfera vis labiau spartina Lenkijos lietuvių asimiliacijos procesus bei itin apsunkina Lenkijos lietuvių bendruomenės veiklą siekiant išsaugoti jos narių tautinį tapatumą. Lapkričio 27 d. Punske vyks Lenkijos lietuvių bendruomenės Suvažiavimas, kurio metu bus svarstoma apie tolesnes šios organizacijos veiklos perspektyvas.

Apipaišyta vietovardžių lentelė su lenkišku ir lietuvišku vietovės pavadinimu

Spausdiname kreipimosi tekstą.

Donald Tusk
Lenkijos Respublikos Ministrui Pirminin-
kui
Andriui Kubiliui
Lietuvos Respublikos Ministrui Pirminin-
kui

Lenkijos lietuvių bendruomenė labai susirūpinusi vis prastėjančia lietuvių tautinės mažumos padėtimi Lenkijoje. Nuolat siaurinamas lietuviškų mokyklų tinklas, ignoruojami elementarūs poreikiai mokyklas aprūpinti reikiamaisiais vadovėliais, lietuvių kalba besimokantys mokiniai finansiniu požiūriu diskriminuojami tų mokinių, kurie lanko

tik lietuvių kalbos pamokas, atžvilgiu. Daugėja pasityčiojimo iš žmonių, kai viešose vietose išgirstama vartojant lietuviškas pavardes ar gimtąją kalbą, atvejų, panaikinta vienintelė lietuviška laida Balstogės televizijoje. Visa tai bei smurto proveržiai minint 93 Lenkijos Nepriklausomybės atkūrimo dieną Varšuvoje rodo stiprėjančias nacionalistines nuotaikas Lenkijoje ir kelia nerimą lietuvių tautinei mažumai Lenkijoje.

Nerimaujama visų pirma dėl viešųjų išpuolių prieš Lenkijos lietuvius. Punsko savivaldybėje buvo sunaikintos lentelės su dvigubais vietovių pavadinimais bei du lietuvių kultūros kūrėjams skirti paminklai. Iki šiol šių išpuolių kaltininkai

Nukelta į 7 p.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių savanoriškas valstybės gynimas XVII a. vidurio okupacijos sąlygomis*

Akad. prof. habil. dr. Antanas TYLA, Vilnius

Akad. Antanas Tyla

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos valstybinė savimone per XVII a. 20-metį karą išryškėjo ne kartą, ir yra analizuota A. Šapokos, K. Avižonio, A. Tylos, G. Saganovičiaus, A. Kotliarčuko darbuose. Tyrinėtojai apžvelgė Lietuvos Statute reglamentuotos visuotinio šaukimo prievolės ir jos tradicijos reikšmę valstybės gynybai ir priešo okupuotų teritorijų išlaisvinimui. Pranešėjas yra analizavęs labai svarbų 1648 m. birželio 10 d. Vilniaus pasitarimą ir jo vaidmenį gelbstint valstybę ir jos piliečius nuo intervencijos sukeltą pavojų.

Istoriografijoje yra gerokai pasistūmėta

tiriant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės materialinę – mokesčių mokėjimo, kaip pilietinės raiškos raidą nuo Žygimanto Augusto iki Mykolo Vyšnioveckio laikų. Dabar jau žinome to meto LDK Valstybės išdo pajamas ir išlaidas, biudžetą, Lietuvos materialinį-finansinį savarankiškumą ir pajėgumo ribas.

Kiek mažiau mūsų istoriografijoje vertinama jau minėta visuotinio šaukimo prievolė, jos statutinis atlikimas, modeliai, reikšmė ir jos savanoriška modifikacija. Ji dar nėra taip ištirta, kaip to meto Lietuvos išdas. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ši prievolė buvo daug reikšmingesnė negu Lenkijoje.

Siame pranešime noriu sustoti prie pasionariškų reiškinių – savanoriška Žemaitijos ir Aukštaitijos šiaurinių pavių bajorijos politinė ir karinė raiška – (savanorystė ir savigny) Dvidešimtmečio karo (1648–1667) metu, – okupacijos ir išsilaisvinimo laikotarpiu.

Čia konkrečiai panagrinėsiu Aukštaitijos pavietų ir Žemaitijos konfederacijų 1656–1658 m. uždavinius ir reikšmę Lietuvos išsilaisvinimo kare.

Per Dvidešimtmetį karą Žemaitija ir Aukštaitijos Trakų vaivadijos šiauriniai Kau-

Nukelta į 10 p.

Grafų Komorovskių pėdsakais

**Onutė MACKEVIČIENĖ, Rokiškio krašto muziejaus
istorijos skyriaus vedėja**

Rokiškio apylinkėse savo dvarus turėjo ne viena garsi didikų giminė. Čia gyveno Tyzenhauzai, Romeriai, Morikonai, Veisenhofai, Rosenai, Komarai, Koscialkovskiai. Tačiau pastaruoju metu visus labiausiai domina tos vietos, kur gyveno grafai Komorovskiai (herbas Korczak) - dabartinio

Komorovskių herbas „Korczak“

Lenkijos prezidento Bronislavo Komorovskio seneliai ir proseneliai. Vienas jų valdytas dvaras buvo Kavoliškyje, gyvenvietėje, nuo Rokiškio nutolusioje tik porą kilometrų. Būtent šiame dvare ir reikia ieškoti Lenkijos

prezidento šaknų.

Šis straipsnelis nepretenduoja į išsamesnę studiją apie Kavoliškio dvarą ar grafus Komorovskius. Jame pasiremta tik kuklia Rokiškio krašto muziejininkų surinkta medžiaga: dokumentais, keliomis fotografijomis, senųjų rokiškėnų prisiminimais, dabartinėmis Komorovskių buvusių valdų fotografijomis, bylojančiomis, kad dvarų kultūros ir istorijos išsaugojimu rūpintasi nepakankamai.

Lenkų istorikas Romanas Aftanazy rašo, jog Pranciškus Komorovskis Kavoliškį iš žmonos Lukrecijos fon Liudingshausen-Volf brolio nusipirko XVII a. Nuo tada šis dvaras iki pat 1940 m. sovietinės okupacijos pagal vyriškąją liniją priklausė grafams Komorovskiams. Vietiniai gyventojai lenkų kilmės grafų pavardę sulietuvino ir vadino juos Kamarauskais. Dabar grafų Komorovskių laikus Kavoliškyje mena išlikę trys ūkiniai pastatai, graži liepų alėja, tvenkinys ir ant kalvelės stovintis medinis koplytstulpis. Jis žymi vieno iš Komorovskių – Zigmunto Leopoldo Petro Komorovskio – amžinojo poilsio vietą.

Zigmuntas Leopoldas Petras Komorovskis (1865–1920) mylėjo savo Kavoliškio dvarą, didžiavosi šio krašto istorija ir išreiškė

Nukelta į 14 p.

Mažoji Lietuva**Eduardas Gizevijus – Mažosios Lietuvos etnografas*****Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius***

Eduardas Gizevijus – žymiausias XIX a. Mažosios Lietuvos tautosakos, archeologinės ir etnografinės medžiagos rinkėjas bei skelbėjas, dailininkas, mokytojas, vertėjas, didelis lietuvininkų bičiulis ir užtarėjas nuo germanizacijos, išvaręs gilią vagą šio krašto kultūros istorijoje.

Kilmė

Eduardas Gizevijus buvo kilęs iš suvokietėjusios Prūsijos mozūrų Gižyckių giminės, kuri jau nuo pirmosios XVII a. pusės vartojo pavardę „Gisevius“, nors vienas iš jų dar 1812 m. Karaliaučiaus universitete įsimatrikuliavo vardu Gisevius, o 1814 m. jau Gižyckiu. XVIII–XIX a. Mozūruose buvo bent šešetas kunigų Gižyckių. Iki XVIII a. – bent penkios Karaliaučiaus universitete įsimatrikuliuavusių „Gisevius“ kartos (pirmasis 1638 04 09 Povilas Gisevius Licensis iš Luko). Bene Samuelio Gotfrydo sūnus buvo irgi Samuelis Gotfrydas, Eduardo tėvas, įsimatrikuliuavęs 1782 09 26, vėliau buvęs teisėju ir miręs 1819 11 13. Ir dabar Lenkijoje yra Gižycko miestas. Tai – stambiausias miestas prie didžiųjų Mozūrijos ežerų, esantis sąsiauryje tarp Negotyno ir Kisainio ežerų, viename iš įstabiausių Lenkijos, o gal ir Europos kampelių.

Biografija

Eduardas Karolis Samuelis Gizevijus, paveldėjęs ir vieną tradicinį šeimos vardą Samuelis, tačiau vartojęs tik vieną Eduardą, buvo sūnus Samuelio, Prūsijos teisėjo Seinuose tuo laiku, kai po 1795 m. Užnemunė buvo patekusi į Prūsijos valdžią. Motina Šubertaitė, liuteronų kunigo Šuberto iš Milkų duktė. Eduardas gimė Luke (vok. Lyck) 1798 m. lapkričio 11 d. tuo laiku, kai jo tėvai važiavo iš Vloclaveko į Seinus per Luką (prie Luko ežero ir upės 35 km į vakarus nuo Augustavo bei 50 km nuo Suvalkų, dab. Elkas – miestas šiaurės rytų Lenkijoje, Varmijos Mozūrų vaivadijoje).

Šeima gyveno Seinuose, bet 1801 m. mirus motinai, jis kartu su seserimi Vilhelmina buvo pavestas, vėliau tapusio konsistorijos tarėju, Timotiejaus Gizevijaus globai. Tėvui antrą kartą vedus vyriausiąją Gumbinės akcizų direktoriaus Benkendorfo dukterį, o dėdei mirus, vaikai grįžo pas tėvą į Seinus, kuriuose pamotė buvo pirmutinė jų mokytoja, nes tuometinis žydmiestis Seinai dar neturėjo jokios mokyklos. Pamotė buvo visapusiškai išsilavinusi moteris, kuri labai rūpinosi įvaikių auklėjimu. Mokėjo daug pasakų, padavimų, liaudies dainų. Statant tėvų namą, Eduardas bėgiodamas krito žemyn galva į rūšį nuo 12 pėdų aukščio sienos ant akmenų krūvos ir smarkiai prasiikirto galvą. Galbūt dėl to liko nuolatinis silpnumas, o ėmus įtemptai galvoti imdavo ją skaudėti. Tikėtina, kad gyvendamas Seinuose Eduardas šiek tiek ir lietuviškai pramoko, o ilgainiui ypač pamėgo lietuvių kalbą. 1807 m. Napoleonui įsteigus Varšuvos kunigaikštystę ir Seinams su visa Užnemune

Eduardo Gizevijaus portretas (iš knygos „Lietuvininkai“, 1970 m.)

jai atitekus, tėvas Samuelis prarado savo tarnybą bei patyręs daug nemalonumų ir išpuolių iš lenkų, kurie keršijo okupantams vokiečiams, su visa šeima išsikėlė į svainio Bekendorfo dvarą Čostkovą.

Čia Gizevijai gyveno apie trejus metus, o pas pamotės brolių Eduardas mokėsi geografijos, istorijos ir dailės. Nuo to laiko tapyba virto antruoju jo pomėgiu. 1809 m. Bekendorfui pardavus Čostkovą, visa Gizevijų šeima išsikėlė į Mažąją Lietuvą, į Mielaukius, kur tėvas gavo teisėjo vietą. Eduardas mokslus tęsė Gumbinėje. Vienerius metus mokėsi privačioje Kleino mokykloje, paskui gimnazijoje. Būdamas gimnazistu išgyveno 1812 m., kai per Gumbinę persirito didžioji Napoleono armija, kartu su kuriam laikui Gumbinėje sustojusiu Napoleonu. Tų pačių metų gruodį per tą pačią Gumbinę jau traukė sumuštos prancūzų armijos likučiai. 1813 m., neturėdamas net 15 metų, Eduardas, bendro ūpo pagautas, stojo į Prūsijos landšturmą, bet dėl silpnos sveikatos iš kariuomenės greitai buvo atleistas, ir po to Gumbinėje tęsė karo sutrukdytą mokslą.

Pabaigęs gimnaziją E. Gizevijus 1817 m. lapkričio 13 d. įsimatrikuliavo Karaliaučiaus universiteto teisių fakultete. 1819 m. tėvui mirus, Eduardas, nebegaudamas iš šeimos lėšų, turėjo verstis privačiomis pamokomis; tai neigiamai atsiliepė universitetinėms studijoms. Jam buvo nepriimtinas išdykusių studentų elgesys ir šiurkščios išdaigos. Bet per pažintį pateko į rinktinę draugiją, muzikos ratelį ir dainų draugiją, kurioje rado peno savo širdžiai, protui bei jausmams. Studijų metu dar labiau išaugo susidomėjimas muzika. Jis susipažino su teatru ir opera. Labai pamėgo teatrą, nes geradario Riudigerio, kurio augintinį privačiai mokė, dėka galėjo kasdien nemokamai žiūrėti spektaklius, kurie tuo metu buvo labai aukšto

lygio. Neblėstantį išpūdį paliko opera „Pele-nė“. Dvejus metus mokytojavo Senamiesčio gimnazijoje, kurioje vaikus mokė dainavimo ir piešimo.

Kruvina širdimi atsisakė teisės studijų ir perėjo į pedagoginę specialybę, kuriai liko ištikimas visą savo gyvenimą. Universiteto nebaigęs, jis 1821–1825 m. privačiai mokytojavo Karaliaučiaus pirklio Binko šeimoje, o 1825 m. balandžio 1 d. Tilžės magistratas jį paskyrė Tilžės šešių beturčių mokinių bendrabučio inspektoriumi (pirmą kartą su tėvu čia lankėsi 1809 m., ir jam labai patiko lietuviškos valtyš Nemune). Eduardas būdamas studentu lankėsi Ragainėje ir susižavėjo Lietuva (Lietuvos vardu XIX a. ir anksčiau vokiečiai vadino lietuvininkų gyvenamą Rytprūsijų teritoriją). Kartu su pirkliu Binku apsilankęs Klaipėdoje taip pamilo šį kraštą, kad Lietuva tapo jo gyvenimo tikslu. Vėliau daug padavimų apie Rambyną surinkęs ir juos išpopuliarinęs, o žvelgiant nuo jo į unikalų kraštovaizdį, kuriame tobulai dera Vilkyškių kalvagūbrio formos su Nemuno slėnio lyguma Ragainės vingyje, šią vietovę pavadino Lietuvos Šveicarija.

Apsigyvenęs Tilžėje, kiekvieną atliekamą valandėlę skyrė lietuvių kalbos, tautosakos, istorijos ir papročių studijoms. Taip pat tobulinosi muzikoje; tai jam buvo reikalinga ir lietuvių dainų melodijoms užrašyti. Toliau dirbo ir tapybos srityje. 1825 m. Eduardas pradėjo dirbti ir Tilžės Karališkosios gimnazijos pagalbiniu mokytoju. Nuo 1843 m. pakeltas ordinariniu mokytoju, vėliau dėstė lietuvių kalbą, kurios mokymas čia daugiausia jo pastangomis buvo įvestas. Kad nebūtų prievarta nutildyta „išnykstančios tautelės gulgės giesmė“, kaip jis rašė savo prašyme Prūsijos karaliui Frydichui Vilhelmui IV.

Daug puikių išpūdžių patyrė 1836 m. vasarą aplankęs Kauną ir Panemunę.

Kai 1844 m. Gumbinės mokyklų patarėjas Retigas lietuvių kalbos pamokas pašalino iš mokomųjų dalykų programų, E. Gizevijus bei kiti pažangūs mokytojai ėmė kovoti. E. Gizevijus dėl to pasiskundė Prūsijos karaliui, tai šis jį ne tik grąžino, bet ir jam pačiam nuo 1845 m. gegužės 1 d. davė metus atostogų bei suteikė 300 talerių pašalpą savo lietuvių kalbai patobulinti. Joms pasibaigus, tų pačių metų lapkričio 1 d., gavo dar vienerių metų atostogas tam pačiam tikslui. 1875 m. buvo gimnazijoje perėmęs ir dainavimo pamokas, bet, tais pačiais metais gavęs pusmečio atostogas, jis jau daugiau į gimnaziją nebegrižo.

E. Gizevijus buvo pirmasis Tilžės gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas iki išėjimo į pensiją. Tada lietuvių kalbos pamokas perleido geriausiajam savo buvusiam mokiniui E. J. Šykopui (Schiekopp).

1870 m. lapkričio 11 d., siaučiant smarkioms Prūsijos ir Prancūzijos tautų kovos audroms, šventė savo pedagoginio darbo penkiasdešimtmetį. Prūsijos karalius jį apdo-

Tužė Yvolaitienė-Petkikė su kyku (Eduardo Gizevijaus piešinys)

vanojo 4-tos klasės Raudonojo Erelio ordinu (diplomas pasirašytas vyriausioje būstinėje Versalyje); Karaliaučiaus senovės draugija „Prūsija“ išrinko savo garbės nariu.

E. Gizevijus 1876 m. balandžio 1 d. (per Velykas) išėjo į pensiją, iš Tilžės magistrato kasmet gaudamas 10 talerių. Bet ir tuomet jis nemetė nei plunksnos, nei teptuko. Tuo laiku jis ir nutapė savo reikšmingiausius paveikslus.

Paskutinius pensininko amžiaus metus E. Gizevijus tyliai ir ramiai nugyveno senajame savo bute, kurį jam buvo palikęs Tilžės magistratas su 70 talerių metine nuoma; jis nepaliovė kruopščiai triušęs prie mėgstamų savo darbų: tapybos, muzikos, knygų skaitymo.

Tik nuo 1879 m. Gizevijus pradėjo sirgti liuti; vis labiau jį vargino ypač bronchinė astma, kurios priepuoliai kamavo paskutinius mėnesius. Netgi paskutinėmis dienomis, savo mylima lietuviška kalba skundėsi draugams ir ištikimajai šeimininkei, rūpestingai globojusiai jį apie 40 metų.

Romi mirtis išvadavo jį iš ilgų kentėjimų *Exaudi* sekmadienį, 1880 m. gegužės 9 d., antrą valandą ryto.

Gyveno pagal nuosaikų ir nereiklų spartietišką gyvenimo būdą, išskyrus pypkę, nežinojo kokių kitų būtinų reikmių sau pačiam. Šeimos nesukūrė – jo šeima buvo nykstantys lietuvininkai, kurių kultūros paveldo tyrinėjimui paskyrė visą savo gyvenimą.

Pagal savo politinius įsitikinimus E. Gizevijus buvo absoliutus monarchistas, karštas Hohencolernų šalininkas ir griežtas bet kokių partijų bei demokratinių siekimų priešininkas.

Tęsinys kitame numeryje

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ ir Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčia**KVIEČIAME**

Į renginį **2011 m. lapkričio 28 d., pirmadienį, 18.00 val.**, kuris įvyks

Vilniaus ev. liuteronų bažnyčios konferencijų salėje,

Vokiečių g. 20, įėjimas – kieme, po varpine pro duris dešinėje

TAIGI IMK MANO RANKĄ,

skirtą knygų, pasakojančių apie lietuviybės likimą Karaliaučiaus krašte paskutiniaisiais metais, sutiktuvėms.

Renginys, skirtas paminėti Mažosios Lietuvos dieną bei Tilžės Aktą (1918 m. lapkričio 30 d.) ir priglaudimą Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos.

Dalyvauja:

mokytojos, atsiminimų autorės Vanda Vasiliauskienė, Janina Matusevičienė, giedos Vilniaus ev. liuteronų bažnyčios choras, vadovaujamas chorvedės Astos Saldukienės, koncertmeisterės Janinos Pamarnackienės, repetitorės Ligitos Kriščiūnaitės, skambės Martyno Mažvydo, Vyduono, Friedricho Silcherio ir Julies von Hausmannės giesmės.

Tilžės apylinkės lietuvių Nemuno slėnyje 1839 m. (Eduardo Gizevijaus piešinys, iš knygos „Lietuvių liaudies menas“, 1974 m.)

Žvilgsnis į Rytprūsius – be iliuzijų, legendų, bet su sentimentais

Astrida PETRAITYTĖ, Vilnius

Auditorija klauso pranešimo lenkų kalba

Rudeniui einant į pabaigą, „Academia Baltica“ (biuras įsikūręs Liubeke), kadaise atskilusi nuo Travemiundėje veikusios „Ostsee-Akademie“, vieną seminarą surengia specialiai skirtą Baltijos šalims ar bent užgriebiantį šį regioną. Seminaras, kaip ir daugelis „Academia Baltica“ renginių, tradiciškai vyksta kitos – Sankelmarko – akademijos erdvėje; ši įsikūrusi kaime, ar tiksliau – gamtoje, prie Sankelmarko ežero, netoli Flensburgo, visai Danijos pašonėje, t. y. buvusiose Danijos valdose. Ir neatsitiktinai – gi ši vieta inspiruoja apmąstymus apie Istorijos vingius, valstybinių ribų kaitą ir to įkaitais tampančius gyventojus, istorinę atmintį ir šiandieninio sugyvenimo galimybę...

Kokie gi pagrindiniai Academia Baltica tikslai?

Dr. Christianas Pletzingas, „Academia Baltica“ vadovas: „Akademijos tikslas – skatinti Vokietijos ir jos kaimynių Baltijos šalių tarpusavio supratimą bei bendradarbiavimą. Šių uždavinių siekiame organizuodami seminarus, pažintines keliones, leisdami įvairius leidinius.“

Mes, lietuviai, apgailestaujame, kad kadaise Travemiundėje gana dažnai gvildenus lietuviškąją tematiką, dabar dėmesio Lietuvai ar Mažajai Lietuvai, regis, vis mažiau... Ar orientuojamasi į lenkišką tematiką?

„Tiesa, kad mažiau dėmesio Lietuvai, bet jo mažiau ir Latvijai bei Estijai. Mažiau ir Lenkijai. Tai susiję su lėšomis, kurių reikia seminarų organizavimui. Travemiundėje turėta gana gausi sponsorų ir Federacinės vyriausybės parama, dabar mes turime gal 10–15% būtojo finansavimo. Priversti taupyti, todėl seminarų Lietuvos ir Rytprūsių tematika sumažėjo.“

Vis dėlto sponsoriškas ir globėjiskasis Akademijos požiūris į renginių dalyvius iš Baltijos šalių, vos prieš dvidešimtmetį sugrįžusių Europos žemėlapiu, taip pat Lenkijos, Kaliningrado srities nemąžta – kas iš mūsų galėtų pasiryžti gan tolimai kelionei, jei bilietų išlaidos nebūtų kompensuojamos!

Tad vos išvydusi 2011-ųjų lapkričio seminaro temą – „Ostpreussen ohne Legende“ („Rytprūsiai be legendų“) negalėjau praleisti progos! Į gan tolimą ir šiais, lėktuvų, laikais nelengvą kelią (kone 20 valandų autobusu iki Hamburgo, dvi valandas traukiniu iki Flensburgo, gal dvidešimt minučių beveik valandą lauktu autobusu iki stotelės „Akademie Sankelmark“) susiruošėme su Rytprūsių, ypač – Mažosios Lietuvos žinovu, irgi nevienkartiniu „Academia Baltica“ seminarų dalyviu dr. Algirdu Matulevičiumi. Paskui negalėjome savo pasiryžimu atsidžiaugti – vieninteliai atstovavome Lietuvai, nes netgi numatytasis pranešėjas dr. Arūnas Baublys iš Klaipėdos susirgęs neatvyko, tad lietuviškoji gija bendrame seminare kontekste – ir taip nebūdama itin ryški – dar labiau susilpnėjo. Organizatorių dėmesys, matyt, iškart labiau kryo į lenkišką ir kionigsbergišką-kaliningradišką

komponentus. Ir seminaro kalbos oficialiai buvo dvi – vokiečių ir lenkų, pranešimai, diskusijos sinchroniškai versti iš vienos kalbos į kitą. Ši seminarą kartu su „Academia Baltica“ vadovu dr. Christianu Pletzingu organizavo, pranešimus moderavo dr. Gerhardas Doliesenas; man pavardė nelabai buvo girdėta, užtat bendrakeleivis Algirdas gal antrą renginio dieną ir nustebe, ir nudžiugęs turėjo progos šūktelti: „Tai tas pats Doliesenas!“ Taigi kartu su Anatolijumi Bachtinu parašęs knygą apie Rytprūsių bažnyčias („Vergessene Kultur. Kirchen in Nord-Ostpreussen“)! Nors mums ir pritrūko lietuviško žvilgsnio bei pilnutinio istorinio Rytprūsių vaizdo, bet gailauti ir bambėti neapsivertė liežuvį – dienotvarkė buvo ir intensyvi, ir turininga. Penktadienį (lapkričio 11 d.) popiet prasidėjęs, šeštadienį nuo ryto iki vakaro besitęsęs, sekmadienį priešpiet pasibaigęs seminaras aprėpė devynis pranešimus – ir ne šiaip po penkiolika minučių vienas po kito skaitomus, o pusantros valandos (kartu su diskusijomis) vykusius. Pagristai mano bendrakeleivis istorikas pasižadėjo šia patirtimi pasidalinti su kolegomis Vilniuje – juk esame patyrę, kad mūsiškiai į vienos dienos konferencijas sugeba sugrūsti po 15 pranešimų, ne vienas jų būna mažai su skelbtąja tema susijęs, klausimams laiko po atskiro pranešimo nėra numatyta, o į ilgos darbo dienos pabaigą kas būna nuvargęs, o kas jau ir išlėkęs... Sankelmarke darbinga, sukaupimo kupina atmosfera vienijo visą auditoriją. Po abiejų renginio vadovų sveikinimo žodžių (į šią dalį, nors ir skubėję įsikurti, kiek vėlavome) pranešimus pradėjo Rytprūsių krašto muziejaus Liuneburge vadovas dr. Joachimas Mähneras. Tema – „Rytprūsių reikšmė vokiečių istorijoje“ – žadino viltį, kad tai bus į kontekstą įvedanti istorinė apžvalga, bet pranešėjas savo užduotį gerokai susiaurino: probėgšmais paminėjęs Vokiečių ordiną, prūsus, Prūsijos kunigaikštystę bei karalystę, labiau koncentravosi į muziejaus eksponatus ir veiklą, pažymėdamas ir „atrakcijos“ būtinumą (tarkim, lankytojų dėmesį patraukia karalienės Luizės legenda). Problemą Rytprūsių istorijos momentą, ne kartą dar nuskambėsiantį, pranešėjas pažymėjo: ilgą laiką tabu paženklintą vokiečių tautos dalies tragediją jau drįstama įvardyti („Flucht und Vertreibung“, bėgimas ir išvaymas, šie žodžiai nusako ne vieno civilio vokiečio patirtį Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ir po jo).

Bendrą Rytprūsių kontekstą, gyvenseną, atmosferą labiau pavyko pajusti iš penktadienio programą užbaigusio Klausio-Jürgenio Liedke's – seminarui pasibaigus turėjau progos šiam rašytojui iš Berlyno pasakyti, kad man jo „pranešimas“ padaręs didžiausią įspūdį... Taip, kabutes tenka naudoti, nes tai buvo „skaitymai“ (vokiečiams taip įprastas „Lesung“) – rašytojas perskaitė fragmentus iš savo

Pertraukėlės metu išpūdžiais dalijasi Christianas Pletzingas (kairėje) ir Klausas-Jürgenis Liedke

knogos „Prasmege pasaulis“ („Versunkene Welt“), grįstos iš Darkiemio apskrities kilusių artimųjų (mamos ir kitų giminių) bei šiaip rytprūsių pasakojimais. Vėlgi su bendrakeleiviu Algirdu turėjome progos vienas kitam „skanaudami“ priminti išgirstuosius vietovardžius: Eszerienen, Wabalienen... Dabar rašytojo motinos gimtasis kraštas, ne tik „prasmege“, bet ir skilęs į dvi dalis: pats Darkiemis priklauso Kaliningrado sričiai, o Žabynų (Szabienen) kaimas – Lenkijai. Liedke akcentavo: nors tas kraštas vadinamas Mozūrija, bet tai būta sankirtos su Prūsų Lietuva, net ir pamaldos bažnyčiose laikytos trimis kalbomis: vokiečių, lenkų ir lietuvių...

Iš penkių šeštadienio pranešimų dviejuose aptarti kionigsbergiško-rytprūsietiško palikimo aidai ir ataudai šiandieninio Kaliningrado gyvenime. Vieną jų perskaitė žvilgsnį iš šalies ir iš vidaus jau tikrai galintis derinti Thoralfas Plathas, netradicinė emigracijos kryptį pasirinkęs, kone dešimtmetį gyvenęs Kaliningrado srityje vokiečių (1995-aisiais atvykęs su humanitarine pagalba, ten sutikęs rusaitę gidę, dėl kurios ir pasiryžęs kardinaliems gyvenimo pokyčiams). Antroji pranešėja liudijo, kad ir pats Kaliningradas jau yra išsiugdęs savo intelektualiąją jaunąją kartą, nesibaidančią nei vokiškosios krašto praeities, nei šiandieninių ryšių su Vokietija – žurnalistė Svetlana Kolbanjova puikia vokiečių kalba minėjo ir savo stažuotę Dortmunde, ją priėmusią svetingą šeimą (taip, diskusijoje prisiminta, kad miesto vardas kadaise ir lenkiškai, ir lietuviškai skambėjo kitaip, bet pagrindo neigti Kionigsbergo egzistavimą, regis, nebuvo, lietuviškųjų aspektų nušvietimui tiesiog pritrūko atskiro pranešimo).

Pranešėja iš Berlyno Jana Mechelhoff-Heze aptarė „pamirštąsias nacionalsocializmo aukas Rytprūsioose“, greta žydu, iškeldama ištis rečiau minimą persekiotą etninę grupę – čigonus.

Pranešėjų iš Lenkijos taip pat nepritrūko. Dr. Janusz Trupinda gvildeno 1410-ųjų Tanenbergo-Griunvaldo temą, lygindamas jos interpretaciją komunistinėje liaudies ir šiandieninėje Lenkijoje, regis, pasigesdamas esminių pokyčių: akcentai vis tie patys – blogieji vokiečiai, gerieji lenkai (bei lietuviai); apgailestaudamas, kad nepavyksta įdiegti platesnio istorinio viduramžių civilizacijos konteksto, to meto karų specifikos aptarimo.

Persikėlimo „repatriacijos“ į „atgautąsias“ (pasitelkiamas šis terminas po Antrojo pasaulinio karo nuo Vokietijos atskirtai Rytprūsių daliai) Lenkijos žemes – Varniją ir Mozūriją

atspindžių šiandieninėje literatūroje ieškojo dr. Joanna Szydłowska, gavusi pripažinti, kad didelių meninių aukštumų nepasiekta ir dramatiška šio krašto istorija, ilgai mėginta nutylėti, dar laukia savo *Knogos*.

Seminarą užbaigė (neminint vadovų baigiamųjų žodžių) taip pat lenko pranešimas. Po šeštadienį pradėjusios dr. Stephanie Zloch (iš Braunsveigo) lyginamosios analizės apie Rytprūsių tematiką mokyklų programoje (žvelgta iš vokiškos, lenkiškos, rusiškos ir lietuviškos perspektyvos, visais atvejais minint, kad iš nutylėjimo, tabu sferos ši tema pamažu išeina) pranešimą „Grafienė Marion Dönhoff: Rytprūsiai-Vokietija-Lenkija“ perskaitė Janušas Tycneris iš Varšuvos. Turėjome progos ne tik prisiminti šios įdomios asmenybės gyvenimo faktus, bet ir išgirsti jos balsą – pačios autorės skaitomą prisiminimų knogos „Vaikystė Rytprūsioose“ fragmentą. O pranešėjas, regis, kėlė sau, be viso kito, ir uždavinį Donhoff kūryboje, publicistikoje akcentuotą Rytprūsių kilmingųjų pasipriešinimą nacionalsocializmui demaskuoti kaip faktais nepagrįstą legendą.

Mitų, legendų, rožinių ar kitaspalvių ainių, kalbant apie Rytprūsius, akivaizdu, stengiamasi kratytis. Vis dėlto sentimentai nugrimzdusiai praeičiai, iš žemėlapių ištrintiems kraštams, regis, kaip tik ima nuspalvinti šiandieninį gyvenimą – tarkim, Kaliningrade didžiuojantis Katedra ar kono simbolio statusą suteikiant „Kionigsbergo klopsams“. Šiais sentimentais jaunoji – kaliningradiečių, gdanskiečių (ne pro šalį, manau, būtų į šią eilę įrašyti ir klaipėdiečiai) – karta jaukinasi tokią svetimą buvusią praeitį... O ką jau kalbėti apie tuos garbaus amžiaus vokiečius, regis, ilgą laiką besidrovėjusius garsiai ištarti: „Esu iš Rytprūsių“.

Taip, greta pažintinės pranešimų informacijos, žadinusios ir emocinę atšauką, ne mažiau paveiklus buvo ir „pašaliniai“ išpūdžiai, susiklostę net ir trumpų susitikimų, tarkim, per kavos pertraukėlę, metu. Juk visai nenuostabu, kad seminaro tema prišaukė klausytojus, kurių pavardės Matschulat, Szillat ar Papies... Štai net trumpai pabendravus su pastaruoju galėjai justi, kad prie rytprūsietiškos savo kilmės paslapties šiam žmogui rūpi prisiliesti – buvęs gimnazijos mokytojas, jau galėdamas atsidėti laisvalaikio pomėgiams, užsibrėžė sudaryti rytprūsietiškų terminų, girdėtų iš mamos ir kitaip surinktų, žodynėlį... Žinia, rytprūsietiškas šaknis – netgi gyvai jaučiamas – gali liudyti ir vokiška pavardė: štai tikrai netikėtai – buvęs jome progos pabendrauti „du šilutiškiai“ – šių eilučių autorė ir dabar flensburgiškis Karlas-Heinzas Klingeris. „Lietuviško veido“ (kaip įvertino A. Matulevičius) žmogus mums aiškino savo genealogiją, kurioje viena šaka – lietuviška... Nors vokiška tvarka seminare buvo visai dosni – vis kavutės pertraukėlės, ilga pietų pertrauka, bet laiko, žinoma, pritrūko visiems galimiems rytprūsiečiams, o gal net mažlietuviams išsiaiškinti. Štai tik paskutinę minutę – pusryčiaujant nedideliame būreliui pirmadienio rytą (dauguma, žinoma, išsiskirstė jau sekmadienį popiet, tik šeimininkai suteikia galimybę – vėl tenka pasakyti: dosniai – likti savo kambarėliuose dar vienai nakčiai, jei tavo autobusas, kaip tarkim mudviem su bendrakeleiviu Algirdu, išvyksta tik pirmadienį) – išnoro žinia, kad garbaus amžiaus, jau lazda pasiremiantis žmogus, reta pavardė – Galandi – yra gimęs Kionigsberge, o lankydamasis Kaliningrade vis ieško senelio architekto projektuotų pastatų (kai kuriuos – randa)...

„Keturi lietuviai“ (iš kairės) – Karlas-Heinzas Klingeris, Astrida Petraitytė, Klausas Papies ir Algirdas Matulevičius

Klausas-Jürgenis Liedke ir dr. Gerhardas Doliesenas

*Iš pokalbio seminare pertraukėlės metu. Autorės nuotr.

Lietuvos laisvės kovotojai

Nelygioje kovoje kritę. Nedvejojo, išėjo ginti laisvės

Birutė ŽEMAITAITYTĖ, Vilnius

A. Ramanausko-Vanago portretas LK Vilniaus karininkų ramovėje (dail. Antanas Račas)

2011 m. spalio 12 d. Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovėje Seimo narės, Sausio 13-osios brolijos pirmininkės Auksutės Ramanauskaitės-Skokauskienės iniciatyva įvyko Lietuvos partizanų vado generolo Adolfo Ramanausko-Vanago ir jo žmonos partizanės Birutės Mažeikaitės suėmimo 55-ųjų metinių paminėjimas.

Susirinkęs gausus būrys pagerbė šią iškilą ir patriotinę parizanų šeimą. Lietuvos partizanų vado dukra dalyvavo su savo šeima: dukra Inga ir sūnumi Norbertu bei vaikaičiu Arnu.

Vakarą pradėjo Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės direktoriaus pavaduotojas Gaudentas Aukštikalnis, išsamiai priminęs partizanų vado A. Ramanausko-Vanago (1918 m. kovo 6 d. Niu Britene, JAV–1957 m. lapkričio 29 d. Vilniuje) spalvingą biografiją. Buvo pasidžiaugta, kad dalyvauja ir Karo akademijos kariūnai.

Mes turime vieną troškimą

Adolfas Ramanauskas-Vanagas – Lietuvos pedagogas, žurnalistas, karininkas, rezistentas, kovotojas už Nepriklausomybę, partizanų vadas, brigados generolas.

1945 m. balandžio 25 d., prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, tapo partizanų. Skaitant jo atsiminimus, peršasi mintis, kad vieno susitikimo metu su partizaniais buvo pasakyta, jog trūksta intelektualinių jėgų, tai ir paskatino jį kovai. Iš pradžių vadovavo Nemunaičio apylinkės partizanų būriui ir pasirinko Vanago slapyvardį. Slapyvardžio kilmės prisiminimuose neaiškina. Netrukus subūrė apie 140 vyrų kuopą.

1945 m. vasarą tapo Dzūkų grupės Merkinės bataliono vadu, 1946 m. – Merkio rinktinės vadu. 1947 m. rudenį perėmė vadovavimą Dainavos apygardai, o 1948 m. buvo išrinktas Pietų Lietuvos partizanų srities vadu.

A. Ramanauskas turėjo didžiulį autoritetą tarp partizanų. Pedagogo ir karininko savybės jame labai derėjo. Jo pėdomis pasekė daug buvusių mokinių ir vienminčių. Gerbė ir gyventojai, ir kovotojai už nuoširdumą, atsidavimą laisvės kovai.

1947 m. vasario mėn. Prisikėlimo apygardos teritorijoje Minaičių kaime tarp Radviliškio ir Baisogalos dalyvavo visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime, kuriame vasario 16 d. buvo priimta Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio deklaracija. Suvažiavime A. Ramanauskas paskirtas LLKS tarybos prezidiumo pirmininko Jono Žemaičio pavaduotoju, o 1950 m. pradžioje – Sąjūdžio Gynybos pajėgų vadu, jam suteiktas partizanų pulkininko laipsnis. Apdovanotas pirmojo laipsnio Laisvės kovos kryžiumi.

1951 m. A. Ramanauskas-Vanagas iš tuo metu susirgusio Lietuvos vyriausiojo partizanų vado Jono Žemaičio, kaip jo pavaduotojas, perėmė LLKS Tarybos pirmininko ir Ginkluotųjų pajėgų vado pareigas. Nuo 1952 m. pabaigos, nutrūkus ryšiams su vyriausiąja vadovybe, nelegaliai gyveno, su šeima slapstėsi. Turėjo fiktyvius

dokumentus ir apsistodavo pas patikimus žmones. Tuo metu A. Ramanauskas-Vanagas parašė atsiminimų knygą „Daugel krito sūnų...“.

Buvo vienas iš nelegalios partizanų spaudos organizatorių, leidėjų ir redaktorių. Išleido keletą laikraštėlio „Trečias skambutis“ numerių. 1945–1952 m. – Dainavos apygardos laikraščio „Laisvės varpas“ leidėjas ir redaktorius. 1946–1947 m. redagavo ir Merkio rinktinės partizanų štabo laikraštį „Mylėk Tėvynę“.

KGB skyrė ypač daug dėmesio A. Ramanausko-Vanago paieškai ir likvidavimui. Iš kvalifikučiausių KGB darbuotojų buvo sudaryta nuolatinė operatyvinė grupė. Vien 1956 m. užverbuota naujų 30 agentų, vėl užmegztas ryšys su 20 agentų, prieš tai išbrauktų iš agentūrinių sąrašų. Jo paieškoms vadovavo Rainių žudynių organizatorius ir vykdytojas, KGB 4-osios valdybos viršininkas Petras Raslanas ir tos pačios valdybos 2-ojo skyriaus viršininkas Nachmanas Dušanskis.

Partizano medžioklė truko net ketverius metus.

Dvasinė pergalė, fizinis pralaimėjimas

1956 m. spalio 12 d. A. Ramanauskas su žmona buvo išduoti KGB agento Antano Urbono, kuris turėjo iškeisti J. Lukšos atvežtus dolerius, suimti Kaune bei iš karto išvežti į LSSR KGB kameras. Nuo pat pirmųjų tardymo valandų partizanų vadas buvo žiauriai kankinamas: išdurta akis, padaryta daug žaizdų. Po kelių kankinimo valandų itin sunkios būklės jis buvo nugabentas į Lukiškių ligoninę – saugumiečiai bijojo, kad tardomasis neišgyvens. Kalėjimo gydytojų akte rašoma: „Į klausimus neatsakinėja, be sąmonės, periodiškai veido, viso kūno galūnių raumenų traukuliai. Pulsas vos juntamas, minkštas, kraujospūdis 60/40. Ligonis visas kruvinas...“ Apgydytas gavo leidimą pasimatyti su dukrele.

Partizanų vadas beveik metus buvo kankinamas fiziškai ir morališkai. 1957 m. rugsėjo 24–25 d. Vilniuje posėdžiavęs LSSR Aukščiausiasis Teismas skyrė mirties bausmę. Nuosprendis buvo įvykdytas tų pačių metų lapkričio 29 d. Vilniuje. Kur ilsisi palaikai, žinoma tik jo budeliams. Žmona B. Mažeikaitė-Ramanauskienė buvo nuteista 8 m. laisvės atėmimo ir ėjo golgotas lageryje... Iš ten grįžo silpnos sveikatos, tačiau nieko nesigailinti. Juk pati pasirinko: mylėti savo vyrą ir tėvynę.

Atmintis liks gyva

A. Ramanauskaitė-Skokauskienė karštai padėjo susirinkusiems pagerbti jos Tėvėlių atminimą. Politikė prisiminė savo Tėvėlių sunkią partizaninę dalį, drąsą ir meilę tėvynėi. Papsakojo apie jų sudėtingą kelionę į Kauną. Tėvai savo partizaninę kovą sugebėjo tęsti beveik 12 metų. Tėvo kankinimo byla tęsėsi 18 metų. Ji peržiūrėjo 20 bylos tomų. Įdomus yra ir Adolfo atsiminimų knygos likimas. Pasak dukros, Tėvelis atsiminimus rašė žinodamas, kad jau nesulauks laisvos Lietuvos. Rankraščio pirma ir antra dalys buvo paslėptos Puniuje pas patikimą žmogų, kur saugotos 1953–1989 m. Trečioji dalis – paslėpta Alytuje, kur saugota 1956–1988 m. Grupę žmonių 1989 m. prisiminimų pirmąjį ir antrąjį dalis neteisėtai paskelbė „Nemuno“ žurnale, bandė išleisti užsienyje. Tik padedama gerų draugų, 1992 m. dukra išleido knygą.

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracija

2010 m. gruodžio 2 d. Seimas nusprendė Nepriklausomybės akto signatarų statusą suteikti Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. priimtą Deklaraciją pasirašiusiems aštuoniems asmenims. Signatarais pripažinti: LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas, Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas, Vakarų Lietuvos

Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė su kariūnais

partizanų srities štabo viršininkas Vytautas Gužas-Kardas, LLKS Visuomeninės dalies viršininkas Juozas Šibaila-Merainis, Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas Bronius Liesis-Naktis, Prisikėlimo apygardos vadas Leonardas Grigonis-Užpalis, einantis Pietų Lietuvos partizanų srities vado pareigas Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, LLKS Tarybos Prezidiumo sekretorius Petras Bartkus-Žadgaila.

LLKS Tarybos 1949 m. vasario 11–17 d. posėdyje buvo svarstyti 25 klausimai, tarp jų sąjūdžio politinė programa, ginkluoto pasipriešinimo taktika, sąjūdžio politinė, ideologinė, organizacinė ir kita veikla, LLKS statusas, partizanų uniformos, pareigų ir laipsnių ženklai bei kt. Paskutinėmis suvažiavimo dienomis buvo sudaryta LLKS vadovybė ir priimti kreipimaisi į pasipriešinimo sąjūdžio dalyvius bei Lietuvos gyventojus.

LLKS Tarybos posėdyje buvo priimta LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija. Joje buvo išdėstytos pagrindinės sąjūdžio politinės programos nuostatos, pabrėžta, kad okupacijos metu LLKS Taryba yra aukščiausias tautos politinis ir karinis organas, vadovaujantis politinei bei karinei tautos išlaisvinimo kovai. Prezidiumo pirmuoju pavaduotoju tapo Pietų Lietuvos srities partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas.

Lemiamas sprendimas

A. Ramanauskas, nors ir ragavęs karo mokslų, nebuvo karys iš prigimties, tačiau atėjus lemtingai valandai nedvejodamas paėmė ginklą į rankas.

Jo kova truko beveik tiek pat, kiek gyvavo visas ginkluotas antisovietinis pagrindis – nuo ankstyvo 1945-ųjų pavasario iki vėlyvo 1956-ųjų rudens. Visos tiesos apie šį partizanų vado gyvenimo tarpsnį mes niekuomet nesužinosime.

Jis pagrindžio sąlygomis rašytuose atsiminimuose pažymėjo: „Kiekvieno partizano indėlis Lietuvos laisvinimo kovon, jo išgyvenimai partizanavimo laikotarpiu yra atskira paslaptinga istorija. Tie paslaptingos istorijos lapai bemaž be išimties užantspauduojami to paties partizano krauju bei gyvybe ir nusinešami amžinybėn, iš kurios jau nebeįmanoma jų susigrąžinti ir perskaityti.“

Laimei, dalis A. Ramanausko ranka parašytų ir kruopščiai slėptų sąsiuvinių išliko. Būtent jie šiandien padeda rekonstruoti ne tik paties partizanų vado, bet ir Dainavos partizanų apygardos bei viso LLKS veiklos epizodus.

Tarp meilės ir pareigos

Žodžiai „dar daug ką brangaus“ greičiausiai slepia sprendimą vardan meilės tėvynėi aukoti meilę moteriai. Mokytojau-damas Alytuje A. Ramanauskas susipažino su seminariste Birute Mažeikaite. Prieš pat baigiamuosius egzaminus seminarijoje bendramokslė informavo sovietinį saugumą apie Birutės ryšius su miškan pasitraukusiu buvusiu mokytoju ir merginai tik per stebuklą pavyko ištrūkti iš enkavedistų nagų. Likti Alytuje buvo neįmanoma, tad B. Mažeikaitė skubėjo į mišką pas savo mylimąjį.

Nuo tada merginos laukė partizano žmo-

nos dalia. Jie susituokė spalio 7-osios naktį akylai kovotojų saugojamoje Nedzingės bažnytelėje. Kurį laiką B. Ramanauskienė svetima pavarde dar mokytoja poroje mokyklų ir buvo partizanų ryšininkė. Tačiau, sovietų saugumui minant ant kulnų, moteris bus priversta slapstytis. 1948 metais svetima pavarde Vilniuje ji pagimdė dukrytę Auksutę, kuri iki 7-erių metų irgi slapstėsi vienkiemiuose ir partizanų žemėnėse.

Išdavysčių kaina

Partizanų vado atminimą šiandien saugo paminklas Alytuje, koplytstulpis Merkinėje, jo vardu pavadinta gatvė Kaune. Atkurto nepriklausomybės laikais A. Ramanauskui buvo suteiktas dimisijos brigados generolo laipsnis ir du Vyčio kryžiaus ordinarai.

Kauno apygardos prokuratūra 2011 m. spalio 10 d. pranešė, kad apygardos teismas pradėjo nagrinėti Kauno miesto apylinkės prokuratūros perduotą nusikaltimo žmoniškumui baudžiamąją bylą, kurioje sovietų okupacijos auka 1956 m. tapo už Lietuvos laisvę kovojęs Dzūkijos partizanų vadas A. Ramanauskas.

Kaip informavo prokurorė, į pirmąjį teismo posėdį neatvyko trys proceso dalyviai, todėl kitas teismo posėdis numatytas 2011 m. lapkričio 25-ąją. Keista, kaip pastebėjo vado dukra renginio metu, kad apie prasidedantį teismo procesą ji net nebuvo informuota.

Šioje baudžiamojoje byloje įtariamaisiais patraukti du Kauno miesto gyventojai – 76-erių Jadvyga Kuprėnienė ir 78-erių Ilja Vorobjovas – kaltinami genocidu. Jie antrosios okupacijos metais nusikalstamais veiksmais padėjo sovietų represinės struktūros padaliniui – Valstybės saugumo komitetui – parengti tuo metu nuo jų besislapsčiusių A. Ramanausko ir jo žmonos suėmimo planą.

Už šį labai sunkų nusikaltimą įstatymas numato laisvės atėmimo bausmę nuo penkerių iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimą iki gyvos galvos.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę A. Ramanausko-Vanago nuopelnai buvo deramai įvertinti. 1997 m. gruodžio 22 d. jam suteiktas Kario savanorio statusas, 1998 m. sausio 26 d. LR Prezidento dekretu – dimisijos brigados generolo laipsnis. Taip pat įteisinti dar 1949 m. ir 1950 m. Lietuvos partizanų aukščiausiosios vadovybės apdovanojimai – 2-ojo ir 1-ojo laipsnio Laisvės Kovos Kryžiai su kardais: 1998 m. kovo 3 d. LR Prezidento dekretu A. Ramanauskui-Vanagai suteiktas 2-ojo laipsnio Vyčio kryžiaus ordinas, o 1999 m. vasario 2 d. dekretu – 1-ojo laipsnio Vyčio kryžiaus ordinas. 1994 m. jo vardu pavadinta Alytaus Adolfo Ramanausko-Vanago vidurinė mokykla.

Partizanų dainas atliko (buv. Veterinarijos akademijos) folkloro ansamblis „Kupolė“ (meno vadovas Antanas Bernatonis) kartu įterpdami prasmingus partizanų vado pasisakymus ir išgyvenimus iš jo knygos „Daugel krito sūnų...“ bei protokolo medžiagos ištraukas.

Renginio pabaigoje buvo parodytas trumpametražis dokumentinis filmas „Partizanų vado žmona“ (rež. Vilma Garlinskienė), kuris atskleidė B. Mažeikaitės-Ramanauskienės (1924–1996) stiprią asmenybę ir partizano žmonos pasirinkto kelio sunkumą bei svarbą.

Algirdo Žemaitaičio nuotr.

Lietuvos išeivija laukia prelato Edmundo J. Putrimo vizitų

Vorutos pokalbis su Lietuvos Vyskupų Konferencijos delegatu, paskirtu remti ir koordinuoti užsienio lietuvių katalikų religinę veiklą, prelatu Edmundu J. PUTRIMU.

Prel. Edmundas Putrimas

– Kaip atrodo išeivijos sielovada 2011 metais?

– Galime išskirti trijų kategorijų lietuvių išeivijoje. Tai bus tremtiniai, kurie gyvena Rusijoje, Sibire, lietuviai savo etninėje žemėje, ir tie, kuriuos lietuviai vadina išeiviais. Tie, kurie jau gimę ten. Tai tokia terminologija ir galime filosofuoti, kiek norime, bet taip jau yra. Situacija labai sudėtinga, nes kuomet pažvelgiame į statistiką, tai ji baugina – emigracija tik didėja; kitas dalykas – kaip mes, kaip bažnyčia, galime perduoti tas tikėjimo tiesas, išvystyti šokią tokią sielovadinę veiklą, kad galėtume padėti išlaikyti jiems savo tautinę, katalikišką tapatybę. Tam reikia vadovų, kunigų. O mes neturime jų tiek daug. Tai jau problema. Yra ir kita – vadinamuosius išeivius galima padalinti į kelias kategorijas. Į vieną patektų tie, kurie paliko Lietuvą prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir jie labai skiriasi nuo tų, kurie emigruoja dabar. Galima palyginti su tuo, kaip anksčiau statydavo parapijas – juk visos lietuviškos parapijos buvo sukurtos ir įsteigtos po Pirmojo pasaulinio karo, iki pat 1990 metų. O dabar, kada vyksta pati didžiausia emigracija iš Lietuvos, nėra steigama nė viena lietuviška parapija. Yra misijos, kuriose naudojamos vietinė katalikiška parapija ir atnašauti Mišias tai bendruomenei retkarčiais yra kviečiamas lietuvis kunigas. Aišku,

kad tai nėra normali sielovados veikla; kaip žinote, turi būti nuolatinis kunigas. Ir mums sunku, ir jiems, išeiviams, nelengva. Dar pastebėjome, kad jie neina į vietinę parapiją. Jiems, dabartiniams išeiviams, parapijos gyvenimas nėra įprastas. Tad toks būtų skirtumas tarp bendruomenių. Pastebiu, kad vyksta didžiulis nutautėjimas. Tokiu būdu labai greitai mėginama ne integruotis į kitos valstybės pilietinę visuomenę, o asimiliuotis. Asimiliacijos metu labai greitai prarandama tautinė tapatybė. Integruotis reikia, tačiau protingai.

– Kokios pajėgos dirba šį darbą?

– Tikslios statistikos negalėčiau pasakyti. Išeivijoje su vienuoliais, su visais kunigais yra apie 180 dvasininkų, bet jų amžius... Parapijų vis mažėja, didmiesčiuose (mes žiūrime į Šiaurės Amerikos parapijas, misijos yra Europoje) su jomis yra tokia problema – miestai plečiasi, ir dabartinės parapijos atsidūrė ne pačiuose geriausiuose rajonuose. Žinoma, ne visur, tačiau privažiavimas sunkus, atsiranda problemų, kaip išlaikyti parapiją. Ką reiškia išlaikyti parapiją? Pirmiausiai turi turėti tikinčiųjų, kunigą ir finansų. Jeigu jų nėra, vietinė vyskupija pradeda spręsti parapijos likimą. Dėl to yra apmaudu.

– Ką galite pasakyti apie sielovadą Lietuvos etninėje žemėje?

– Aš labiausiai esu susipažinęs su Punsco ir Seinų kraštu. Ten šiuo metu yra du kunigai iš Lietuvos. Vienas Seinų parapijoje, kitas Punsco. Be abejo, nelengva. Vis tiek lenkų dominuojanti įtaka yra jaučiama, nuo jos nepabėgsi. Bet iš kitos pusės dialogas vyksta, bendradarbiaujame su Elko vyskupija. Elko vyskupui svarbu, kad būtų lietuviškai kalbantį kunigas arba kunigai ir galėtų aptarnauti lietuvių. Lietuviai ten labai puoselėja savo tradicijas. Cituoju vyskupą Baltakį: „Jeigu norite pamatyti tikrą Lietuvą, parapijos gyvenimą, tai reikia nuvažiuoti į Punsco arba Seinų parapijas ir ten pabūti.“

– Kokie yra sielovada ir gyvenimas kaimyninėje Baltarusijoje?

– Prieš porą metų esu lankęsis, tačiau labai epizodiškai – Gervėčių, Pelesos parapijose. Per trumpai ten viešėjau, todėl daug vertinimų išsakyti negaliu, vis tik kyla klausimas – ar yra ten ateitis, koks tų kaimų likimas? Keliai netvarkomi, telekomunikacija silpna, jaunimui įsidarbinti nėra galimybių; tai sąmoningai izoliuojamas kraštas, kad po tų senukų, kurie dar ten likę, niekas nebevyktų. Tai aiškiai matyti.

– Jūs važinėjote į Rusiją, Sibirą. Ką ten matėte ir kokie išspūdžiai?

– Buvau Irkutske ir Krasnojarske. Ten labai įdomu, daugiausiai yra mišrių šeimų, kurios gyvena jau miestuose. Tačiau su praeitimi tie žmonės nėra susitaikę. Yra tokių, kurie gėdijasi, kas atsitiko jų šeimai. Labai gaila, kad tiek daug buvo išstremtų, kurie nerado vietos čia, Lietuvoje. Bijoję sugrįžti į savo Tėvyne, jie buvo atstumti arba pamiršti, ir tai labai skaudu.

– Kokius sielovados pavyzdžius Jums teko pamatyti?

– Daugiausiai lenkai kunigai, aptarnaujantys katalikiškas bendruomenes, jie labai teigiamai atsiliepia apie lietuvių ir jų bendruomenes. Jų pastabos – vyresnieji labiau įsijungia į sielovadinę veiklą, bet jaunimas, ta karta, kuri jau ten užaugusi, nebelanko bažnyčios, kaip pavyzdžiui, lenkų jaunimas.

– Kaip pasauliečiams suprasti Jūsų veiklą, keliones po lietuvių gyvenamus kraštus?

– Civilinė valdžia turi užsienio reikalų ministerijas, labai panašiai yra su Lietuvos Vyskupų Konferencija. Ne tik keliaujame, bet ir koordinuojame. Deriname su Lietuvos vyskupais, kur nusiųsti kunigą ilgesniam ar trumpesniam laikui, kad aplankytų,

aptarnautų lietuvių katalikus, gyvenančius užsienyje. Reikia palaikyti ryšius su vietiniais vyskupais ten, kur yra lietuvių bendruomenės, parapijos, misijos. Tai labai svarbu. Tas aplankymas itin svarbus tada, jeigu reikia kažką spręsti vietoje, juk daug lengviau, kai esi ten. Susipažinti su vietos istorija, kultūra, krašto bendruomenės padėtimi. To negali padaryti laiškais. Taip pat dalyvauji įvairiose iškilmėse, ceremonijose. Kalbant apie mane, tai turiu raštinę Toronte, Kanadoje, kur esu gimęs ir augęs, centras, be abejo, Vilnius, Vyskupų Konferencija, Skapo gatvėje prie Prezidentūros.

– Ar yra užsienio seminarijose besimokančių būsimų lietuvių kunigų?

– Yra tik keletas. Vienas Vokietijoje, studijuoja seminarijoje, vienas jėzuitas. Vienas pranciškonas Amerikoje.

– Galima suprasti, kad sielovados darbas suorganizuotas vadinamajame Punsco trikampyje ir Kanadoje?

– Aš labai džiaugiuosi, kad Toronte mes turime tas parapijas, jos yra trys, viena liuteronų ir dvi katalikiškos. Prisikėlimo parapija, kur tėvai pranciškonai vadovauja, ir Lietuvos katalikų parapija.

– O kas planuojama ateityje?

– Ateityje numatoma, kad daugiau pasauliečių įsijungs į bažnyčią. Jeigu mes turėsime sąmoningų katalikų, jaučiančių atsakomybę, tai labai padės mums stiprinti katalikišką veiklą. Labai reikalingas tautinis atgimimas, aš tai matau išsipildant jaunimo gretose. Tai nauja karta, ji su laiku perims vadovavimą.

– Dėkojame už pokalbį.

Kalbėjosi Aušra VIRVIČIENĖ ir Juozas VERCINKEVIČIUS

Lietuvos fotomenininkai

Kovotojų už Lietuvos laisvę keliais

Kęstutis PETKŪNAS, Lentvaris, Trakų r.

Lentvariškis žurnalistas fotomenininkas Alfredas Girdziušas lapkričio 10 d. Lentvario seniūnijos administracinėse patalpose atidarė nepaprastai įspūdingą ir vertingą personalinių fotografijų parodą „Atmintis“.

Atidarant parodą dalyvavo Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos (LKKSS) Vilniaus apskrities skyriaus pirmininkas, atsargos leitenantas, Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto lektorius, dr. Vytautas Račkauskas, Lietuvos kariuomenės savanorių draugijos (LKSD) pirmininkas Bronius Pacevičius, Lietuvos kariuomenės savanorių draugijos (LKSD) jaunimo būrio vadas Dainius Gudelis, Lentvario seniūnas Vytautas Rukšėnas ir lentvariečiai, A. Girdziušo kūrybos gerbėjai.

Fotografijose, kurios eksponuojamos parodoje, įamžintos akimirkos iš Lietuvos kariuomenės savanorių draugijos (LKSD) 2008 metais surengtos ekspedicijos po istorines vietas Lietuvoje ir Lenkijoje. Pasak A. Girdziušo, jam nusišypsojo laimė keliauti kartu su LKSD ekspedicijos dalyviais po Suvalkų kraštą ir pasiekti Žalgirio mūšio vietą. „Atsidėkodamas savanoriams ir reiškdamas didelę pagarbą žuvusiems ir gyviems Lietuvos gynėjams pateikiu šią parodą“, – sako A. Girdziušas.

Parodos lankytojai galės pamatyti vaizdus iš Žalgirio mūšio inscenizacijos Grunvaldo lauke (Olštino vaivadija), Lietuvos valstybės dienos minėjimo 2008 metais prie lietuviškos gimnazijos Seinuose, Stepono Dariaus ir Stasio Girėno žūties 75-ųjų metinių minėjimo Šėčeno vaivadijoje, kuriame dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus ir Lenkijos Respublikos prezidentas Lechas Kaczynskis, paminklą žuvusiems Lietuvos partizanams Simno miestelio

Parodos atidarymo metu (iš kairės) Lietuvos kariuomenės savanorių draugijos pirmininkas Bronius Pacevičius, parodos autorius Alfredas Girdziušas, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Vilniaus apskrities skyriaus pirmininkas Vytautas Račkauskas ir Lietuvos kariuomenės savanorių draugijos jaunimo būrio vadas Dainius Gudelis

kapinėse, knygnešio Juozo Maksimavičiaus kapą Punsco kapinėse ir kitas istorines vietas Lenkijoje bei Lietuvoje.

Parodoje pateikiami V. Račkausko išpūdžiai apie Lietuvos kariuomenės savanorių draugijos ekspediciją į Lenkiją 2008 metais, po lietuviams brangias ir gerbtinas vietas.

V. Račkauskas aprašo ir sensacingą naujieną apie ekspedicijos metu atrastą Lietuvos kario savanorio Murausko (vardas nežinomas) palaidojimo vietą. Murauskas, Lietuvos kariuomenės žvalgas, buvo išduotas ir Lenkų kariuomenės sušaudytas 1920 metais.

Apie savanorį Murauską ekspedicijos dalyviams pasisiūlė papasakoti buvęs Lie-

tuvos partizanų ryšininkas punskietis Juozas Jakimavičius ir jo žmona Petronėlė. Jiems su ekspedicijos dalyviais nuvykus į senąsias Punsco kapines, pavyko surasti vietą, kur palaidotas Murauskas.

Parodos nuotraukų autorius A. Girdziušas žurnalistu ir fotokorespondentu dirbo nuo 1980 metų žurnalo „Mūsų žodis“, respublikinių laikraščių „Respublika“, „Tiesa“ ir Trakų rajono laikraščių „Trakiečių rūpesčiai“, „Galvė“ redakcijose. Pasak A. Girdziušo, jis fotografuoti pradėjo, kai draugai jam 1967 metais padovanojo fotoaparatus. Savo archyve yra sukaupęs apie pusę milijono įamžintų akimirkų.

A. Girdziušas yra vadinamas Sausio 13-ios įvykių metraštininku. Jis Lietuvos Seimo archyvams leido pasidaryti per 8,5 tūkst. kopijų kadru, kuriuose užfiksuoti 1988–1994 metų politiniai įvykiai Lietuvoje, iš jų 3566 kadrai iš Sausio 13-ios įvykių.

Personalines fotografijų parodas A. Girdziušas rengia nuo 1982 metų. Parodos „Ūla“, „Atmintis“, „Apšvietimo etudai“, „1991 metų Sausio įvykiai Lietuvoje“ susilaukė daug dėmesio Lietuvoje ir užsienio šalyse.

Autoriaus nuotr.

Lietuvos bažnyčios istorija

Prisiekęs ginti Motiną Bažnyčią ir jos vaikus

Straipsnis skirtas kun. Broniaus Laurinavičiaus tragiškos žūties 30-mečiui

Jovita NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ, Antanas LESYS, Vilnius

Kun. Broniaus Laurinavičiaus tėvas Jurgis Laurinavičius

Bronius Laurinavičius Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos moksleivis, 1937 m.

Vaikystė ir mokslai

Bronius (Bronislovas) Laurinavičius gimė 1913 m. liepos 17 d. Astravo r. Gėliūnų k. (dabartiniu metu: Baltarusija, Astravo r.). Gervėčiuose, Gėliūnuose ir dar keliolikoje gretimų kaimų gyveno lietuviai gudiškoje aplinkoje. Kunigo tėvai – Elena (1880–1962) ir Jurgis (1879–1962) Laurinavičiai buvo ūkininkai, turėję 10 ha žemės, pievų ir miško. Jie buvo labai darbštūs ir religingi lietuviai. Laurinavičių šeimoje gimė 5 vaikai.

Kun. B. Laurinavičius nuo mažens buvo geraširdis, labai norėjo mokytis. Sulaukęs 7–8 metų mokėsi pas kaimo mokytoją, per atostogas piemenaudavo. Sulaukęs 14-os metų, t. y. nuo 1927 m., Bronius pradėjo lankyti lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ mokyklą, o nuo 1929 m. mokėsi Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijoje.

1937–1938 m. B. Laurinavičius tarnavo lenkų kariuomenėje Lodžėje. 1938 m. gegužės 16 d. jis parašė laišką savo gimnazijos kapelionui kun. Edmundui Basui, kuriame prašė perduoti siunčiamą prašymą dėl stojimo į Vilniaus kunigų seminariją. Laiške rašė: *Į kunigų seminariją stoju ne dėl išmokymo, ne dėl sumetimų, bet iš pašaukimo, kuris manyje jau ne šiandien pakilo, bet dar stojant gimnazijon. Man rodos, kad ir sunkiomis mūsų gyvenimo sąlygomis lietuvis kunigas labai daug gali padaryti Dievo garbei ir Tėvynei.* Šiais žodžiais B. Laurinavičius nusakė viso savo gyvenimo esmę.

1938–1944 m. B. Laurinavičius mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje – Vilniaus Stepono Batoro universiteto Teologijos fakultete. Tuo metu seminarijoje vyravo lenkiška dvasia, tačiau jis, būdamas lietuvis patriotas, su grupe lietuvių klierikų idealistų pasiryžo skleisti ne tik tikėjimo šviesą, bet ir lietuvišką dvasią. Vienas iš jo mokytojų buvo Vincas Martinkėnas (1907–1997 m.), Lietuvos Vilniaus krašto visuomenės veikėjas, pedagogas, istorikas, vertėjas.

Mokydamasis gimnazijoje ir studijuodamas kunigų seminarijoje atostogų metu Bronius aktyviai dalyvavo Gervėčių lietuvių kultūriniame gyvenime: padėdavo rengti vaidinimus, parūpindavo jaunimui lietuviškų knygų. Jis mokėjo 5 kalbas.

1944 m. birželio 4 d. Vilniaus arkivyskupas Mečislovas Reinys (1884–1953 m.) B. Laurinavičiui suteikė kunigystės šventimus. Tais pačiais metais birželio 18 d. Gervėčių bažnyčioje įvyko kunigo primicijos.

Kunigystės metai

A. Žilinskas (kūrybinis slapyvardis Vidas Spengla) rašė: *Kunigas Bronius Laurinavičius buvo vienas tų retų kunigų, kurie per visą sovietų okupacijos laikotarpį viešumoje pasirodydavo vilkėdami sutaną. Smulkmena, bet ji daug pasako apie jo charakterį: viena vertus, jis labai brangino dvasininko luomą, kurį visiems ir visur liudijo šis drabužis, kita vertus, jis turėjo savo požiūrį į tai (ir ne tik į tai) ir juo vadovavosi, nekreipdamas dėmesio į kitokį jo luomo žmonių elgesį ar piktybiškų ateistų patyčias. Jis buvo įsitikinęs, kad kur tik galima savo elgesiu ir net drabužiu reikia byloti, jog Bažnyčia gyva. Drabužiu byloti, gyvenimu ją ginti“* (Objektas

„Intrigantas“, Vilnius, 2002 m.).

1944 m. birželio 30 d. kun. B. Laurinavičius paskiriamas Švenčionių mstl. bažnyčios vikaru (1944–1946 m.), o 1946 m. sausio 23 d. – klebonu į Ceikinių mstl.

1948 m. vasarą kun. B. Laurinavičius tapo Eišiškių r. Kalesninkų mstl. aplenkėjusios parapijos klebonu. Čia, kaip ir kitur, kunigas plėtojo sielovados darbą, bažnyčioje įvedė lietuviškas pamaldas, subūrė lietuviško jaunimo chorę. Jis skatino blaivią gyvenseną, atnaujindamas bažnyčią pasirodė kaip sumanus maldos namų tvarkytojas. Jį gerbė ir lietuviai, ir lenkai.

Straipsnio autoriai susitiko su kun. A. Keina, kuris LGGRT centrui perdavė B. Laurinavičiaus archyvą. Iš gausaus kunigo rašytinio palikimo matyti, kad jam dirbant Kalesninkų mstl. prasidėjo itin smarkus vietinės valdžios bei LSSR saugumo pareigūnų persekiojimas. Dažniausiai MGB/KGB pareigūnų operatyvinėse pažymose bei ataskaitose kun. B. Laurinavičius kaltinamas vaikų katekizavimu, tremtinių politinių kalinių bei jų šeimų materialiniu rėmimu, antisovietinių pamokslų sakymu, priklausymu Lietuvos Helsinkio grupei.

1951-12-14 LSSR MGB Eišiškių r. sk. pažymoje apie Eišiškių r. dirbančius kunigus, pažymima, kad Kalesninkų mstl. kunigui Laurinavičiui 1947-09-09 buvo užvesta operatyvinio stebėjimo byla (DON) Nr.1609. Kunigą stebėjo informatoriai, kurie buvo lenkų tautybės valstiečiai: „Jan“, „Vasili“ ir „Kovalevski“.

LSSR MGB Eišiškių r. sk. pažymoje apie agentūrinį - operatyvinį darbą tarp katalikų dvasininkų už 1951 m. gruodžio mėn. rašoma, kad Kalesninkų bažnyčios klebonas Laurinavičius yra stebimas informatorių „Jan“ ir „Vasili“, kurių pagalba išaiškinta, su kokiais asmenimis kunigas susirašinėjo ir su kuo susitikdavo.

1952-05-13 LSSR MGB Eišiškių r. sk. pažymoje rašoma, kad tuo metu Eišiškių r. buvo 5 veikiančios bažnyčios, kuriose dirbo 7 kunigai. Pažymima, jog kun. Laurinavičiui ir kun. Bieľauskui užvestos bylos-formuliarai. Jų sekimui bei jų veiklos stebėjimui buvo naudojami 2 agentai - „Jan“ ir „Kūjis“.

1953-12-15 LSSR MVD Eišiškių r. sk. pažymoje apie katalikų dvasininkų veiklą minimas 1948 m. į Kalesninkų mstl. atvykęs klebonas Laurinavičius, kuriam 1947 m. Švenčionių aps. MGB sk. buvo užvedęs operatyvinio stebėjimo byla (DON). Pažymima, kad jis dirbo kunigu Švenčionių mstl. ir Ceikinių mstl., tikintiesiems sakydavo antisovietinius pamokslus, tuo metu susirašinėjo su LSSR gyvenančiais ir tremtyje esančiais dvasininkais, rėmė politinius kalinius bei tremtinius siuntiniais bei piniginėmis perlaidomis.

LSSR MVD Eišiškių r. sk. darbo tarp katalikų dvasininkų 1954 m. vasario-balandžio mėn. ataskaitoje rašoma, kad Kalesninkų mstl. klebonas Laurinavičius tuo metu aktyviai pamokslų ir individualių pokalbių metu bandė išlaikyti įtaką tikinčiųjų bei jaunimo tarpe. Jam buvo užvesta byla-formuliaras Nr. 3199. Agentūriniu keliu nustatyta, kad jis palaikė ryšius su asmenimis, kuriuos sovietinė valdžia baudė už antisovietinę veiklą. 1951 m. savo parapijoje kunigas subūrė tikinčiuosius į organizaciją „Rožančius“. 1953 m. spalio mėn. Lau-

Klierikas Bronius Laurinavičius su motina, 1938 m.

rinavičiaus veiklos ištirimui buvo sudarytas agentūrinių-operatyvinių priemonių planas, kuriame buvo numatyta: paruošti verbavimui kelis Kalesninkų mstl. gyventojus; pas Laurinavičių siųsti agentą „Popov“ arba organizuoti šio agento ir Laurinavičiaus susitikimus pas Vilniaus m. dekaną kun. Gajauską.

LSSR MVD Eišiškių r. sk. pranešime apie agentūrinį - operatyvinį darbą už 1954 m. kovo mėn. rašoma, kad Kalesninkų bažnyčios klebonui Laurinavičiui vykdomas tyrimas, jam užvesta byla - formuliaras Nr. 3199. Vykstant agentūrinėms - operatyvinėms priemonėms nustatyta, kad Laurinavičius palaikė ryšį su reakingai nusiteikusiais katalikų dvasininkais, gyvenančiais kituose rajonuose bei esančiais tremtyje. Jis susirašinėjo su kun. Gutausku Algirdu, Antano, g. 1921 m.; su kun. Stoniu Martynu, Juozo, g. 1913 m.; su Adučiškio bažnyčios klebonu Steponavičiumi Juliumi. Visiems šiems kunigams LSSR MVD Švenčionių r. sk. buvo užvestos bylos - formuliarai. Iš jų susirašinėjimo matyti, kad jie periodiškai susitikinėjo Vilniaus m. pas kun. Gajauską. Vykstant agentūrinėms - operatyvinėms priemonėms užfiksuotas jo (Laurinavičiaus) susirašinėjimas su Jiezo r. Stakliškių mstl. 7 - metų mokyklos mokytoja. Teigiama, kad Laurinavičiui ir asmenims, su kuriais jis palaikė ryšį, turi būti vykdomas aktyvus agentūrinis tyrimas kartu su LSSR MVD 4 valdybos 4 sk. bei LSSR MVD rajonų skyriais.

LSSR saugumo komiteto prie Ministrų tarybos 4 vald. viršininkui Obukauskui pranešime apie agentūrinį - operatyvinį darbą dvasininkų tarpe už 1956 m. aštuonis mėn. rašoma, kad Kalesninkų mstl. bažnyčios klebonas tiriamas kaip reakingai nusiteikęs kunigas. Iš byloje esančios medžiagos analizės matosi, kad Laurinavičius aktyviai mokė ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų religijos. Iš agentų „Jan“ ir „Genys“ pranešimų matyti, kad kunigas gegužės mėn. ir vasaros viduryje ypač daug vaikų mokė bažnyčios priestate ir bažnyčioje. Dvasininkas kontroliavo tikinčiųjų elgesį, lankydavosi jų namuose ir bardavo tuos, kurie gerdavo degtinę. Pažymima, kad Laurinavičius draugavo su Steponavičiumi, kartu mokėsi dvasinėje seminarijoje.

1956 m. rugsėjo 23 d. kun. B. Laurinavičius tapo Švenčionėlių mstl. bažnyčios klebonu (1956–1959 m.). Jis dėjo dideles pastangas, kad nuo 1939 m. sustojusi bažnyčios statyba būtų tęsiama, ir 1959 m. rugpjūčio 9 d. iškilmingai pašventino Švenčionėlių Šv. Edvardo bažnyčią.

LSSR KGB Švenčionėlių r. igaliootinio ataskaitoje už 1957 m. rugpjūčio mėn. rašoma, kad Švenčionėlių m. bažnyčioje dirbo Laurinavičius, kuris buvo tiriamas pagal 1952-07-31 MGB Eišiškių r. sk. užvestą bylą-formuliarą Nr. 3199. Kunigas vedė antisovietinę agitaciją, mokė vaikus religijos, platino religinę literatūrą. Jis važinėjo po Vilniaus vyskupijos parapijas ir rinko pinigus Švenčionėlių bažnyčios statybai.

LSSR Švenčionėlių r. sk. ataskaitoje už 1958 m. rašoma, kad Švenčionėlių bažnyčios klebonui Laurinavičiui yra užvesta byla-formuliaras. Tyrimo metu pasitvirtino duomenys apie tai, kad jis katekizavo vaikus, tikinčiųjų tarpe pla-

tino religinę literatūrą, išleistą nepriklausomos Lietuvos metais. Jis susitikinėjo ir susirašinėjo su autoritetą turinčiais katalikų bažnyčios dvasininkais, su įkalintais kunigais bei su vakarų Baltarusijoje gyvenančiais kunigais.

1959 m. LSSR KGB prie Ministrų tarybos 4 valdybos viršininkas Obukauskas, atsakydamas į 1958-12-25 Švenčionėlių r. igaliootinio Žiemo ataskaitą pažymi, kad agentūriniame-operatyviniame darbe yra rimtų trūkumų. Kun. Laurinavičiaus ir kun. Klimo veiklos tyrimas nepakankamas, nes trūksta agentūros.

Švenčionėlių bažnyčioje pagausėjo jaunimo ir vaikų. Pamatę didelį kunigo autoritetą tikinčiųjų tarpe, sunerimo vietiniai valdininkai. Jų bei LSSR KGB pareigūnų iniciatyva 1968 m. buvo nutarta kunigą nušalinti nuo Švenčionėlių parapijos klebono pareigų ir iškelti jį į Adučiškį. Kun. Laurinavičius dėl to patyrė skaudžių išgyvenimų, tačiau patirta neteisėybė dar labiau sustiprino jo ryžtą kovoti už tikinčiųjų teises. Klebono neapgynė ir lojalią poziciją sovietinės valdžios atžvilgiu užėmę tuometiniai oficialūs Lietuvos katalikų bažnyčios hierarchai. 1968 m. Vilniaus arkivyskupijos valdytojas Č. Krivaitis savo potvarkiu be jokių paaiškinimų nušalino kun. B. Laurinavičių nuo Švenčionėlių parapijos klebono pareigų. Jam buvo įsakyta vykti į Švenčionių r. Adučiškio mstl. Č. Krivaitis net buvo prigrasinęs kunigystės suspendavimu, jeigu kun. B. Laurinavičius atsisakysias paklusti.

Jadvyga Laurinavičiūtė-Pranskienė pasakojo: *„Kun. B. Laurinavičiui buvo labai sunku skirtis su mylimais Švenčionėliais. Paskutinį sekmadienį Švenčionėlių vid. mokyklos direktorius specialiai padarė tėvų ir vaikų susirinkimą, norėdamas, kad kuo mažiau parapijiečių ateitų atsisveikinti su kunigu. Tačiau jis labai apsiriko: bažnyčia buvo pilnutėlė. Vaikučiai su gėlytėmis rankose stovėjo po du nuo altoriaus iki durų. Per visą kunigavimo laiką kun. B. Laurinavičius labai mylėjo vaikučius, kvietė juos prie altoriaus ir už tai buvo ištremtas iš Švenčionėlių. Mišiose tarnaudavo kartais 10 ir daugiau vaikučių. Visus labai sugraudino klebono pasakytas eilėraštis:*

Lakštingalėle, mažas paukštelī,
Kodėl nečiulbi ankstų rytelį?
Kaip aš čiulbėsiu ankstų rytelį, –
Piemens išdraskė mano lizdelį.

Klebonas palinkėjo, kad parapijiečiai eitų tiesiu keliu, kad giedotų dar stipriau ir garsiau, o jis girdėtų, „iš kokios šalelės vėjas atneša vaikučių balselius“ (Objektas „Intrigantas“, Vilnius, 2002 m.)

1968 m. kovo 21 d. kun. B. Laurinavičius buvo paskirtas Adučiškio Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčios klebonu ir čia dirbo iki tragiškos mirties.

Kaip ir Švenčionėliuose, jis rūpinosi bažnyčios statyba, fundavo kun. Benedikto Krištoponio antkapinio paminklo pastatymą. Subūrė vaikų chorę. Aptarnavo ne tik savo parapijiečius, bet ir daugelį Baltarusijos katalikų. Pas kaimo ligonius vasarą važiuodavo dviračiu.

Tęsinys kitame numeryje

Skulptoriui Juozui Zikarui – 130

Elena MARKUCKYTĖ, Donatas PILKAUSKAS, Panevėžys

Skulptoriaus Juozo Zikaro gimtinė Panevėžio r., Paliukų k. T. Stasevičiaus nuotr.

Žymioji Juozo Zikaro sukurta Laisvės skulptūra. 1921 m., fotografija iš Panevėžio J. Balčikonio gimnazijos Istorijos muziejaus rinkinių

Knygnešys. 1928 m., iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių. T. Stasevičiaus nuotr.

Lietuvoje būtų sunku rasti žmogų, nemačiusį Juozo Zikaro kūrinių. Vienas pirmųjų profesionalių lietuvių skulptorių, Lietuvos dailės klasikas, itin produktyvus kūrėjas, profesorius Juozas Zikaras gimė 1881 m. lapkričio 18 d. Panevėžio apskrityje, Pumpėnų valsčiuje, Paliukų kaime, Mikalinos ir Viktoro Zikarų šeimoje. Nuo septynerių metų Juozukas piemenavo pas ūkininkus, nes šeima gyveno vargingai. Pradžios mokyklą jis baigė tik 1899 m. Beje, iš septynių šeimoje gimusių vaikų Juozas Zikaras išaugo vienintelis.

Dar piemenaudamas, būsimasis skulptorius pamėgo drožybą – tėvo dovanotu lenktiniu peiliuku drožė darbelius, kuriuos parduodavo turguje. Meniškos sielos jaunuolis, remiamas mecenatų Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Jono Jablonskio ir kitų, mokėsi Ivano Trutnevo piešimo mokykloje Vilniuje, lankė piešimo pamokas mecenato Juozapo Montvilos įkurtoje mokyklėlėje, suteikusiame būtiną išugdžius daugeliui būsimųjų garsių menininkų. 1906 m., gyvendamas gimtuosiuose Paliukuose, Zikaras nulipdė dvarininko J. Kazakausko biustą, gavęs už šį darbą pinigų, išvyko į Peterburgą. Nuo 1907 m. Zikaras dalyvavo lietuvių dailininkų parodose: 1907 m. Vilniuje, 1908 m. Panevėžyje. 1909 m. Pajstrio Švč. Mergelės Marijos globos bažnyčiai sukūrė kunigo J. Tilvyčio-Žalvarnio biustą. Į Peterburgo dailės akademiją būsimajam skulptoriui profesionalui įstoti pavyko tik 1910 m. Studijuodamas Akademijoje, menininkas stokojo lėšų pragyvenimui – didelė paspartis jam buvo „Žiburėlio“ draugijos parama. 1911 m., vasaros atostogų metu, skulptorius sukūrė pirmuosius reikšmingus darbus savo gimtinei – tai šv. Jurgio, šv. Apaštalo Petro ir Povilo skulptūros Pajstrio švč. Mergelės Marijos globos bažnyčiai. 1914 m. susituokė su rokiškiete Anele Tūbelyte, po metų gimė sūnus Jurgutis. 1910–1916 m. Zikaras studijavo Peterburgo dailės akademijos Skulptūros fakultete, kur mokėsi pas profesorius G. R. Zalemaną, V. V. Beklemiševą. Visą Dailės akademijos mokyimo kursą Zikaras baigė 1915 m., 1916 m. jam įteiktas skulptoriaus diplomai. Diplominis Juozo Zikaro darbas „Motina“ pelnė autoriui sidabrinį Akademijos ženklą.

1918 m. gegužę Juozas Zikaras su žmona, vyresniuoju sūnumi ir vos kelių mėnesių mažuoju sūneliu sugrįžo į Lietuvą, apsigyveno gimtuosiuose Paliukuose. 1919 m. sausio mėnesį pradėjo dirbti piešimo mokytoju Panevėžio valstybinėje gimnazijoje (dabar J. Balčikonio gimnazija). Čia 10 metų dėstė piešimą, braižybą ir skulptūrą, vadovavo Meno kuopos dailės sekcijai ir ugdė jaunuosius menininkus. Darbo Panevėžio gimnazijoje metai sutapo su skulptoriaus produktyviausiu kūrybos laikotarpiu. Panevėžyje Zikaras sukūrė daugelį

Skulptorius Juozas Zikaras su Panevėžio valstybinės gimnazijos Meno kuopos dailės sekcijos nariais. 1923 m., fotografija iš Panevėžio J. Balčikonio gimnazijos Istorijos muziejaus rinkinių

Nepriklausomos Lietuvos simboliais tapusių meno kūrinių: Laisvės statulą, Knygnešio skulptūrą, pirmąsias lietuviškas monetas, bareljefą Nežinomo kareivio kapui, daugelio iškilių valstybės veikėjų biustus bei bareljefus. 1928 m. Kaune pastatyta „Laisvės“ statulą Zikaras sukūrė Panevėžyje 1921-aisiais. Tais pačiais metais sukurta ir reljefas paminklui „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ Kaune. Kuriant šį darbą pozavo gimnazistė Marija Ramnauškaitė. Panevėžio gimnazijos sporto salėje Juozas Zikaras sukūrė ir žymiuosius biustus: dr. J. Basanavičiaus (1923 m.), V. Kudirkos, S. Daukanto (abu 1924 m.) – vėliau šie kūriniai papuošė Vytauto Didžiojo Karo muziejus sodelį Kaune. Tai buvo valstybiniai užsakymai, tačiau Zikarui teko kurti ir privačių asmenų atvaizdus: K. Račkausko-Vairo (1921 m.), J. Šliūpo, M. Songailos, K. Slieko (visi 1922 m.). Pirmieji Panevėžyje sukurti reljefai mitologine tema: „Frančeska da Rimini pragare“ (1919 m.), „Jūratė ir Kastytis“ (1922 m.). Iš visų figūrinių bareljefų išsiskiria 1928 m. sukurta „Moderniška madona“. Šis religinio pobūdžio kūrinys sukėlė nemažą visuomenės susidomėjimą. Nesvetima Panevėžio laikotarpio kūrybai ir socialinė tematika, kuri geriausiai atsispindi reljefuose „Ant vieškelio“ (1920 m.), „Bedarbis“ ir „Be vietos“ (1926 m.) bei „Prie valstybės lovio“ (1928 m.). Zikaras kūrė ir simbolinio pobūdžio kūrinius: „Lietuvaitė“, „Sapnas“ (abu 1923 m.), „Svajonė“ (1926 m.). Beje, „Lietuvaitės“ skulptūrai pozavo Panevėžio valstybinės gimnazijos mokytoja E. Jasinskaitė. Be bareljefų yra ir keletas religinio pobūdžio kūrinių: „Kristus“ (1922 m.), „Šv. Kazimieras“ (1928 m.).

Už monetų sukūrimą honorarą gavęs Zikaras pasistatė namą Panevėžyje, P. Puzino gatvėje namą projektavo inžinierius A. Godevičius. Gyvendamas Panevėžyje, Zikaras bendravo su žymiausiais miesto inteligentais: J. Linde-Dobilu, M. Grigoniui, Panevėžio vyskupo K. Paltaroku.

1928 m. spalio 10 d. Juozas Zikaras, kviečiamas tuometinio Švietimo ministro K. Šakenio, persikėlė į Kauną ir nuo 1929 m. dėstė Kauno meno mokykloje. Čia tuo metu dirbo garsūs kūrėjai: A. Žmuidzinavičius, K. Sklerius, P. Kalpokas, J. Janulis ir kiti.

Nuo 1926 m. skulptorius aktyviai dalyvavo meno parodose Lietuvoje ir užsienyje. Didžiausio atgarsio sulaukė 1937 metais. Tarptautinėje meno ir technikos parodoje Paryžiuje pristatytas lietuviškos sodybos maketas, už kurį Zikarui įteiktas *Grand Prix*. Jau gyvendamas Kaune, 1931 m. Zikaras sukūrė M. K. Čiurlionio ir V. Dubeneckio antkapinius paminklus, daktaro V. Kuzmos bei dramaturgo P. Vaičiūno portretus, kanauninko dr. J. Tumo-Vaižganto bei operos dainininko K. Petrausko medalionus, Vytauto Didžiojo biustą bei reljefą „Vytautas

prie Juodųjų jūrų“. Neužmiršo menininkas ir Panevėžio – Lietuvos banko Panevėžio skyriaus pastatui sukūrė dekoratyvines skulptūras „Atlantai“ (12 vienetų), rozetę banko operacijų salėje ir ornamentinį pagražinimą su Vyčiu Respublikos gatvės fasade. Kaip liudija išlikę dokumentai, sutartis dėl šių darbų atlikimo pasirašyta 1931 m. sausio 2 d. tarp Lietuvos banko valdytojo J. Paknio ir J. Zikaro. Darbus išpareigota atlikti iki 1931 m. gegužės 1 d. Pagal šią sutartį, J. Zikaras turėjo pats samdyti darbininkus ir pirkti medžiagas. Bankas išpareigojo tik aprūpinti skulptorių dirbtiniu granitu. Komisija visus darbus priėmė 1931 m. liepos 17 d. Už šį darbą skulptoriui Zikarui sumokėta 13 tūkstančių 500 litų.

Dar gyvendamas Panevėžyje, skulptorius Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrai sukūrė gipsinę Kristaus Karaliaus skulptūrą (1926 m.). 1935 m. Panevėžio Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčiai skulptorius sukūrė vyskupo K. Paltaroko medalioną. Be minėtojo Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčiai puošia dar trys skulptoriaus J. Zikaro darbai: bareljefas „Kristaus galva“ (1927 m.), skulptūra „Kristaus galva“ (1927 m.) bei vyskupo Pranciškaus Karevičiaus medalionas (1927 m.).

Kaune, šalia Meno mokyklos, paties J. Zikaro statytame name, nuo 1933 m. gyveno visa skulptoriaus šeima: J. Zikaras, jo žmona Anelė Tūbelytė-Zikarienė ir keturi jų vaikai: Vaidutis, Teisutis, Vainutis bei Alytė. J. Zikaras šiuose namuose gyveno iki savo mirties. 1944 m. Jam suteiktas profesorius vardas. Zikarų šeimos likimas buvo tragiškas. Antrojo pasaulinio karo metais visi trys sūnūs pasitraukė į JAV bei Australiją. Į Australiją pasitraukęs Teisutis Zikaras taip pat buvo skulptorius. Lietuvoje likusius šeimos narius persekiojo okupacinė sovietų valdžia. 1944 m. lapkričio 10 d. skulptorius J. Zikaras mirė tragiškais aplinkybėmis, palaidotas Petrašiūnų kapinėse, Kaune.

Po skulptoriaus mirties namuose Kaune liko gyventi žmona ir duktė. 1959 m. Alytė Zikaraitė pirmame namo aukšte, tėvo dirbtuvėje, įrengė nedidelį, pusiau slaptą muziejų, skirtą J. Zikaro darbams. Testamentu visą namą bei jame esančius tėvo darbus A. Zikaraitė paliko Nacionaliniam M. K. Čiurlionio muziejui. 1999 m. šiame name įkurtas memorialinis muziejus. J. Zikaro memorialinį muziejų sudaro šeimos gyvenamosios patalpos, dailininko dirbtuvė bei prie namo esantis sodelis. 1972 m. skulptoriaus gimtinėje Paliukų kaime (Panevėžio r.) atidarytas memorialinis muziejus.

Juozas Zikaras buvo gerbiamas ir žinomas visoje šalyje, tačiau iki pat tragiškos mirties jis išliko kuklus, be galo mylintis savo darbą žmogus. Skulptoriaus J. Zikaro kūriniai yra neatsiejama lietuviškosios tapatybės dalis.

Lenkijos lietuviai jaučia pavojų

Atkelta iš 1 p.

nesurasti ir nenubausti. Tuo pat metu valstybės administracija verčia savivaldybę kuo skubiau pakabinti doikalbes lenteles prieš tai deramai neįvertinusi esamos padėties bei aplinkybių, dėl kurių šie išpuoliai buvo įvykdyti.

Norime priminti, kad Berznyke (Seinų savivaldybė) jau keleri metai vykdoma „jamžinimo pažeminant“ akcija. Statomi nauji paminklai, provokuojantys lenkų ir lietuvių konfliktą. Šiais

„paminklais“ siekiama radikalizuoti lenkų nacionalistines nuotaikas ne tik Lietuvos, bet taip pat vietinės lietuvių mažumos atžvilgiu. Prieš kelias savaites pritariant vietinei valdžiai buvo pastatytas dar vienas paminklas, žeminantis Berznyko kapinėse palaidotus Lietuvos karių, kurie žuvo 1920 metais lenkų ir lietuvių konflikto metu. Tai ligi šiol lenkų tradicijoje analogų neturintis atvejis, kuomet žuvusių karių atminimo

jamžinimas vykdomas juos pažeminant.

Manome, kad tuomet, kai tokius veiksmus kaip Berznyke, inspiruoja Seinų miesto vadovas su vietinės parapijos klebonu, būtina valstybės pareigūnų ir Bažnyčios hierarchų tinkama reakcija.

Maloniai prašome imtis ryžtingų priemonių, kad esama padėtis pagerėtų ir būtų sustabdytas šių pavojingų veiksmų ir poelgių eskalavimas.

Su pagarba,
Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė Irena Gasperavičiūtė
Lenkijos lietuvių draugijos pirmininkas Algirdas Vaicekuskas

Šaltinis: www.punkskas.pl, 2011 11 16

Muziejus laikraštyje Nr. 43 (200)

Metaliniai kryžiai ir saulutės

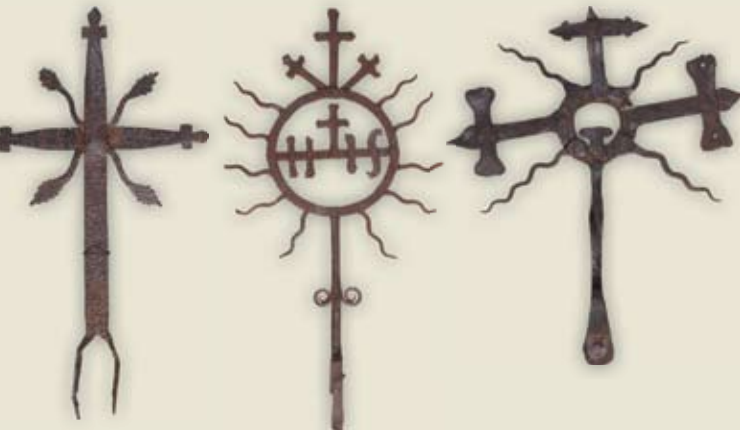
Trakų istorijos muziejus 2011 m. vasarą, renovuodamas Dominikonų vienuolyno pastatą, viename bokšte - varpinėje iškėlė kryžių – kaltinę geležinę viršūnę. Ir muziejaus fonduose saugomi eksponatai, atspindintys mažosios architektūros formas ir tradicijas – metalinės saulutės ir kryžiai. Tai savita tautodailės sritis, kuria imta domėtis XIX a. II p. ir XX a. pr.

Lietuvoje dar ir dabar galima pastebėti stogastulpių, koplytstulpių ir koplytėlių, virš kurių šviečia saulės – geležinės jų užbaigos. Metaliniai kryžiai pradėti derinti su akmeniu ir naudojami laidojimo vietose. Kryžius – svarbiausias krikščionybės simbolis. Tai vienas seniausių žmonijos simbolių, naudojamas įvairių religijų ir tikėjimų. Kryžius simbolizuoja keturias stichijas, keturias pasaulio šalis, Saulės ekvinokcijas, dieviškumo ir pasaulio sankirtą.

Kryždirbystė yra viena unikaliausių ir seniausių lietuvių tautos meninės saviraiškos formų, įtrauktų net į

UNESCO pasaulinį paveldo fondą. Kada pradėti kalti kryžiai Lietuvoje niekas tiksliai nežino. Manoma, kad tai galėjo būti XVI a., tačiau greičiausiai tuomet, kai mūsų kraštą pasiekė metalo žaliava. Lietuvos kaime geležies daugiau imta vartoti nuo XIX a. II p. Geležinių kryžių statymas susijęs su tam tikrais papročiais ir tikslais. Jie statomi kaip paminklai mirusiesiems arba dvasiniai apsaugos ženklai tam tikrose vietose, norint išprašyti malonių ar už jas padėkoti. Kryžius simbolizuoja ne tik kančią, bet ir prisikėlimą bei kelią į dangaus karalystę, į amžinąją šviesą. Jis turi atskirti mirusiuosius nuo gyvųjų, kad mirusieji jiems nedrumstų ramybės, taip užstodamas angą iš ano pasaulio. Nepaisant kryžiaus simboliškos prasmės – yra diena, kai riba tarp mirusiųjų ir gyvųjų pasaulio tarsi išnyksta

Artėjant Vėlinėms – visų mirusiųjų paminėjimo, maldos už juos diena, norisi prisiminti šių apeigų istoriją. Vėlinių kilmė siejama su lietuvių tikė-

Metaliniai kryžiai ir saulutės. Lietuva, XIX a. pab. Geležis. V.Neliubino nuotr.

jimu, kad mirštant žmogui nuo kūno atsiskiria vėlė, kuri paskui bendrauja su gyvaisiais, juos lanko. Etnografi teigia, jog mirusiųjų ir protėvių kultas būdingiausias žemdirbių tautoms. Per Vėlines ruošiamos vaisės kapinėse arba namuose. Vaisėmis norėta pasigerinti vėlėms, kad jos nekenktų. Paprotys valgyti

prie kapų, palikti ant jų duonos, košės, kiaušinių, laistyti kapus pienu, medumi, vynu labiausiai buvo paplitęs slavų, graikų, rumunų tautose. Toks paprotys buvo ir Lietuvoje.

Seni žmonės pasakoja, kad anksčiau nebuvo papročio per Vėlines degti kapinėse žvakių kaip šiais laikais. Žmonės

manė, kad Vėlinių vakarą galima atrasti senuosius kapus, išbarstytus po visus laukus, miškus, piliakalnius, jeigu atsiranda drąsuolis, kuris nebijotų jų ieškoti. Tose vietose, kur kada nors buvo palaidotas miręs žmogus, Vėlinių naktį žybsi mažytės švieselės. Būdingas lietuvių Vėlinių papročių bruožas – „klajojančių vėlelių“, nesava mirtimi mirusiųjų, niekieno neprisimenamų pagerbimas. Gyvųjų ir mirusiųjų bendrijos sudaro tarsi galingą dvipolę vienybę. Vieni čia, kiti ten. Bet siejami meilės ir abipusių gestų. Pasak tautosakos, vėlėms čionai atkakus judėti padeda vėjas, dėl to kiekvienos vėlinės yra vėjuotos. Gamta šiomis dienomis jungiasi prie mūsų, siųsdama savo linkėjimus vėlėms, siųsdama vėją. Mirusieji yra mūsų širdyse. Per Vėlines junkimės su jais tyloje...

Muziejininkė Evelina Petrauskė

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 44 (201)

Menininko P. Rimšos darbų apžvalga

2011 m. minime žymiojo lietuvių skulptoriaus, medalių meistro Petro Rimšos (1881-1961) 130-ąsias gimimo ir 50-ąsias mirties metines.

P. Rimšos gimtinė Suvalkijoje – Naudžiai prie Vilkaviškio. Jis baigė Pilviškių pradinę mokyklą. Meniniai gabumai atsiskleidė dar vaikystėje, drožinėjant medį. Kūrė buities dirbinius, vėliau šventųjų stovyklas. Pagarsėjo jau 1900 m. Paryžiaus Pasaulinėje parodoje Rusijos imperijos Lietuvių skyriuje buvo eksponuotos dvi P. Rimšos išdrožtos lazdos. Paskatintas pasisekimo nusprendė tapti profesionaliu skulptoriumi, todėl 1900-1903 m. privačiai mokėsi Varšuvoje garsaus lenkų skulptoriaus P. Velonskio dirbtuvėse, meno skatinimo kursuose, 1903-1904 m. persikėlė į Paryžių, kur lankė A. Mersje skulptūros studiją. 1904-1905 m. studijavo Krokuvos dailės akademijoje K. Laščkos skulptūros klasėje.

P. Rimša į Lietuvą grįžo 1905 m. ir iškart įsijungė į lietuvių tautinį judėjimą. Su M. K. Čiurlioniu, A. Žmuidzinavičiumi ir kitais dailininkais 1907 m. įkūrė Lietuvių Dailės Draugiją. Prisidėjo prie jos parodų rengimo – piešė plakatus, rengė katalogus, eksponavo savo surinktus liaudies dailės kūrinius. Draugijos parodose eksponuoti ir žymiausi paties P. Rimšos ankstyvojo periodo darbai – „Lietuvos mokykla 1864-1904“ (1906), trilogija „Artojas“ (1907), „Gana to jungo“ (1909), „Finale“ (1910), „Kova“ (1911) ir kiti.

„Lietuvos mokykla“ (dar vadinama „Vargo mokykla“) – P. Rimšos sukurtas verpiančios ir mokančios vaikų skaityti moters atvaizdas tapo rusiškos spaudos metų ir Lietuvos atgimimo per švietimą simboliu. Skulptorius vis grįždavo prie šio siužeto. Žinomi 1906, 1914, 1921, 1940, 1957 metų variantai. Vėliau, 1909-1916 m. skulptorius mokėsi Petrogrado meno skatinimo draugijos mokykloje. Daug dirbo kaip skulptorius ir knygų iliustratorius. Petrograde 1910 m. jo „Artojas“ gavo meno draugijos mokyklos premiją. P. Rimša 1919 m. grįžo į nepriklausomybę atgavusią Lietuvą. Skulptorius XX a. 3 deš. daug keliavo po Europą, aplankė Berlyną, Londoną, Paryžių, Romą, studijavo modernaus meno sroves, itin domėjosi O. Rodeno ir E. Burdelio skulptūra. Tai atspindėjo ir paties P. Rimšos kūryboje. Pradėjęs kurti realistine, net kiek akademine maniera, skulptorius įsivainiko modernizmo raiškų formų, darnios kompozicijos ir žemo reljefo stilių. Jis itin būdingas P. Rimšos medaliams, kuriuos pradėjo kurti 1923 m. Medaliai patriotinės, kartais satyrinės tematikos. Žymiausi: „Vilnius – Lietuvos sostinė“ (1923), „Klaipėdos išvadavimas“ (1924), „Gedimino sapnas“, „Didysis Vilniaus seimas“, „Kova“, „Nori unijos“, „Vytauto 500 m. jubiliejus“ (1925-1930) ir kiti.

Neatsitiktinai sovietinės okupacijos metais gipsinės atliejos nuo P. Rimšos medalių originalų buvo

Medaliai, skirti Vilniaus Seimui ir konkordatui. Lietuva, 1925 ir 1927 m. Autorius P. Rimša. V. Neliubino nuotr.

būdingas patriotiškai nusiteikusių lietuvių interjero atributas.

Trakų istorijos muziejuje saugoma keletas P. Rimšos darbų. Medalis „Didysis Vilniaus seimas“ skirtas šio įvykio dvidešimtmečiui, sukurtas 1925 m., nukaldintas iš bronzos, ø – 29 mm. Vienoje pusėje, centre matome tekančios saulės fone iš Vilniaus miesto panoramos su Gedimino pilimi

kylantį Atgimimo Želmenį, po juo užrašas – DIDYSIS VILNIAUS SEIMAS. Pakraščiu ažuolo vainikas, apačioje, kartuše data – 1905. Viršutiniu pakraščiu – himno žodžiai. Kitoje pusėje moters – Lietuvos personifikacijos figūra, rankoje laikanti vėliavą su Vychiu, atsirėmusi į skydą su dvigubu kryžiumi ir LŠS. Prie jos kojų – sutrauktos grandinės ir gulintis liūtas.

Medalis „Lietuvos konkordatas su Vatikanu“ nukaldintas 1926 m. iš bronzos, ø – 60 mm. Vienoje pusėje popiežių biustai į kairę, fone šv. Petro bazilika. Viršuje popiežiaus Pijaus XI herbas. Pakraščiu, dviem pusračiais – INOCENTIVS IV PIVS XI SERVITE DOMINO IN LAETITIA. Kitoje pusėje – vyskupų biustai į kairę, fone altorius. Viršuje arkivyskupo J. Skvirecko herbas. Pakraščiu, dviem pusračiais – VYSKUPAS KRSITIJONAS ARKY-VYSKUPAS JUOZAPAS IŠ PRIEŠŲ RANKŲ IŠSILIUOSAVĘ DRĄSIAU TARNAUSIME JAM.

Kad autorius buvo labai populiarus liudija ne tik gausiai leisti atvirukai su P. Rimšos darbų reprodukcijomis, bet ir menininko portretiniai atvirukai. Garbingas P. Rimšos jubiliejus yra dar viena proga prisiminti žymiojo menininko kūrybą.

Muziejininkas Saulius Zalyš

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 45 (202)

Litografija „Aušros Vartų Švč. Mergelė Marija“

Nuo 1735 m. Aušros Vartuose lapkričio antrą savaitę pradėta švęsti Dievo Motinos Globos šventė. Ji išaugo į iškilmingus Aušros Vartų Gailestingumo Motinos atlaides, trunkančius aštuonias dienas tą lapkričio savaitę, į kurią patenka 16-oji mėnesio diena.

Ta proga norėčiau pristatyti Trakų istorijos muziejaus filokartijos rinkinyje saugomą eksponatą – spalvotą litografiją, kurią muziejui 2007 m. dovanojo kolekcininkas Valerijus Adamovičius, taip išreiškdamas dėkingumą už suteiktą galimybę dalyvauti parodoje, rengtoje Trakų salos pilyje. Litografija daugiaspalvė, 437 x 324 mm dydžio. Jos apatinėje dalyje pavaizduota Šv. Teresės bažnyčia ir Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos koplyčia. Viršutinėje dalyje – Aušros Vartų Marija. Ji pavaizduota apsupta debesų, kurių fone – šešių angelų veidai, o abipus veidą puošiančiuose spinduliuose – dar du angelai. Litografijos pakraščius puošia reljefiškai įspausti bei aukso spalvos augaliniai barokiniai ir klasicistiniai ornamentai. Žinoma, kad švenčių metu Šv. Teresės bažnyčioje paprastai buvo

pastatoma stebuklingojo Vartų paveikslas kopija, kad nereikėtų paties originalo nešioti į bažnyčią. Vėliau Aušros Vartų Marijos atvaizdo kopijos imtos kabinėti ir kitose bažnyčiose, kartais bandyta pakartoti net visą koplyčios vidaus architektūrą ir altoriaus formas. Kartu su litografijos technikos išradimu pasipylus gausiems šia grafikos technika sukurtiems paveikslų pakartojimams, Aušros Vartų Mariją galima buvo išvysti beveik kiekvienuose Lietuvos namuose.

Šv. Teresės bažnyčia su vienuolynu ir Aušros Vartų koplyčia sudaro kadaise Vilniaus miestą juosusios gynybinės sienos dalį. 1503 m. rugsėjo 6 d. karalius Aleksandras Jogailaitis paskelbė vilniečiams privilegiją, atleisdamas juos nuo karinės prievolės, kad jie galėtų statyti miesto gynybinę sieną. Vilniaus gynybinė siena juosė visą dabartinį senamiestį. Miesto sienoje buvo dešimt vartų. Aušros Vartai buvo pastatyti pietinėje Vilniaus senamiesčio dalyje, vadinamoje Aštriuoju Galu (Ostry Koniec). Iš čia kilo slaviškas pavadinimas Ostra Brama, XVI a. jau minimas Lietuvos Metrikoje.

Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos,

Litografija. Aušros Vartų Švč. Mergelė Marija. XIX a. pab. O.Ševeliovo nuotr.

Gailestingumo Motinos paveikslas – vienas garsiausių Lietuvoje, sulaukęs daugelio legendų ir įvairiausių vertinimų. Reformuotoji Katalikų Bažnyčia diegė nuostatą, kad Marija dalyvauja ne tik savo sūnaus kančioje, bet ir jo, kaip žmonijos atpirkėjo, vaidmenyje. Sustiprėjo

Marijos reikšmė ieškant Viešpaties malonės, tikintis nuodėmių atleidimo. Tai paaiškina ir gan vėlyvą Aušros Vartų paveikslą stebuklų istoriją, prasidėjusią tik XVII a. Rankraštinė karmelitų vienuolyno 1624–1780 m. rašyta kronika pirmąjį paveikslą paminėjimą datuoja 1671 m., kai, pastacių medinę koplyčią, jis labai iškilmingai, visų miestiečių akivaizdoje buvo čia pakabintas ir pagerbtas. Matyt, neilgai trukus nežinomas Vilniaus aukšakalys nukalė sidabrinį aptaisą, kurio tik viršutinė dalis, gaubianti Marijos galvą, tėra išlikusi. Dėl nežinomų priežasčių vėliau teko aptaisą perdirbinėti arba papildyti, taip atsirado vėlesnės, jau kitų meistrų XVIII a. I pusėje kalstytos skardos. Apatinė Mergelės Marijos galvą vainikuojanti karūna, pagaminta apie 1700 m. ir yra vadinamosios karališkos karūnos tipo, viršutinė – apie 1750 m., ji primena kunigaikščio mitrą.

1927 m. liepos 2 d. Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas buvo iškilmingai vainikuotas. Jam suteiktas Gailestingumo Motinos titulas. Tuomet aplink paveikslą buvo apie 14 tūkst. stebuklingų išgijimo ženklų – votų (aukso ir sidabro

širdys, rankos, kojos, akys ir kt.), kurias sunėšė atsidėkodami už išgijimą žmonės. Tais pačiais metais, gavus popiežiaus Pijaus XI leidimą vainikuoti paveikslą, pirmą kartą buvo atlikti moksliniai paveikslų tyrimai. Tačiau prof. Jano Rutkovskio, atlikusio konservavimo darbus, dienoraštis dingio be pėdsakų. Antrą kartą išsamūs tyrimai ir restauracija, 1993 m. vasarą atlikti P. Gudyno restauravimo centro specialistų, atskleidė daug naujų duomenų apie Aušros Vartų Marijos paveikslą. Jis 200x163 cm dydžio, tapytas aliejiniais dažais ant aštuonių ažuolinių lentų, datuojamas ne anksčiau kaip XVII a. I ketvirčiu. Marija nutapyta apie 1620-1630 m. pagal Nyderlandų dailininko Martino de Voso (1532-1603) sukurta pavyzdį, veikiausiai remiantis graverio Thomo de Leu 1580 m. atliktu raiziniu. Paveikslą dailininkas nežinomas. Tačiau tai neabejotinai labai talentingo meistro darbas.

Istorijos skyriaus vedėja Alvyga Zmejevskienė

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Kalesninkų parapijos atgimimas

Vytautas ČESNULIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 16

Į dekaną sausio 15 d. raštą M. Rudzis atskakė, kad pagal 1926 m. surašymą parapijoje buvę 5317 parapijiečių. Plebiscito dėl tautybių nerengęs, manęs, jog 3/5 yra lenkai, o 2/5 lietuviai. Lenkai ir lietuviai kiekvieną sekmadienį ir per šventes turėjo pamokslus. Giedoti galėjo ir vieni, ir kiti, tik kad vieni kitiems netrukdytų. Tačiau lietuviai tuo naudojosi retai, nes gyveno toliau nuo bažnyčios, vėliau atvažiuodavo, o po Mišių skubėdavo namo.

Pasak dekaną 1927 m. vasario 3 d. atsakymo arkivyskupui, visi liudininkai – tiek kaltintojai, tiek gynėjai – su priesaika ir be jos pripažino, kad į Kalesninkų kleboniją kartkartėmis atvykdavo „Ryto“ draugijos išlaikoma lietuvių mokytoja Birutė Šičkaitė. Kalbamu metu ji mokytojavo Dainavoje, dažnai važinėdavo į Vilnių. Dviračiais net iš Vilniaus į Kalesninkus atvažiuodavo civiliškai persirengę kunigai Pranas Bieliauskas ir Kristupas Čibiras.

Klebono pusbrolis (?) Andrius Bruzgelevičius ir kiti važinėdami po lietuviškus kaimus, o vikaras Budzilas per lietuvišką pamokslą ragino žmones ginti kleboną. Buvo agitacijos ir iš lenkų pusės: pvz., Franciška Korkuc įkalbinėjo dvi moteris, kad jos sakytų, jog mačiusios, kaip kunigai šoko su panelėmis vakarėlyje.

Dekanas pažymėjo, kad per 23 metus kun. M. Rudzis pastatydino kleboniją bei kitus pastatus ir mūrinę, nors nebaigtą, bažnyčią. Prarado sveikatą. Parapijiečiai vertino klebono darbą ir savo ganytojo gailėjo...

Lietuviškos mokyklos persekiotos ne tik Kalesninkuose. Į Eišiškes 1930 m. atvykus Lenkijos tikybų ir valstybinio švietimo viceministrui Žongolovičiui, Kalesninkų ir kitų kaimų delegacija ėjo prašyti, kad „Ryto“ draugijos mokykloms būtų leista veikti. Tačiau viceministras delegacijos nepriėmė.

„Ryto“ mokykla Kalesninkuose val-

džios galutinai uždaryta 1932 m. kovo 11 d. Draugijos vadovybės ilga kova nedavė vaisių.

Mykolo Rudzio mirtis ir palikimas

1933 m. rugpjūčio 14 d. mirė žymus XX a. tarpukario Vilnijos lietuvių visuomenės veikėjas ir švietimo organizatorius kun. Petras Kraujalis. Vilniaus Laikinajam lietuvių komitetui M. Rudzis atsiuntė užuojautos telegramą. Žinoma, jis nesitikėjo, kad po mėnesio ir pats mirsiąs.

Rugsėjo 12 d. 10 val. 25 min. iš Eišiškių pašto Vilniaus metropolijos kurijai išsiųsta Rodūnios dekaną B. Močulskio telegrama: „Šiandien mirė Kalesninkų klebonas kunigas Rudzis“.

Kun. Vincento Taškūno leistos „Vilniaus aušros“ 1933 m. Nr. 10 išspausdintame nekrologe rašoma: „Šalia Dievo ir Bažnyčios meilės a. a. kun. Mykolas buvo nepaprastai darbštus ir sumanus kovotojas už lietuviybę. Pastatęs Kalesnykuose didelę bažnyčią ir trobesius kun. Mykolas, gyvendamas ten 29 metus, gaivino ir palaikė vietinių lietuvių širdyse skaisčią krikščioniškąją Tėvynės meilę. Daug dirbo, bet daug ir kentėjo. Bemaž per visą klebonavimo laiką sirgo džiova.“

„Ilgus metus klebonaudamas Kalesninkų parapijoje sugebėjo palaikyti parapijiečių tarpe vienybę ir neįleido Kalesninkų bažnyčion tautinių ginčų. R[udzio] dėka Kalesninkų parapija išliko lietuviškiausia Lydos aps. [krikyje]“, – pažymima „Lietuvių enciklopedijos“ 26 tome. Tik čia tenka pridurti, jog parapijos vakarų ir pietvakarių dalys, arba dabartiniam Varėnos rajonui priklausantys kaimai, visada buvo ir yra beveik grynai lietuviški.

Rodūnios dekanas Boleslovas Močulskis su liudininkais – Trakų dekanu,

Mykolo Rudzio kapas Kalesninkų bažnyčios šventoriuje. Aušros Navionienės nuotr.

Valkininkų klebonu Klemensu Maliukevičiumi, vikaru Stanislovu Voronovičiumi ir Kalesninkų gyventoju Mykolu Bruzgelevičiumi – 1933 m. rugsėjo 13 d. nustatė, jog dėl M. Rudzio ligos po jo mirties jokių pinigų neliko. Likęs ūkinis inventorių: 2 arkliai, 2 karvės, 3 kiaulės ir paršelis, sena brička, vežimas, maniežas, šiaudų kapoklė, senos apleistos girmos, spyruoklinės akėčios, dvejos medinės akėčios su geležiniais akėtvirbaliais, du plūgai – traukiami poros arklių ir vieno arklio. Iš klebonijos laukų derliaus likę maždaug 50 kapų rugių, penki vežimaičiai avių, apie 100 pūdų bulvių ir 100 pūdų pašaro – šieno, peliuškų ir sėdėlės kartu sudėjus. To derliaus dalis teko vikaro Voronovičiaus karvei šerti.

Kun. Rudzio bute likę daiktai: spinta knygoms, spinta drabužiams, rašomasis stalas, etažerė, trys seni stalai, 12 kėdžių, 2 foteliai, 4 lovos – 2 geležinės ir 2 medinės, 8 kiti smulkūs daiktai (paveikslai ir kt.), virtuvės reikmenys.

Kun. M. Rudzio bibliotekėlėje buvo 110 religinio turinio knygų.

Dvi tikros velionio seserys – Juzefa ir Marijona Rudzytės – klebonijoje dirbo 30 metų ir 25 metus ligotą kunigą prižiūrėjo, negaudamos jokio atlyginimo. Anot likusių daiktų protokolo autorių, moterys jokių lėšų pragyvenimui neturėjo, todėl likęs velionio turtas turėjo prilausyti joms, nes įgytas jų darbu.

Visas likęs brolio turtas atiduotas seserų globai kaip jų nuosavybė. Protokolą pasirašė visi keturi daiktų apžiūros dalyviai.

Visą gyvenimą paskyręs Kalesninkų apylinkės žmonių ganytojiškai globai ir švietimui, taurus lietuvis patriotas kun. Mykolas Rudzis amžino poilsio atgules Kalesninkų bažnyčios šventoriuje.

Rugsėjo 13 d. dekanas kurijai nusiuntė protokolo apie daiktus, likusius po M. Rudzio mirties, nuorašą ir protokolą, jog Kalesninkų bažnyčią su visa beneficija rugsėjo 12 d. pavedęs vikarui Stanislovui Voronovičiui. Pasak dekaną, kun. Voronovičius energingai tvarkė bažnyčios statybos baigiamuosius darbus, buvo įtakingas tarp lenkų ir lietuvių tautybių gyventojų. Dekanas siūlė kun. Voronovičiui paskirti klebonu.

Antrą laišką su prašymu klebonu skirti S. Voronovičiui dekanas arkivyskupui išsiuntė 1933 m. rugsėjo 25 d. Anot Močulskio, velionis buvęs patenkintas vikaru. Pastarasis taip gerai išmokęs lietuviškai, kad laisvai sakė pamokslus. Daug prisidėjęs prie bažnyčios statybos: jau buvo baigiami bokštai ir frontonas, baigiamas tinkuoti bažnyčios vidus. Į dekaną kreipėsi parapijiečiai lietuviai ir lenkai, kad vikaras liktų klebonu (LVIA 694-5-1818).

Kurija 1938 m. kovo 22 d. klebonui S. Voronovičiui pranešė, kad parapija skolinga kurijai 2000 zl., išmokėtų parapijai dar 1928 m. Dalį skolos sureguliuavus, liktų 1700 zl. 10 gr. (LVIA 694-5-1818).

Dekano B. Močulskio nuomonė apie kun. Voronovičių skyrėsi nuo tikrovės. S. Voronovičius pasireiškė kaip parapijos lenkintojas ir lietuvių persekiotojas. Para-

Kalesninkų bažnyčia, 1981 m.

pijos lietuviai 1939 m. prašė arkivyskupo pusę pamaldų kas antrą sekmadienį įvesti lietuvių kalba (parašais tankiai užpildytas 10 puslapių prašymas be tikslesnės datos; LVIA 694-5-1818). Pusę parapijos sudarą lietuviai; jie savo aukomis daugiausiai prisidėję prie bažnyčios statybos ir užlaikymo. Atsakymo nėra.

Parapijos lietuviai kolektyviniame skunde arkivyskupui 1942 m. birželio 24 d. priminė, kad dar 1938 m. kovo 5 d. per pamokslą S. Voronovičius lietuvius išvadinęs vagimis, o tuo metu vadinęs žydų budeliais. Paskirti nors vieną kunigą lietuvių parapijos lietuviai prašė 1942 m. rugsėjo 30 d.: 9 metus tokio kunigo, mirus M. Rudziui, Kalesninkuose nebuvo (MAB 318-119). Vairiai kurie lietuviškai nebūdavo parengiami net pirmajai komunijai, kai parapijoje dirbdavo du kunigai!

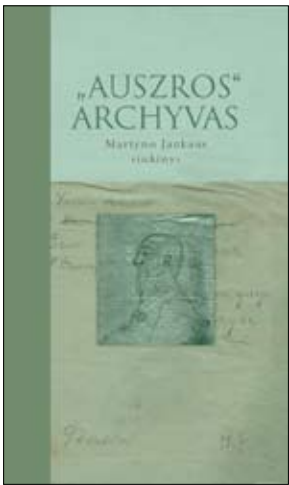
Tuo tarpu lenkai net 1948 m. prašė ilgametį kleboną palikti Kalesninkuose. Tarp pasirašiusių už S. Voronovičių ne tik gana daug tokių „lenkiškų“ pavardžių, kaip Kodzis, Matujza, Ulbin, Vojdag, Žemojtel ir t. t., bet kiti ir pasirašę visai lietuviškai: Minkauskas, Janulonis, Jalmokaitė, Čenkus, Žeimienė, Ščesnulevičius ir pan. Kas žino, gal kai kurie mažaraščiai žmonės buvo suklaidinti?

Kun. S. Voronovičius (1906–1973), pagal seną įprotį vietos lietuvių vadintas Varanavičium, palaidotas Vilniaus Jeruzalėje prie Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios.

Nuotr. iš: Bronius Kviklys, Lietuvos bažnyčios, T. 5, Vilniaus arkivyskupija. II dalis, Chicago, 1986.

Pabaiga

VILNIAUS UNIVERSITETO KOMUNIKACIJOS FAKULTETAS
LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS HUMANITARINIŲ IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ SKYRIUS

Maloniai kviečiame Jus 2011 m. gruodžio 6 d. dalyvauti knygos

„Auszros“ archyvas

(Vilniaus universiteto leidykla, sudarė ir parengė Domas Kaunas ir Audronė Matijošienė)

SUTIKTUVĖSE IR DISKUSIJOJE
dėl šaltiniotyrinių darbų rengimo būklės ir perspektyvų

Renginys vyks Lietuvos mokslų akademijos mažojoje konferencijų salėje
(Gedimino pr. 3, Vilnius)

Pradžią 17 val.

Diskusijoje kalbės dr. *Gina Kavaliūnaitė* (LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS),
prof. *Aušra Navickienė* (VILNIAUS UNIVERSITETAS),
doc. *Silva Pocyte* (KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS),
prof. *Aivas Ragauskas* (VILNIAUS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS),
dr. *Mikas Vaicekauskas* (LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS),
doc. *Andrius Vaišnys* (VILNIAUS UNIVERSITETAS),
dr. *Vilma Žaltauskaitė* (LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS) ir kiti dalyviai

Renginio vedėjas doc. *Sigitas Narbutas*
(LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKA)

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių savanoriškas valstybės gynimas XVII a. vidurio okupacijos sąlygomis*

Akad. Antanas TYLA, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

ir Breslaujos pavietai atsidūrė ypatingoje padėtyje.

1655 m. vasaros pabaigoje Lietuvos kariuomenė su abiem Lietuvos kariuomenės vadais – didžiuoju etmonu ir Vilniaus vaivada Jonušu Radvila ir Vincentu Gosevskiu – dalis senatorių valstybės ir valdovo rūmų, pavietų pareigūnų pasitraukė nuo Vilniaus ir nužygiavo prie Kėdainių. Ten rinkosi ir Žemaitijos, Ukmergės, Upytės pavietų visuotinis šaukimas bei pasitraukę Breslaujos, Vilniaus, Ašmenos ir kt. pavietų bajorai. Žemaičiai buvo telkimosi ašis. Žemaitijos bajoras Mikalojus Kazimieras Šemeta savo eiliuotame kūrinyje „Reliacija apie Žemaitijos patekimą į švedų globą ir išėjimą iš jos“ rašė: „Mat pati tuomet padėtis taip lėmė, / Kad pavietai jungtusi su žemaičiais, / Kad iškilus reikalui ko nors imtis, / Spręstų vienin-gai“. M. K. Šemeta pažymėjo, kad „Žemaitija į pavietus siuntė savo atstovus“ ir tarėsi dėl bendrų veiksmų.

Šio regiono susirinkusieji kolektyviai pasirašė 1655 m. rugpjūčio 17 d. sutarties su švedais pirmąjį variantą, o paskui spalio 20 d. Kėdainių sutartį ir su ja susijusius aktus. Pagal Kėdainių sutartį Žemaitijos Kunigaikštystę ir Vilniaus vaivadijos Breslaujos bei Ukmergės pavietus, taip pat Trakų vaivadijos Upytės ir dalį Kauno pavietų ėmė administruoti Švedijos karinė administracija. Kai tų metų pabaigoje iš Žemaitijos į Tikociną pasitraukė Jonušas Radvila ir spalio 23 d. buvo paleista rugpjūčio 14 d. prie Josvainių sudaryta Žemaitijos visuotinio šaukimo kariuomenė, tame regione nebeleno suverenų karinių pajėgų ir administracijos tam regionui administruoti ir saugoti. Viskas atiteko ir priklausė Švedijos karinei administracijai ir jos kariuomenės daliniams.

Tuo metu Lietuvos Didžiosiojoje Kunigaikštystėje suverenus liko tik Brastos pavietas, kur susitelkė apie 6000 Lietuvos kariuomenės, ir Sluckas bei S. Bychovas (iki 1657 m.) su savo igulomis. Visa kita teritorija buvo okupuota Rusijos kariuomenės.

Pagal Kėdainių sutartį Švedijos administruojama teritorija sudarė apie penktadalį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ploto, tiek pat jos dūmų ir gyventojų.

Dvidešimtmečio karo metais šis kraštas tapo ypatingos svarbos regionu, kuris dėl politinių įvykių raidos susiformavo 1655 m. vasaros antroje pusėje ir savo svarbos neprarado iki Vilniaus ir Kauno išvadavimo 1661 m. pabaigoje.

Susidariusi politinė padėtis ir bendri interesai suvienijo skirtingoms vaivadijoms priklausančius Kauno, Ukmergės, Upytės, Breslaujos

1 lentelė
Žemaitijos, Breslaujos, Kauno, Ukmergės ir Upytės pavietų ploto ir demografiniai duomenys

Administracinis vienetas	Plotas km ²	Dūmų	Gyventojų
Žemaitijos Kun–tė	21 000	48 490	392 448
Breslaujos pavietas	5 525	5 284	44 904
Kauno pavietas	6 045	13 635	99 832
Ukmergės pavietas	8 970	17 704	162 984
Upytės pavietas	9 100	22 981	187 760
Iš viso	51 049* (17,2%)	108 094 (20,4%)	887 928*(23%)

Šaltinis: J. Morzy, Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku. Poznań, 1965, p. 136, lent. 15, 16; A. Tyla, Lietuvos Didžiosios Kunigasikštystės išdas per dvidešimtmetį karą, (1648–1667), Vilnius, 2010, p. 330–331.

*Be Smolensko vaivadijos

pavietų ir Žemaitijos Kunigaikštystės bajoriją ir visą politinę visuomenę. Sustiprėjo tarpusavio integracija. Ją sustiprino Rusijos kariuomenės veržimasis į vakarines Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes ir Kėdainių sutarties su Švedija rengimas bei kolektyvinis patvirtinimas, paskui priklausymas Švedijos karinei administracijai ir sukilimas prieš ją, suvereniteto atkūrimas ir savarankiškas jo gynimas bei apsauga. Todėl šio krašto padėtis pasidarė skirtinga nuo daugelio kitų LDK regionų ir pavietų, kuriuos kelis ar keliolika metų buvo okupavusi Rusija. Aplinkybės sutelkė šio krašto bajoriją savarankiškiems bendriems veiksmams, sprendžiant valstybės funkcionavimo atkūrimo, jos gynimo ir finansavimo klausimus. Tai ir apžvelgsime.

Po 1656 m. balandžio–gegužės mėnesiais

įvykusio sukilimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės reguliari kariuomenė su lauko etmonu ir Lietuvos žemės išdininku V. Gosevskiu į Žemaitiją atvyko tik rugsėjo pirmoje pusėje. Valdovas po sukilimo, neskirdamas jokių lėšų liepė patiems gintis, sudaryti visuotinio šaukimo pagrindų karinius dalinius, mobilizuoti rinktinus.

Todėl šių pavietų ir Žemaitijos bajorai patys, susirinkę visuotinio šaukimo ir savo lėšomis pasamdytomis pajėgomis, saugojo savo sienas nuo rusų įsiveržimų ir švedų kariuomenės iš Kuršo antpuolių. Žemaičiai Šeduvoje 1656 06 03 išsirinko naują vėliavininką (Joną Gruževskį), 6 komisarų bei rotmistrus ir su husarų bei keliomis kazokų ir pėstininkų vėliavomis birželio 24 d. sustojo prie Biržų, kur buvo stipri švedų igula. Ten atėjo ir Aukštaitijos pavietų daliniai.

M. K. Šemeta. „Reliacijoje...“ rašė: „[185] Ukmergės, Upytės pavietai greitai Prieš karinę valdžią ryžtingai stojo, Statė sargybas.

O kada surinko žmonių kiek reikia Ir po savo vėliavom juos turėjo, Komorovskiui atvedė ir paliko, Vadui vyriausiam.

Tad kol šie pavietai neprisijungė Prie Žemaičių Biržų bendram puolimui, Tol anie ryžtingai vieni kovojo, Kraują praliejo.

[187] Ten Oginskis /Trakų vėliavininkas/ vedė pulkus savuosius, O su juo Siesickis žygiavo drąsiai, Šemeta taipogi prie jų stovėjo Šonas prie šono.

[195] Laukuose pulkus išrikiuotus tankiai, Vienoje gretoje – Ukmergė, Upytė, Kitoj – Žemaičių visi pavietai Ėję sargybą.

Jie kartu su Kauno atstovais ėjo Link Rygos ir išpuolius kartais darė. Jiems padėjo ir kai kurie kilmingi Ponai palankūs.“

M. K. Šemeta nurodo, kad Žemaitijos vyskupas Petras Parčevskis prie Biržų pasiuntė 200 pėstininkų ir 200 kazokų, Vainienė – 500 raitelių, Viktoras Konstantinas Mlečka – 100 dragūnų, Ukmergės pavieto didikai Oginskis, Siesickis, Šemeta, Zenevičius pasiuntė po šimtinę karių. Ši savanoriška Žemaitijos ir Ukmergės, Upytės ir Kauno pavietų apsauga tęsėsi iki 1656 m. pabaigos. Biržų igula pasidavė 1657 m sausio 27 d.

Aukštaitijos konfederacijos aktas

Ilgai užsitęsusi Biržų apgultis išvargino bajorus, samdyti daliniai reikalavo atsilyginti.

Norint spręsti susikaupusius reikalus, kurių dalis priklausė seimo kompetencijai, visų trijų Aukštaitijos pavietų visuotinio šaukimo atstovai 1656 m. gruodžio 16 d. susirinko Kėdainiuose, kur tuo metu buvo Lietuvos didysis išdininkas, lauko etmonas V. Gosevskis. Jie kartu apsvarstė esamą padėtį, sudarė konfederaciją ir priėmė bendrą nutarimą, po kuriuo pasirašė V. Gosevskis ir 12 tų pavietų, Livonijos ir kt. pareigūnų: „Konfederacijos pavietai, motyvuodami tuo, kad nuo 1656 m. gegužės mėn. pašaukti

į visuotinį šaukimą išvargo, ilgai stovint prie Biržų pilies patyrė gyvosios jėgos ir ginkluotės nuostolių, palikti namai yra nesaugūs nuo beslankinėjusių savavališkų karinių būrių bei neapmokėtų vėliavų, Todėl nusprendė nebetęsti visuotinio šaukimo tarnybos ir nutarė:

1) Kadangi visuotiniu šaukimu toliau nebegali stovėti ir negali greitai išrengti nuo valakų tinkamų karių, paprašė Lietuvos žemės išdininko ir etmono sutikimo už sudėtus pinigus pasamdyti pavietuose esančias ir tarnybai tinkančias vėliavas.

2) Tam reikalui nutarė surinkti 12 padūmių mokesčių bajorų, bažnytinėse bajorų fundacijos žemėse ir lėnuose, kurie neprivalo maitinti kareivių. Padūmė turėjo būti renkama nuo gruodžio 16 d. iki 1657 m. sausio 21 d. pagal pirmosios padūmės kvitus. Paskyrė mokesčių rinkikus. Rinkikai surinktus pinigus per savaitę – sausio 21–28 d. – turėjo pristatyti į Kėdainius Lietuvos žemės išdininko ir etmono paskirtam deputatui. Nesumokėjusiems buvo numatytos griežtos bausmės.

3) Nutarta būsimame seime per savo pasiuntinius viešai pranešti apie šiuos savanoriškai surinktus mokesčius ir reikalauti, kad juos įskaiciuotų uždedant naujus mokesčius bei sulygintų su kitais pavietais ir vaivadijomis.

4) Iš bajorų ir bajoriškos fundacijos dvasininkų valdų bei lenų, kurie nemaitina kareivių, nuo 20 valakų privalo išrengti kareivį su geru žirgu, dviem pistoletais bei kardu. Paskelbus visuotinį šaukimą jie turėjo susirinkti prie pavieto vėliavininko iš anksto paskirtoje vietoje: Ukmergės pavieto kareiviai Anykščiuose, Kauno – Gelnų kaime, Upytės – Panevėžyje. Karių patikrinimas paskirtas 1657 03 26. Sudarius jų sąrašus, juos turėjo suskirstyti į vėliavas, paskirti joms rotmistrus ir karininkus ir po pratimų paleisti į namus iki šaukimo paskelbimo.

5) Karių ir rotmistrų išlaikymui nutarta skirti kiekvienam arkliui ketvirčiui po 5 auksinus.

6) Praėjus 10 dienų pradėti rinkti akciza po 1 grašį nuo auksino visuose valdovo, bajorų ir bajoriškos kilmės bažnytiniuose miestuose bei miesteliuose.

7) Valdovo valdos nuo 15 valakų turėjo pristatyti vieną pėstininką ir surinkti pirmajam ketvirčiui po 3 auksinus nuo valako. Už šiuos pinigus turėjo sumokėti karininkams, už pėstininkų uniformą, kardus, muškietus ir kt. amuniciją. O antram ketvirčiui, kai jau nereikės pirkti uniformų ir ginkluotės, vien tik algoms karininkams surinkti po 10 gr. nuo valako. Karininkai pasibaigus tarnybai pėstininkus su visa amunicija turėjo grąžinti juos išrengusiems valdų laikytojams.

8) Bajoriškos ir leninės žemės nuomininkai ir išnuomotojai, turintys piniginių pajamų privalėjo mokėti pagal 1650 m. konstituciją nuo 100 auksinų pajamų po 5 auksinus, pavietuose gyvenantys ir prekyba užsiimantys žydai – po auksiną nuo galvos.

9) Kadangi neveikė nei Vyriausiasis Lietuvos tribunolas, nei Iždo tribunolas, konfederacija paskyrė byloms spręsti po 4 deputatus iš kiekvieno pavieto. Jie turėjo 1657 01 01 kartu su Žemaitijos Kunigaikštyste, jei norės, arba patys vieni sausio 14 d. Kėdainiuose prie V. Gosevskio susirinkti. Jie gavo teisę spręsti nusikaltimų visuomenės saugumui bylas, vykdyti egzekucijas, bausti dvarų užpuolikus, užtikrinti konfederacijos priimtų nutarimų vykdymą. Šalia to turėjo veikti pavietų pilies ir žemės teismai.

10) Konfederacija numatė įvesti tvarką dėl kareivių maitinimo ir pinigų rinkliavų valdovo valdose. Buvo patvirtinta skirti tik vieną staciją per metus, surenkant proviantą pagal mokesčių kvitus ir bausti kaip priešus visus savivaliautojus, kurie tą tvarką pažeidinėtu.“

Aukštaitijos pavietų konfederacija ėmėsi ne tik vidaus ir valstybės apsaugos ir gynybos organizavimo, bet ir savanoriško Lietuvos iždo papildymo. Kaip matyti iš seimų konstitucijų šie pavietai ir ZK savo iniciatyva buvo užsidėję 16 padūmių mokesčių. Deja, neturime tikslių duomenų apie užsidėtų mokesčių surinkimo rezultatus. Galime įvertinti tik apytikriai. 1658 m. seimui uždėjus 15 padūmių mokesčių, tuose trijuose pavietuose, pagal oficialius duomenis, turėjo būti

surinkta 294, 4 tūkst., o surinkta 145,3 tūkst. auksinų. Naudojant tuos pačius duomenis 12 padūmių turėjo būti surinkta 235,6 tūkst. ir atitinkamai iplaukti 116,2 tūkst. auksinų.

Kiek anksčiau panašiai gynybos reikalus išsprendė ir Žemaitijos Kunigaikštystė. V. Gosevskio universalu į Raseinius sukviesti žemaičiai 1656 11 30 sutartinai nusprendė surinkti 12 padūmių kariuomenei atsilyginti. Kaip matyti iš mokesčių kvitų, šis mokestis Žemaitijoje buvo renkamas nuo 1657 m. pradžios iki gegužės mėn. Pagal mūsų apskaičiavimus tai galėjo duoti apie 278,0 tūkst. auksinų. Tačiau, kaip ir tų trijų pavietų, Žemaitijos iplaukos nežinomos. Lietuvos žemės iždo administratoriaus ataskaitoje 1661 m. seime pažymėta, kad ižde dar buvo Žemaitijos ir Ukmergės pavieto savanoriškai sumokėtų kariuomenei išlaikyti 12 padūmių 300 auksinų likučių.

Kauno, Ukmergės, Upytės pavietų ir Žemaitijos Kunigaikštystės savanoriškas mokesčių užsidėjimas buvo komentuojamas ir įteisintas pirmajame po tų įvykių 1658 m. vasarą vykusiame seime.

Seime buvo patvirtinta konstitucija, kuri visų trijų Aukštaitijos pavietų ir Žemaitijos Kunigaikštystės savo iniciatyva surinktus mokesčius pripažino teisėtais ir ateityje juos turėjo įskaiciuoti uždedant naujus mokesčius (koekvacija).

Kitas Konfederacijos uždavinys, tiesiogiai susijęs su savanoriškais mokesčiais, buvo Aukštaitijos pavietų ir Žemaitijos sudarytos kariuomenės išlaikymas. Ši kariuomenė tapo realiu kariniu junginiu, kuris pats savarankiškai rūpinosi savo materialine padėtimi ir saugojo bei gynė šį regioną.

Aukštaitijos pavietų ir Žemaitijos konsolidacija buvo reikšminga ir vėliau, kol vyko išsivadavimo karas, 1658 pabaigoje, po to, kai į rusų nelaisvę pateko Lietuvos išdininkas ir lauko etmonas V. Gosevskis, vadovavęs Lietuvos karinių pajėgų kairiajam sparnui, Kėdainiuose susirinkę Lietuvos pareigūnai ir kariškiai kreipėsi į Ukmergės, Upytės pavietų ir Žemaitijos bajorus. Paaikšinę apie pavoją, kurį kėlė Kurše esanti švedų kariuomenė ir Vilniaus pilyje esanti rusų kariuomenė, prašė pagalbos padėti lauko stovyklininko vadovaujamai Lietuvos kariuomenei.

Aukštaitijos pavietų ir Žemaitijos bendros visuotinio šaukimo pajėgos ir vėliau buvo telkiamos išlaisvinti iš Rusijos okupacijos Vilniaus ir Kauno pilis.

Šio regiono svarbą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išlaisvinime ir kare su Rusija ypač vertino Lietuvos kancleris Kristupas Pacas. 1665 05 laiške karalienei jis pažymėjo, kad Žemaitijos Kunigaikštystė, Upytė, Ukmergė ir Kaunas pagal mokesčius ir pasamdytų karių statymą pirmauja visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Kad „...kam Žemaitija, Upytė ir Ukmergė (bei) Kaunas nepritars – ir Vilnius nieko nepadarys“.

Išvados

Po Rusijos kariuomenės invazijos ir Kėdainių sutarties su Švedija sudarymo Žemaitijos Kunigaikštystė bei Kauno, Upytės, Ukmergės ir Breslaujos pavietai tapo pavaldus Švedijos karinei administracijai ir tai nulėmė jo ypatingą vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išlaisvinimo veiksmuose Dvidešimtmečio karo metu.

Išryškėjo šio krašto politinės ir visos visuomenės vieningas pasianariškumas. Kraštas savo jėgomis bei sprendimais politiškai, militariškai ir finansiškai išsilaivino ir padėjo išsilaivinti nuo Rusijos okupacijos. Pirmiausia tai jie padarė prisijungdami prie Kėdainių sutarties, o paskui – tapę išsilaivinio placdarmu, kurį sustiprino visuotinio šaukimo daliniais ir savanoriškai užsidėtais ir surinktais mokesčiais.

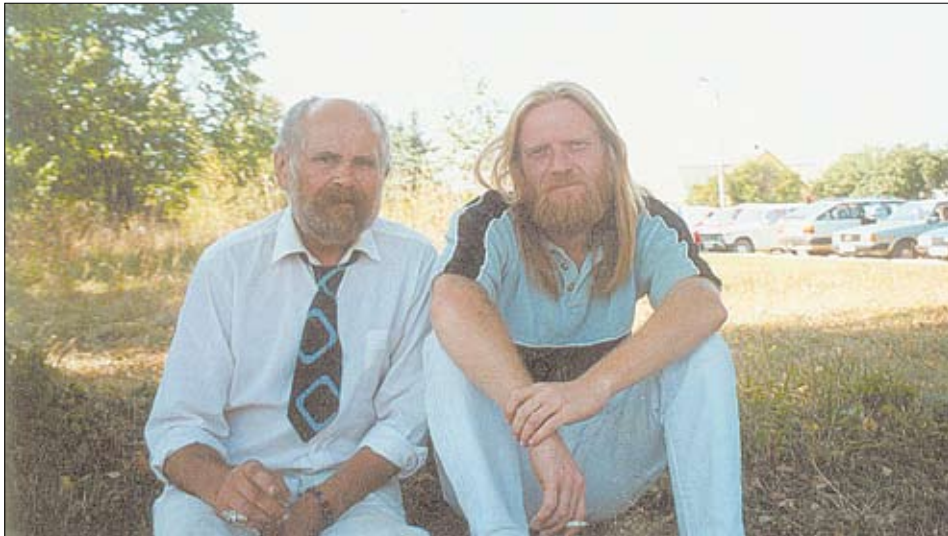
Aukštaitijos pavietų ir Žemaitijos konfederacija parodė, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinė visuomenė vertino valstybinę laisvę ir koku mastu išplėtojo savo veiklą laisvei apginti.

*Pranešimas skaitytas 2011 m. spalio 19 d. vykusioje konferencijoje „Vazų epocha Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“.

¹ M. K. Šemeta, Reliacija apie Žemaitijos patekimą ir išėjimą iš švedų globos, Senoji Lietuvos literatūra, 2 knyga, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 49.

Prisimenant Kernavės architektą Algirdą Alekną

Angelė ŠARLAUSKIENĖ, Vilnius

Algirdas Alekna (kairėje) ir Vadimas Dobrotinas (kernaviškis, ikonų restauratorius). Juozas Vercinkevičiaus nuotr.

Svajota apie sakralinio ekslibriso ekspoziciją ir architektūros muziejaus filialą Kernavėje

Beje, šioje koplytėlėje, pritariant gražių jo idėjų palaikytojui jau amžinosios atminties Kernavės Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčios klebonui Česlovui Krivaičiui bei Lietuvos ekslibrininkų klubo vadovui Alfonsui Čepauskui, buvo sumanyta nuolatinė sakralinio ekslibriso ekspozicija. Šiuo tikslu A. Alekna buvo pradėjęs rinkti tokius eksponatus iš visos Lietuvos. Buvo užmanymų ir Lietuvos architektūros muziejaus filialą Kernavėje atidaryti. Tam galėjo pasitarnauti A. Alekno namuose 1990 metais įkurta „Kūrybinės studijos A+A“, kurios planuose įprasminėti, jei ne Kernavės, tai visos Lietuvos svarbius įvykius ir jų gražų vardą garsinti visame pasaulyje. Tokiam filialui atidaryti būtų tikusi A. Alekno rinkta Kernavės ir

jos apylinkių architektūrinių ieškojimų ir sprendimų medžiaga.

Akstinas Paslapčių muziejui atsirasti – juodo granito akmenukas

Šis architektas savo namuose 2001 m. rugsėjį įkurtos kūrybinės studijos darbų pagrindu atidarė visuomenei prieinamą Paslapčių muziejų. Jo eksponatai – dažniausia Kernavei kaip išskirtinei vietai įprasminimui skirtos diagramos, žmonių pakylėjančių ir vienijančių vertybių paieška ir jų priminti moksliskai pagrįstais ir nepagrįstais metodais. Akstinas tokiame muziejui atsirasti buvo 1993 m. pabaigoje prie Kernavės medinės koplytėlės paviršiniame grunto sluoksnyje atrastas tarp viršutinės žmogaus

kaukolės dalies, blauzdukaulio kaulų, puodo šukės, dviejų metalo nuolaužų natūralaus kiaušinio dydžio akmenukas, kuris mokslininkams nepateikęs išvadų, palaikytas kaip neturintis ypatingos vertės, priskirtas prie įprastinių granito gabalėlių. Manoma, kad jis galėjo būti naudotas sakralinėms reikmėms. Panašus akmenukas aptiktas Vilniaus Aukštutinėje pilyje. Nemažai tokių akmenų surasta ir Kijevo Rusios IX–XII a. kultūriniuose sluoksniuose. Šio akmenėlio tikrajai paskirčiai išsiaiškinti, remiantis kompetetingais specialistais, prireikė septynerių metų. Prieita prie išvados: pagal sakralumo rodiklius tai trečiasis akmuo pasaulyje po Mekos ir Benbeno, kuris 1872 m. aptiktas Egipte, Didžiojoje piramidėje, ir saugomas Britų muziejuje. Tai tarsi Dievo pamėtėtas akmuo, kuriam pripažintas miesto Angelo sargo vaidmuo.

Populiarino Kernavę ir jos apylinkes

A. Alekno dėmesį taip pat traukė ir čia dažnai privačia iniciatyva gimusių muziejų padėtis. Siekė, kad jie būtų tinkamai sutvarkyti ir visiems prieinami. Jis parengė Kernavės ir jos apylinkių lankytinų vietų ir objektų žemėlapi. Tik dabar tokie žemėlapiai tampa populiarūs. Ne per seniausios Lietuvoje jie buvo naujiena. Dabar net Vilniaus Pilaitės mikrorajonas tokių žemėlapių turi. Ir tai ne visi A. Alekno didesni ir mažesni darbai, gimę iš meilės Kernavei ir visai Lietuvai.

Algirdas Alekna ir jo darbai nepamirštami

A. Alekno asmenybė ir jo kūryba nestokojo žiniasklaidos dėmesio. Neofolko muzikos ir baltiškosios pasaulėjautos

Algirdo Alekno ekslibrisas, skirtas „Vorutai“

sklaidos festivalis „Mėnuo juodragis“, vykęs prie Kernavės 2004 m., buvo skirtas A. Alekno praėjus metams nuo jo mirties. Festivalis prasidėjo jam kaip asmenybei, siekusiai išaukštinti Kernavę ir įvardinti žmonijos būties paslaptis, skirtomis dainomis, dedikuoto romano ištraukomis. Nuo šio renginio praėjus septyneriems metams, pradėtas įprasminėti jo palikimas. Aprašomas, sisteminamas. Ruošiamasi jį padaryti prieinamą visuomenei. Ta proga baigiamas montuoti valandą trukšiantis filmas. Jį sukurti savanorystės pagrindais padėjo A. Alekno kūrybinės veiklos palikimą filmavęs Jonas Vaitkus, besidarbuojantis Lietuvos Genocido aukų muziejuje. Jį fotografavo Biochemijos instituto darbuotojas Jonas Šarlauskas. Visa tai apibendrino šių eilučių autorė. Filmą įgarsino Lietuvos televizijos balsu tampantis aktorius ir bardas Giedrius Arbačiauskas. Filmą skiriamas A. Alekno 70-osioms gimimo metinėms.

Pabaiga

Lietuvos archeologai

Archeologo, kultūros paveldo tyrinėtojo Alberto Albino Lisankos 80-mečiui atminti

Ona MAŽEIKIENĖ, Vilnius

Albertas Albinas Lisanka

Archeologui, muziejininkui, restauratoriui, poetui ir tremtiniui Albertui Albinui Lisankai (1931 08 19 – 1998 11 14) šių metų rugpjūtį būtų sukakę 80 metų. Deja! Jam gyventi buvo skirti tik 67-eri. Mažiau negu dvi dešimtys metų jis gyveno nepriklausomoje Lietuvoje, o likusius – Sovietų Sąjungos okupacijoje. Gražiausius jaunystės metus (daugiau nei dešimt) Albertui, be jokios kaltės, teko iškentėti Sibire, Igarkoje. Sunkus gyvenimas jo dvasiškai nesužlugdė. Jis buvo be galo darbštus, sąžiningas, doras, be jokios apgaulės – tikras Žmogus. Tokių Žmonių, deja, nėra daug. Didelė laimė buvo jį pažinti, kartu dirbti ir be galo skaudėti ankstyva jo netektis. A. Lisanka dirbo sunkų, prasmingą ir Lietuvai labai reikalingą kultūros paveldo saugotojo darbą.

Lisankų šeimoje (Masiulių k., Želvos valsč., Ukmergės apskr.) gimė jauniausias vaikas (jau augo dvi dukros ir sūnus), jis buvo pakrikštytas Albino vardu. Užbėgant į priekį, pasakysiu, kad Sibire jis pavadintas Albertu Lisonka, (g. 1930 m.). Nepriklausomybės metais susigražino tikruosius gimimo (1931) metus ir patikslino pavardę, bet paliko abu

vardus: krikšto – Albina ir per daugelį metų prigijusį – Albertą. A. Lisanka mokėsi Želvos progimnazijoje ir Ukmergės gimnazijoje. Iš pastarosios (1948) su kitais mokiniais buvo areštuoti ir į tremtį vežami atskiru vagonu, o jų tėvus į nežinią taip pat vežė tuo pačiu ešelonu. Septyniolikmetis jaunuolis nuvežtas į Igarką (Krasnojarsko kr.) dirbo įvairius miško darbus iki (1959 08 16) buvo „nuimtas“ baismė. Albertas tremtyje nepalūžo, dalyvavo sporto veikloje, meno saviveikloje – dainavo chore. Kad galėtų dainuoti lietuvių liaudies dainas, Albertas jas išvertė į rusų kalbą.

Atgavęs laisvę, nedelsdamas, jau rudėnėjant sugrįžo į Lietuvą. Gimtinėje nesiliovė persekiojės tremtinio vardas. Tačiau, ryžtingai nusiteikęs, padedant geriems žmonėms dirbo Mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos institute vyr. laborantu ir mokėsi Vilniaus 9 darbo jaunimo vidurinėje mokykloje, iš kurios už sėkmingą mokymąsi gavo pagyrimo raštą, o iš darbovietės – gerą charakteristiką rekomendaciją ir istojo į Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą studijuoti istorijos. Universitetą sėkmingai baigė 1967 m. ir įgijo istoriko archeologo specialybę.

Dar besimokydamas (1964) Albertas pradėjo dirbti Lietuvos istorijos ir etnografijos (dabar Lietuvos nacionalinis muziejus) muziejuje konservatoriumi. Į darbą Albertą priėmė buvęs ilgametis muziejaus direktorius Vincas Žilėnas, kuris priglaudė ne vieną iš Sibiro sugrįžusį. Albertas 1968 m. buvo paskirtas Restauravimo dirbtuvės vedėju. Jis dirbo labai nuoširdžiai ir rengiant muziejaus ekspoziciją (atidaryta 1968 m.), neišeidamas iš darbo tvarkė visus eksponatus. Alberto rankomis buvo konservuota ir restauruota daugybė archeologinių, etnografinių, istorinių eksponatų. Senovinius laikrodžius jis „priversdavo“ eiti, skambėti, groti melodijas. Jis domėjosi darbu ir apie įvairių medžiagų restauravimą rašė referatus, kuriuos skaitė konferencijose. Dirbdamas muziejuje A. Lisanka dalyvavo ir archeologijos

paminklų tyrinėjimuose.

Nuo 1975 m. Albertas pradėjo dirbti Paminklų restauravimo institute, Istorinių tyrinėjimų skyriaus vyr. moksliniu bendradarbiu, o 1977 m. Archeologinių-geologinių tyrimų sk. vyr. m. b., po metų paskirtas grupės vadovu, o nuo 1986 – specialiųjų tyrimų grupės vadovu. Jis tyrinėjo senkapius bei Merkinės, Kražių, Kėdainių, Trakų, Varnių ir Vilniaus senamiesčius. Vilniuje, Žemutinės pilies teritorijoje, esantį Senąjį arsenalą (1978) ir Katedrą (1984–1988). A. Lisanka nesirinko lengvesnių tyrinėjimo objektų, o dirbo ten, kur labiausiai reikėjo. Ne kartą teko matyti Albertą tyrimų metu Senojo Arsenalo tranšėjoje iki kelių purve matuojantį, apžiūrinėjantį atidengtus kultūrinius sluoksnius arba tą patį darantį šaltuose Arkikatedros rūsiuose. Jis buvo be galo atsidavęs ir reiklus, pirmiausia sau, ir to reikalavo ir iš bendradarbių. Archeologijos tematika jo mokslinius straipsnius (arti trijų dešimčių) nuo 1966 m. galime skaityti įvairiuose kultūros leidiniuose. Tai labai daug, turint galvoje, kad jis nesėdėjo prie stalo, o dirbo konkretybės tyrinėtojo darbą pačiuose sudėtingiausiuose ir sunkiausiuose objektuose. Iš instituto Albertas buvo atleistas 1992 m. (atseit, ryšium su jo pertvarkymu), tačiau, be jo konsultacijų ir vėliau neapsėjo. Manau, kad jam buvo skaudu netekti mėgiamo darbo.

Trumpai peržvelgus A. Lisankos biografiją, norėčiau pakalbėti apie Albertą kaip sielos Žmogų – poetą. Mes, muziejaus bendradarbiai, sovietmečiu vieni apie kitus nieko nežinojome. Nežinojome ir Lisankos praeities, nei to, kad jis rašo eiles. Pastebėjau, kad Albertas buvo jautrus žmogus: reaguodavo į viską, kas dėdavosi aplinkui, bet sugebėjo nuoskaudas nutylėti. Albertas jautė žymiai daugiau, negu daugelis iš mūsų. Jis mokėjo pastebėti gamtos grožį: žiemos pūgų supūstas pusnis, pavasario, vasaros žalumą, gėlių žiedus, vandens lelijas, matė linksma ir rūstų dangaus skliautą, rudens nuspalvintus miškus ir viską fiksavo fotogra-

fijose arba išliejo eilėmis popieriaus lape. Jis greičiau išgirdavo ir paukščių trėles. Žmonai jis sakydavo: „Palauk, neskubėk, pasiklausyk! Ar tu girdi, kaip paukšteliai čiulba?“ Eilėraščius Albertas pradėjo rašyti mokymdamasis Ukmergės gimnazijoje. Deja, jie per tremtį dingę. Tremtyje, kaip ir daugelis likimo brolių ir sesių, savo gėlą galėjo išlieti tik popieriaus lape.

Alberto žmona Nijolė Lisankienė po jo mirties parengė vyro eilėraščių knygėlę (Albertas Albinas Lisanka, „Ilgesio daina“ (Vilnius, 2002). Knygėlėje sudėti 74 eilėraščiai. Daugiausia eilės iš tremties Igarkoje, tik vienas eilėraštis 1946 m. ir keli – sugrįžus į Lietuvą – iki 1978 m. Jo eilės autobiografinės, todėl be galo jautrios, atspindinčios išgyvenimus tremtyje Sibire ir rūpesčius sugrįžus. Paprastais žodžiais tai padaryti vargu ar pavyktų. Tik eilėmis taip lakoniškai, vaizdžiai, giliai ir prasmingai galėjo tiek daug pasakyti.

A. Lisanka eilėmis išsakė skausmą praradus Tėvyne, motinos bei tėvų namų ilgėsį, gimtinės ir jos gamtos grožį. „Vai neliūski, sengalvėle, / Nežiūrėk į kelią, / Negandos vartus užkėlė / Į tėvų pirkele.“ („Neliūski“). „Aš Tave matau su kloniais ir kalnais, / Aš Tave girdžiu berželių šlamesy: / Apsikiaišius rūtom, mėtom, jovarais / Tu viena pasauly man brangi esi.“ („Tėvynei“). Arba „Gimtoji palauke, gimtieji namai, / Ir jūs žali uosiai, it rūtos – / Iš šiaurės ledynų / Lenkiu galvą žemai. / Prieš jus ir dainelė Birutės / Išgirdęs prie kedro stoviu nebylus, / Žiūrėdamas į dunksančius toly šilus.“ <...> Girdžiu šaukiant mylimą mamą. / Pašokęs iš miego nakties tamsoje, / Nuvargusias rankas tiesiu į Tave“ („Gimtinė“). Tremtinys ilgisi laisvės, skundžiasi sunkia dalia ir abejoja, ar dar kas prisimena, ar laukia? „Jau prabėgo daugel metų, / Daug dienų sunkiausių / Čia nevalioj iškentėta – / Kada laisvę gausiu?“

Tęsinys kitame numeryje

Rytų Lietuva

Tarybinė Vilnijos polonizacija 1950-1956 metais

Dr. Jonas RUDOKAS, Vilnius

Daugelį amžių visa Lietuva buvo intensyviai ir negailestingai lenkinama – nuo pat Krikšto laikų 1387 metais, įvairiais imanomais būdais – per valdžios įstaigas, dvarus, mokyklas, Bažnyčią. Dėl to mūsų tautai XIX a. antroje pusėje buvo iškilęs visai realus išnykimo pavojus. Laimei, prasidėjus ir išsiplėtojus tautiniam judėjimui to pavyko išvengti, tačiau polonizacijos padaryti nuostoliai buvo milžiniški, ypač dėl to nukentėjo Vilnija – caro valdžios metais, o dar labiau – 1920-1939 metais, kai buvo lenkų okupuota.

Tiesa, Lietuvai ši kraštą atgavus čia gyvenantys mūsų tautiečiai šiek tiek atsigaavo – galėjo nebaudžiami skaityti lietuviškus laikraščius, knygas, dauguma lenkų valdžios uždarytų lietuviškų mokyklų vėl veikė, tačiau tas truko neilgai. 1950 m. pabaigoje pagal komandą iš Maskvos Vilniją užgriuvo dar viena polonizacijos banga, nukreipta daugiausia į mokyklas, kaip ir 1920-1939 metais. Ji atėmė iš vilniečių elementarią, visuotinai pripažintą teisę – mokyti savo vaikus gimtąja kalba, o nuo ankstyvesnių nutautinimo kampanijų skyrėsi tuo, kad buvo maskuojama proletarinio internacionalizmo, kovos prieš lietuviškąjį buržuazinį nacionalizmą ir dėstomosios kalbos pasirinkimo laisvės idėjomis. O iš tiesų jokio pasirinkimo LTSR valdžia tada tėvams nepaliko, ką vėliau, 1957 m., ir pati iš dalies pripažino, bet savo klaidų, skriaudų žmonėms neištaisė. Todėl šios kampanijos pasekmės buvo tokios skausmingos, jas jaučiame ir mūsų laikais: manau, galima tvirtinti, kad dabartinių sunkių Vilnijos problemų priežastys didele dalimi – 1950-1956 m. įvykiai.

Kodėl taip įvyko?

Tai gana keista, net mįslinga istorija visų pirma todėl, kad Maskva, regis, niekada neįjutė didelių simpatijų lenkams, iš dalies dėl to, kad jie 1920 m. sužlugdė M. Tučačevskio armijos žygį į Vakarų, privertė ją gėdingai bėgti. Didžiojo teroro metais (1937-1938 m.), naikinant TSRS tautines mažumas lenkai nukentėjo daugiau už kitus – net 111 tūkstančių jų

buvo sušaudyta (penktadalis čia gyvenusių), 1939-1941 m. iš Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos į Rytus buvo deportuota 380 tūkst. lenkų¹, 1940 m. įvyko masinės žudynės Katynėje ir t.t.

Antra vertus, LTSR lenkų pokaryje tikrai niekas neskriaudė, priešingai, vos karui pasibaigus 1945 m. LKP(b)CK ir Liaudies komisarų taryba apsvarstė „mokyklų tinklo klausimą 1945-1946 mokslo metams“ ir numatė mokyklų su lenkų dėstomąja kalba atidarymą Vilniuje ir kitur. 1947 m. liepą įvykusiame CK biuro posėdyje nutarta įkurti specialią grupę lenkų mokyklų mokytojams rengti Trakų mokytojų seminarijoje, be to, juos rengė Vilniaus 5 vidurinės lenkų mokyklos pedagoginės klasės.² Tiesa, pirmaisiais pokario metais lietuviškų mokyklų šiek tiek padaugėjo, o lenkiškų – sumažėjo, nes 1944-1947 ir 1956-1959 m. įvyko masinės lenkų repatriacijos, iš viso tada į Lenkiją išvažiavo apie 220 tūkst. žmonių, ne tik lenkų, bet ir lietuvių, žydų.³

Ta proga tinka prisiminti dar vieną įdomią detalę. 1940 m. rugpjūtį J. Stalinas pasikvietė į Kremlių 9 Lietuvos Liaudies seimo delegacijos narius – ministrus ir draugiškame pokalbyje be kita ko pareiškė jiems, „kad respublikose mokslas turi vykti pagrindine respublikos kalba... Respublikose tautinių mažumų mokyklos esančios be perspektyvų, nes mažumos nacionalinėse respublikose neturinčios galimybių kurti savo nacionalinę kultūrą.“⁴

Tai kodėl 1950 m. Maskvai, gal ir pačiam J. Stalinui staiga parūpo Lietuvos lenkų reikalai, nors jie nerūpėjo Baltarusijoje, kur lenkų buvo žymiai daugiau? Apie tai galime tik spėlioti. Gal tai buvo tradicinės imperialistų politikos „divide et impera“ (skaldyk ir valdyk!) apraiška, bandymas ir toliau kurstyti lietuvių ir lenkų nesantaiką? Juk neveltui dar 1944 m. rugpjūtį klastingasis L. Berija, tuo metu viena svarbiausių Kremliaus figūrų, priminė J. Stalinui, kad „santykiai tarp lenkų ir lietuvių priešiški“, kad padėtis Vilnijoje nėra paprasta ir ji reikalauja Maskvos dėmesio.⁵ O gal tai buvo priemonė pričiupti tuos „lietuviškuosius nacionalistus“, tam siejant juos už tai, kad didžiulė čekistų, strībų armija niekaip nepajėgė įveikti ginkluoto pogrindžio Lietuvoje? Tai galėjo būti ir dar vienas išbandymas LKP(b), LTSR vadovams, visų pirma Antanui Sniečkui – kiek jie yra ištikimi Maskvai ir proletarinio internacionalizmo idėjomis? Juk Maskva buvo gavusi skundų, kad Vilnijoje trūksta lenkiškų mokyklų, vienas Širvintų rajono kolūkietis net tvirtino, kad dėl to žmonės prastai dirba kolūkiuose...⁶

Pagaliau dar viena galima tarybinės, stalininės polonizacijos Vilnijoje priežastis seka iš LKP(b) CK biuro posėdžio, įvykusio 1950 m. spalio 1 d., kuriame buvo sprendžiama, kaip tą polonizaciją vykdyti, stenogramos. Joje daug dėmesio skirta marksizmo-leninizmo idėjų propagandai tarp Vilnijos lenkų tuo pagrindu, kad tada LKP(b) narių tarpe tebuvo vos 225 lenkai, nedaug jų buvo ir valdžios postuose.⁷ Todėl vienas iš posėdžio dalyvių, Antanas Raguotis, LTSR komjaunimo vadas, pareiškė: „Reikia padėti dirbantiesiems įsisavinti marksizmą. Mes to pasieksime tada, kai leisime literatūrą kalba, kurią žino visi gyventojai.“ Dar aiškiau išsireiškė pats A. Sniečkus: „Būtų neteisinga manyti, kad lenkai tai tokia liaudis, kurios nesugebėsime padaryti tarybine.“⁸ Tokiu būdu galbūt Kremliaus valdovai naiviai tikėjosi, kad lenkiškai agituojančiam komunizmo idėja Lietuvos lenkam įpiršti pavyks geriau, nei lietuviškai ar rusiškai, ir todėl privertė savo pavaldinius Vilniuje veikti tokia linkme.

Dar viena mįslė: kodėl tie valdovai savo direktyvas LKP(b) CK pateikė taip

neįprastai, neformaliai, tuo nusižengdami vadinamojo demokratinio centralizmo tradicijoms, kuriose, žinoma, visada būdavo daug centralizmo ir visai mažai demokratijos, ypač J. Stalino laikais. Paprastai Maskva atsiųsdavo VKP(b) CK nutarimą, ir Vilniuje (ar Rygoje, Minske, Taline ir t.t.) belikdavo tik jam vieningai pritariti, o išleidus analogišką savąjį – besalygiškai vykdyti. Šį kartą kažkodėl viskas vyko atvirkščiai: 1950 m. rugsėjo mėnesį Lietuvoje darbuosį Maskvos inspektoriai, ištyrė lenkų reikalus ir tikriausiai pateikė medžiagą kam reikia, nurodė LKP(b) CK vadovybei, ką ji privalo daryti, kokią nutarimą nedelsiant priimti, bet VKP(b) CK sekretoriato sprendimas išėjo vėliau, spalio 16 d.⁹

Gal todėl minėtame CK biuro posėdyje kilo tokie aštrūs ginčai, kas nedažnai pasitaikydavo. Mat du žymūs biuro nariai – Justas Paleckis ir Mečislovas Gedvilas atkakliai pasipriešino pasiūlytam nutarimo projektui, visai pagrįstai prognozuodami, kad dėl jo įvyks dar viena Vilnijos polonizacijos kampanija, kad tai bus lenkinimo politikos, kurią vykdė okupacinė Lenkijos valdžia, pratesimas.¹⁰ Be to, jie tvirtino, kad dauguma šio krašto gyventojų yra netolimoje praeityje sulenkinti lietuviai ir, žinoma, buvo teisūs: kadaise tą pripažino net lenkų mokslininkė Halina Turska, ištyrusi Vilniaus apylinkių gyventojų tautinę sudėtį tarpukaryje.¹¹ O kadangi oficialaus direktyvinio Maskvos dokumento šiuo klausimu dar nebuvo, tai, regis, buvo galima užkirsti naujai polonizacijai kelią, ypač atkakliai to siekė M. Gedvilas, pats užaugęs sulenkėjusioje šeimoje.

Deja, tam nepritarė A. Sniečkus ir kiti posėdžio dalyviai – A. Raguotis, V. Pisarevas, A. Trofimovas, V. Niunka, P. Kapralovas, greičiausia dar ir todėl, kad žinojo Maskvos poziciją, kuriai pasipriešinti tada buvo neįmanoma. Nutarimas buvo priimtas, jame numatyta rengti žymiai daugiau mokytojų lenkų mokykloms, aprūpinti jas vadovėliais, leisti masinę politinę literatūrą lenkų kalba, organizuoti 100 agitatorių, mokančių lenkiškai, tam skiriamą 75 tūkst. rublių ir t.t. Dokumentu pabaigoje atsirado naujas punktas, kurio nebuvo projekte: jis pasmerkę J. Paleckį ir M. Gedvilą, jų pasisakymus „nacionalistinio tipo, pasireiškusio lenkų gyventojų Vilniaus srities rajonuose neigimu.“¹²

Stalino dovana lenkam

Iš pirmo žvilgsnio LKP(b) CK biuro 1950 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl priemonių darbui tarp Lietuvos TSR gyventojų lenkų pagerinti“ neatrodo labai kenksmingas: juk jame nebuvo reikalavimų išnaikinti visas lietuviškas mokyklas Vilnijoje ir pakeisti jas lenkiškomis. Tačiau įgyvendinamas jis buvo kaip tik taip: grupė pareigūnų iš sostinės, kurią sudarė LKP(b) CK skyriaus vedėjas pavaduotojas V. Vidmontas, LKP(b) Vilniaus srities komiteto mokyklų ir aukštojo mokslo skyriaus vedėja V. Vyšniauskaitė, Švietimo ministerijos atstovas Jakovas Cukerzisas ir Vilniaus srities švietimo skyriaus vedėjas Balys Purvinis, važinėdami po Vilniaus kraštą iki 1955 m. įkūrė net 367 naujas lenkiškas mokyklas, vidurines, septynmetes ir pradinės – vietoje lietuviškų ir rusiškų. Daugelis jų atsirado net ten, kur lenkų nebuvo, Molėtų, Širvintų, Vievio rajonuose, vietovėse, kurios 1920-1939 m. nebuvo lenkų okupuotos. Tai buvo, anot žinomo veikėjo J. Tichonovičiaus, Stalino dovana lenkam,¹³ reikia pridurti – ir uždelsto veikimo bomba Lietuvai.

Tiesa, daug kur gyventojai bandė tam pasipriešinti, apsaugoti savo vaikus nuo naujo, priverstino lenkinimo: tuometinio Eišiškių rajono Naujadvario kaimo žmonės neleido J. Cukerzisiui paversti jų mokyklą lenkiška, o sulenkintą Vilniaus rajono Žagarės kaimo mokyklą mūsų tautiečiams pavyko atkovoti.¹⁴ Tačiau taip pasisekė labai nedaug kam – nepaisant žmonių protestų, skundų, surinkto daugybės parašų. Vilniaus valdžia atkakliai laikėsi užsibrėžto kurso, be to, Vilnijos gyventojai buvo palaužti, įbauginti dar neseniai vykusių Armijos krajevovos siautėjimu, dar vyko masiniai „lietuviškų buržuazinį nacionalistų“ trėmimai, todėl bet kuris, pasipriešinęs valdžiai, galėjo atsidurti tremiamųjų sąrašuose.

Savo ruožtu iš Vilniaus į rajonus ėjo raginimai, nepakankamai aktyvių polonizacijos vykdytojų kritika. Koks tai svarbus buvo klau-

simas liudija toks faktas: jau 1951 m. rugpjūtį, nepraėjus nė metams po minėto „istorinio“ nutarimo, LKP(b) CK biuras, dalyvaujant A. Sniečkui, J. Paleckui, M. Gedvilui, V. Niunkai, A. Trofimovui, dar vienam prižiūrėtoji iš Maskvos D. Šupikovui ir, žinoma, V. Vidmontui, jau svarstė, kaip jis vykdomas ir konstatavo, kad kaip ir anksčiau partinis-politinis ir kultūros-švietimo darbas tarp Lietuvos lenkų vyksta blogai. Rūsčios kritikos gavo LKP(b) Vilniaus srities komitetas dėl silpnos propagandos ir agitacijos apie sėkmingą komunizmo statybą, tautų draugystę, o ypač apie kolūkių pranašumus prieš individualų ūkį, apie kovą prieš buržuazinį nacionalizmą. Švietimo ministerija, jos vadovas V. Knyva pripažinti kaltais, kad dar tik 60 proc. lenkų mokosi gimtąja kalba, kad blogai rengiami mokytojai lenkiškoms mokykloms, o Meno reikalų valdybos viršininkas Juozas Banaitis – kad skiria visai mažą dėmesio lenkų saviveiklai ir liaudies kūrybai.

Naujajame nutarime nurodyta kuo skubiausiai ištaisyti nurodytus trūkumus, numatyta naujų priemonių agitacijai ir propagandai gerinti, bet nemaža jų skirta ir polonizacijai plėtoti: įkurti Mokytojų institutą Naujojoje Vilnioje ir mokytojų seminariją Trakuose lenkų mokytojams rengti, respublikiniuose tarybinių darbuotojų rengimo kursuose įsteigti 2 grupes (70 žmonių) kolūkių pirmininkams lenkų kalba rengti, prašyti Maskvą įsteigti Vilniaus srityje žemės ūkio technikumą su lenkų dėstomąja kalba ir t.t.¹⁵

O dar po pusmečio LKP(b) CK biure 1952 m. sausį gavo pylos Vievio rajono partinė vadovybė: faktiškai už tai, kad neišveiktė tėvų pasipriešinimo lietuviškų mokyklų naikinimui, nes lenkų čia buvo tikrai nedaug, ir dar už tai, kad mokyklų direktoriai, mokytojai aiškinę vaikams (žinoma, visai pagrįstai – juk taip kalbėjo ir J. Stalinas!), kad lenkiškai besimokantiems perspektyvos LTSR bus ribotos. Už partijos direktyvų nevykdymą (LKP(b) rajono komiteto sekretoriai gavo bausmes. Liepos mėnesį CK biuras apsvarstė padėti švenčionių rajone, taip pat lietuviškame, didele dalimi apsigynusiame nuo polonizacijos net lenkų okupacijos metais. Čia nubaustų nebuvo – juk įkurtos net 7 pradinės ir 1 septynmetės lenkiška mokykla, tik lenkiška propaganda čia pripažinta bloga: mažą paskaitų, mažą spaudos prenumeruojama.¹⁶ Charakteringa, kad Vilniaus, Šalčininkų rajonų partijos vadų raginti ar bausti neteko – jie darbuosį puikiai...

Tiesa, tada buvo ir gerų naujienų. Marijampolio pradinę mokyklą Vilniaus rajone ne tik pavyko apginti, bet ir išplėsti į vidurinę, gerai ją įrengti, žinoma, ypatingomis jo įkūrėjo mokytojo Viliaus Siemaškos ir ilgamečio direktoriaus Algimanto Masačio, viso pedagogų kolektyvo – nepalaužiamų pasišventėlių, entuziastų pastangomis. Jiems padėjo ir M. Gedvilas, kuris tuo metu už nenuolankumą Maskvai, per savo žemaitišką būdą jau buvo pažemintas pareigose ir dirbo švietimo ministru. Tai buvo unikali mokykla, vienintelė lietuviška visame rajone iki 1988 m. Joje buvo galima pamatyti visų Lietuvos kunigaikščių skulptūrinius portretus, tuos, anot partinių vizitatorių, „barzdėtus senius“, kuriuos ne kartą reikalauta (grasinant bausmėmis) pašalinti, bet direktorius atsilaukė, nepasidavė.

Ne tik tuo garsėjo visoje Lietuvoje ši mokykla – ir laimėjimais švietimo darbe, o ypač tuo, kad čia mokėsi ir vaikai iš lietuviškų salų Baltarusijoje – iš Apso, Gervėčių, Pelesos ir kitur, net 200 jų čia gavo brandos atestatus, tapo gydytojais, agronomais, mokytojais, buvo išgelbėti nuo nutautinimo.

Tęsinys kitame numeryje

LITERATŪRA:

- ¹ Вдовин А. Русские в XX веке, М. 20046 с. 126-129; Солонин М. Нет блага на войне, б., 2010, с. 237.
- ² Požarskas M. Tarybų Lietuvos ir liaudies Lenkijos santykiai, V., 1973, p. 51; LYA LKP DS, f. 1771, ap. 10, b.145.
- ³ Stravinskienė V. Lenkų demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1947-1959 metais. Lituanistica, 2006, Nr. 2.
- ⁴ Venclova A. Jaunystės atradimas, V., 1966, p. 529.
- ⁵ Зубкова Е. Прибалтика и Кремль, М., 19666 p. 529.
- ⁶ LYA LKP DS f. 1771, ap. 90, b. 114.
- ⁷ Зубкова Е., с. 160.
- ⁸ LYA LKD DS f. 1771, ap. 90, b. 114.
- ⁹ Зубкова Е. С. 162.
- ¹⁰ LYA LKP DS f. 1771, ap. 90, b. 114; Truska L. Lietuva 1938-1953 m. K., 1995, p. 134..
- ¹¹ Turska H.O powstaniu polskich obszarow jezykowych na Wilenszczyznie, V., 1995, c. 107-109.
- ¹² LYA LKP DS f. 1771, ap. 90, b. 113.
- ¹³ Zinkevičius Z. Rytų Lietuva praeityje ir dabar, V., 1993, p. 242-244.
- ¹⁴ Masaitis A.Marijampolio vaikai, V., 2007, p. 45, 46.
- ¹⁵ LYA LKP DS, f. 1771, ap. 112, b. 96.
- ¹⁶ LYA LKP DS, f. 1771, ap. 113, b. 54, 113.

AMBULATORINĖ REABILITACIJA “TRASALYJE”

"Trasalis - Trakai Resort & SPA" centre teikiamos šios ambulatorinės rehabilitacijos paslaugos, apmokamos iš privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšų:

Vaikams:

- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (16 apsilankymų).
- Kvėpavimo sistemos ligos (16 apsilankymų).

Suaugusiems:

- Kvėpavimo sistemos ligos (10 apsilankymų).
- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (12 apsilankymų).
- Kvėpavimo sistemos ligos (14 apsilankymų).
- Judamojo – atramos aparato pažeidimai (14 apsilankymų).
- Nervų sistemos ligos (14 apsilankymų).

AMBULATORINĖ REABILITACIJA SKIRIA JŪSŲ ŠEIMOS GYDYTOJAS

Registracija darbo dienomis 9.00 - 18.30.

"Trasalis - Trakai Resort & SPA" centras
Gedimino g. 26, Trakai
Tel. +370 699 52068
El. p. kestutis@trasalis.lt
www.trasalis.lt

Mums rūpi Jūsų sveikata!

TRASALIS
TRAKAI RESORT & SPA

VLK

Vaizdeliai iš darbo Dieveniškėse

Dr. Pranas KNIŪKŠTA, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 21

Tam kartui paklausydavo, o kitą dieną – vėl Baltarusija. Taip ir tampėmės, nepadėjo nė skundai ir rajoną. O kartą vienas veikėjas, ar perspėti, ar pagąsdinti norėdamas, prasitarė, kad tais reikalavimais susidomėjo rajono saugumiečiai.

Na, manau, jei daroma politika, tai darykime iki galo. Vyko rinkimai į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą. Per radiją visoje Lietuvoje kas valandą pasakojo apie visaliaudinį entuziazmą ir vieningą balsavimą „už komunistų ir nepartinių bloko kandidatus“, o Dieveniškių radijo punktas leido laidas iš Gardino apie kiaulių fermas. Apie rinkimus nė žodžio. Pasinaudojęs proga, tęskiau skundą, kad Dieveniškių radijo punktas nusistatęs prieš tarybų valdžią. Sureagavo, radijo taškai prašneko lietuviškai.

Dirbdami mokykloje, turėdavome dalyvauti politiniuose žaidimuose. Mokyklos koridoriuje iškabinome ir į rajono mokinių darbų parodą vežėme stendą su moraliniu komunizmo statytojų kodeksu. Tiesą sakant, tas kodeksas turėjo ir tikrai gražių punktų, pavyzdžiui, tokį: „Žmogus žmogui bičiulis, draugas brolis.“

Bet teko matyti ir anekdotiškos politikos. Tvarkingiausiai mokyklos klasei buvo teikiama pereinamoji gairė. Daugelis klasių stengėsi tvarkytis ir tą gairę gauti, o apsileidėliams nuo tokio lenktyniavimo buvo nei šilta, nei šalta. Norėdami išjudinti ir juos, sumanėme, ne visai pedagogiškai, netvarkingiausiai klasei ant durų pakabinti pereinamąją kiaušę. Per ilgąją pertrauką budėtojai pavyzdingiausios klasės seniūnei iškėlė gairę. Apsileidėliams kiaušės į rankas nesiūlė, o triukšmingai ir pašaipiai nunešė ir pakabino prie klasės durų.

Viskas vyko sklandžiai ir sėkmingai. Bet po pertraukos į direktijos kambarį įeina senukas rusas mokytojas ir sako: „Čia ne mano reikalas, bet man atrodo, kad jūs darote politinę klaidą, dėl kurios galite turėti nemalonumų. Kiaušė dabar pas mus pagarboje, pagal mėsos gamybą vienam gyventojui vejamės Amerika, o jūs ją pažeminote. Apsileidėliams geriau būtų pakabinti kokią „čerepaką“ (rusiškai *čerepaka* vėžlys). Nežinia, kaip į tą „politinę klaidą“ būtų pažiūrėjusi rajono valdžia, bet iki jos ji nenuėjo, – mokiniai kiaušę slapta sudraskė ir išmetė į šiukšlių dėžę.

Tapęs mokymo dalies vedėju, turėjau organizuoti mokyklos pedagoginį ir metodinį darbą. Netikėtą paramą suteikė Vilniaus universiteto dėstytoja Julija Žukauskaitė, į mokyklą pedagoginės praktikos atlikti atsiųždama studentų grupę. Tarp praktikantų buvo ir poetas Vladas Šimkus. Man dėstytojos dėmesys buvo ypač malonus, nes prieš trejetą metų ji buvo vadovavusi ir mano pedagoginei praktikai. Suprantama, kad praktikantus čia atvežė ne gerosios patirties parodyti, o norėdama morališkai paremti mokyklą ir čia dirbančius mokytojus. Po praktikos surengtas iškilmingas atsisveikinimo vakaras, į kurį atvyko ir literatūros kūrinių padeklamavo aktorė Kazimiera Kymantaitė. Vladas Šimkus perskaitė savo eilėraščių, mokiniai pamatė ir išgirdo gyvą poetą.

Mokyklos etnografinis muziejėlis

Nemažas Dieveniškių vidurinės mokyklos ir viso miestelio įvykis buvo mokyklos etnografinio muziejėlio įkūrimas. Muziejus sumanytas 1960 metais, įkurtas 1961 metais sename mažame mokyklai priklausančiame namelyje. Kadaiše namelis buvęs gyvenamas, paskutiniu laiku mokyklos jaunieji gamtininkai jame laikė trušius. Trušius iškraustėme, patalpas iškuopėme ir iššveitėme, turėjome gražų kambariuką, kuris pats buvo kaip muziejukas, žemomis durimis, dviem mažiukais langeliais.

Ekspонатus rinko keli mokytojai, ypač aktyvūs buvo vyrai ir žmona Trainavičiai. Mielai talkino nemažai mokinių. Iš kaimų rinkome senovinius padargus ir rakandus. Radome medinę žagrę ir medines akėčias, senoviškus „stovus“ (audimo stakles), verpimo ratelį („karaulatą“), balanos žibintuvą (prietaisą balanai įstatyti), daug kitų daiktų. Kita grupė ekspонатų buvo audiniai: rankšluosčiai, juostos, nuometai, skariniai. Turė-

jome surinkę senų knygų, laikraščių, rašinių apie Dieveniškės. Buvo parengtas liaudies priežodžių, patarlių ir burtų rinkinėlis, literatūrų būrelis surinko nemažai liaudies dainų, užrašyta atsiminimų iš praeities.

Muziejėlio atidarymo proga surengta vietinio liaudies meno, daugiausia lovatiesių ir audinių, paroda. Vyko tautosakos ir mokyklos meno saviveiklos vakaras, – ir visa tai lietuvių kalba. Muziejiaus atidarymas ir tam skirtas vakaras plačiai aprašytas rajono laikraštyje (str. „Dabartis susitiko su praeitimi“, 1961 m. gruodžio 27 d.). Trumpa informacija paskelbta žurnale „Meno saviveikla“ (str. „Liaudies kūrybos vakaras“, 1961 m., Nr. 6, p. 24).

Deja, muziejėlio istorija trumpa ir liūdna. Negerumai prasidėjo po metų, kai į Dieveniškių vidurinę mokyklą atkeltas naujas direktorius, buvęs rajono laikraščio redaktorius Rostislavas Miliukas. Šiaip žmogus sukalbamas ir nepiktybiškas, buvo palankiai atsiliepęs ir apie muziejėlį. Bet bėda buvo ta, kad negalėjo gyventi be „skystimėlio“, o svarbiausia padarė žalingą darbą, kad iš Šalčininkų atsikviestė fizinio lavinimo mokytoja Belinecė. Šis tapo partinės organizacijos sekretoriumi, o Miliukas, pats nelabai įpratęs dirbti, jam į rankas atidavė visą valdžią. Mėginau prieštarauti, bet direktorius paaiškino, kad kitaip negalima, nes partija yra viską tvarkanti ir vadovaujanti jėga. Tad Belinecas visur kišosi, viską norėjo tvarkyti, „sutvarkė“ ir muziejų.

Jį išardė netikėtai, galima sakyti, slapčia. Kartą, kai buvau išvykęs iš mokyklos, grįžęs radau muziejėlį išdraskytą. Padargai sunėsti į klasę ir suversti į kampa, stendai sukišti į pionierių kambarį, knygos ir spaudiniai atiduoti į biblioteką. Pasipiktinęs mėginau protestuoti, paaiškino, kad kambarys reikalingas mokyklos staliui.

Išvažiavęs iš Dieveniškių, tolesnio eksponatų likimo nežinojau, tik po keliolikos metų mokyklos istorijoje radau įrašą, kad „muziejiaus eksponatai pernešti į apylinkės tarybą, paskui sunaikinti“. Man ir dabar neaišku, kodėl tas muziejėlis iškliuvo, kam jį reikėjo išdraskyti – kad buvo lietuviškas, kad garsino senovę, ar tiesiog dėl partinės organizacijos sekretoriaus užgaidos.

Antilietuviškas širšių lizdas

Šalčininkus valdantiems partokratams lietuvių kalba ir visokie lietuviški dalykai buvo nereikalingi. Tas pats Miliukas yra pasakojęs, kad buvo laikotarpiu, kai partijos rajono komitete nebuvo lietuviškai mokančių žmonių, gavę lietuvišką raštą, jo perskaityti iš ten eidavę į laikraščio redakciją.

Toks širšių lizdas ir jų elgesys buvo įgrišęs ir respublikos vadovybei. Negalėdama kitaip jo išardyti, sumanė panaikinti Šalčininkų rajoną, bet pirmiausia reikėjo atsikratyti pirmojo sekretoriaus Romanovo. Paprastai atleisti nebuvo įmanoma, nes jis turėjo stiprų užnugarį, buvo kilęs iš garsios Romanovų giminės. Nutarta jį paaukštinti – paskirti prekybos ministro pavaduotoju, o ministras buvo toks lietuviškai nekalbantis Mikutis. Atiduotas toks tokiam. Buvęs visagalis viršininkas ir naujoje vietoje elgėsi, kaip buvo įpratęs Šalčininkuose – darbo metu imdavo po šimtą gramų, girtas nevengė rodytis ir platesnei publikai. Tokį jį kelis kartus užfiksavo žurnalistai, už tai, kaip susikompromitavęs, atleistas iš pareigų ir išlydėtas į pensiją.

Dabar jau buvo galima naikinti Šalčininkų rajoną, jis 1962 metais prijungtas prie Eišiškių. Postuose liko Eišiškių vadovai ir darbuotojai, o daugelis Šalčininkų viršininkų ir viršininkėlių turėjo imtis tikro darbo.

Administraciniai rajono pokyčiai Dieveniškių mokyklai didesnės įtakos neturėjo, tik dvigubai pailgėjo kelias į rajono centrą. Vidinis gyvenimas nepasikeitė, direktoriavo tas pats direktorius, savo galią vis labiau rodė partinės organizacijos sekretorius. Mokymo reikalai ir pamokos buvo mano darbo sritis, čia tvarkėmės be Belineco.

Mokykloje vis trūkdavo tai vieno, tai kito dalyko mokytojų. Švietimo skyrius padėdavo į mokyklą atsiųsdamas po keletą mėnesių pamokytojauti Vilniaus pedagoginio instituto praktikantų. Atvažiuodavo ir vienas kitas

Lietuvių kalbos egzaminas. Egzaminų komisija (iš kairės): Švietimo skyriaus inspektorius Albertas Skrebutėnas, lietuvių kalbos mokytojai – Ona Salytė, Ona Navikienė, Pranas Kniūkšta

patirties turintis mokytojas.

Mokyklą bene labiausiai sujudino atvykęs naujas istorijos mokytojas Klausa. Tai buvo gabus žmogus ir prieštaringa asmenybė. Kaip pats pasakojo, jaunystėje buvęs socializmo idėjomis tikėjęs komjaunuolis, bet nepagrįstai apkaltintas prisidėjęs prie antitarybinės mokinių organizacijos, kankintas saugumo rūsiuose, nuteistas ir atsėdėjęs dešimtį metų. Dabar nerandęs sau vietos ir įklimpęs į alkoholį. Taigi sirgo ta pačia liga kaip ir direktorius.

Nors buvo nepartinis, jį auklėti ėmėsi tos organizacijos sekretorius. Kartą atsivedė į direktijos kabinetą ir ėmė rusiškai sakyti pamokymus. Klausa jo nesiklauso, o savo ruožtu jam lietuviškai atkerta, minėdamas maskolius, Muravjovą ir lietuviškos spaudos draudimą, mintinai cituodamas Maironio „Jaunosios Lietuvos“ eilutes: „Visoj Lietuvoj ne tik žodis ir raštas, – /Lietuviškas vardas užgintas.“ Gaila, kad mokykloje jis ilgai neišsilaikė, turėjo išvažiuoti ne dėl savo žodžių, o todėl, kad sirgdamas pagiriomis, praleidinėjo pamokas.

Siautėja partinės organizacijos sekretorius

Prie mokymo reikalų ir pamokų kontrolės Belinecas nebuvo prileidžiamas. Šioje srityje direktorius mane be išlygų pripažino ir palaikė. Partinė organizacija niekieno netrukdoma vadovavo mokyklos ūkvedžiui ir vairuotojui, kas be ko, nepamiršdama ir politinio auklėjimo, pradedant pionieriais, baigiant mokytojais. Partijos susirinkime apsvaistytas sekretoriui neitinkusi pionierių vadovė – teko ją drąsinti ir ginti. Nutarta mokinius į komjaunimą priimti kolektyviai, visą klasę kartu. Nebūdama nei komjaunuolis, nei partinis, negalėjau to vajuos pristabdyti, bet kaip „politiškai brandus“ tarybinis mokytojas maniau, kad toks priėmimas netinkamas nei politiškai, nei pedagogiškai. Politiškai todėl, kad menkina komjaunimą, pedagogiškai – kad žlugdo mokinių iniciatyvumą ir savarankiškumą. Kai savo nuomone išdėčiau direktoriui, paaiškino, kad čia nieko tokio, ne į partiją stoja.

Politinės veiklos viršūnę partijos sekretorius pasiekė, kai savo uždarame susirinkime pasiūlė patikrinti, ar mokytojai nešvenčia Kūčių. Sudarė planą, kas ką turėtų tikrinti. Pas mane užsiplanavo eiti pats. Kai viena mokytoja tai man pasufleravo, pasirengiau tinkamai sutikti. Deja, nesulaukiau.

Mokyklos partinė organizacija buvo aiškiai prorusiška, lietuvių ir lenkų ten beveik nebuvo. Ir jos veikla buvo rusifikacinė, nukreipta ir prieš lietuvių kalbą, ir prieš lenkus. Prieš lenkus net labiau, nes jie buvo silpnesni, lengviau valdomi, lenkų klases lengviau rusinamos.

Mokykla be direktoriaus

Perleidęs valdžią partinei organizacijai ir ją pasitikėdamas, direktorius jautėsi saugiai ir šlyjančių mokyklos reikalų nesiėmė taisyti. Priešingai, jo „ligos“ priepuoliai dažnėjo, pagirios ilgėjo. Mokykla po kelias dienas

būdavo be direktoriaus. Švietimo skyrius padėti žinojo, bet nieko nedarė ar negalėjo padaryti. Visą sprendavo partijos komitetas. Nutarta jam skūstis oficialiai. Raštą parašė profsajunga, pasirašė visi mokytojai lietuviai ir lenkai, prisidėjo ir kai kurie baltarusiai partiniai. Komiteto biuras skundą apsvaistė, direktoriui už aplaidų vadovavimą mokyklai skyrė papeikimą su išpėjimu, kad trūkumams pasikartojus bus imtasi priemonių. Pastabą pareiškė ir man, kaip direktoriaus pavaduotojui.

Nežinia kiek tampymasis būtų trukęs, bet netrukus Švietimo skyriui vadovauti atėjo naujas energingas vedėjas Vaclovas Driukas. Nutarimo antrąją dalį ilgai nelaukęs pritaikė praktiškai ir rajono komiteto neatsiklausęs nuvažiavo pas švietimo ministrą ir parvežė įsakymą nuo 1965 m. vasario 1 d. Rostislavą Miliuką atleisti iš Dieveniškių vidurinės mokyklos direktoriaus pareigų. Man pavedė laikinai eiti direktoriaus pareigas.

Kas ką?

Belineco kompanijai toks sprendimas, žinoma, nepatiko. Bendros kalbos neradome, dirbome atskirai. Mano darbo tiesiogiai neveikė, bet pakampiais šnibždėjo, kad aš kažkada kažką pridaręs, kad manim nepasitiki partijos komitetas. Tos paskalos iš tikrųjų pateko į komitetą, buvo perduotos ir Švietimo skyriaus vedėjui, kuris mane visą laiką rėmė ir drąsino. Ir dabar patarė eiti į komitetą ir ten išsiaiškinti.

Užėjau pas trečiąjį sekretorių Dainauską, papasakojau reikalą ir klausiu, kuo komite-tui neitinku, ką negerai esu padaręs. Mes, sako, jums priekaištų neturime, palinkėjo sėkmės darbe. O jei pageidaujate, kad viską išsiaiškintume, galime paprašyti tai padaryti. Noriu, sakau, išsiaiškinti. Po poros savičių paskambino Švietimo skyriaus vedėjas ir pasakė, kad nieko nerado.

Nepaisant intrigų, darbas mokykloje vyko apynormaliai, mokytojai buvo darbingai nusiteikę ir patenkinti, kad tvarka bent kiek pagerėjo. Gražiai bendravome su tarybiniu ūkiu, kai ko nors paprašydavome, direktorius visada padėdavo. Padėjo ir dabar, pamokė, kaip elgtis: „Kad tau valdžia duota, naudokis.“ Taip stengiausi ir daryti.

Kartą tą principą pritaikiau ypač veiksmingai. Artėjo egzaminai. Tardamasis su mokytojais, sudariau egzaminų komisijas. Švietimo skyrius jas patvirtino. Iškabinome mokykloje. Vieną dieną užėina į kabinetą pareiškimą stoti į partiją padavęs mokytojas ir papasakoja, kad organizacijos susirinkime nutarta į visus egzaminus papildomai prie komisijų siųsti po partinį. Kur aš buvau pirmininkas, pasišovęs eiti pats sekretorius. Paskambinau į Švietimo skyrių pasitarti, ką daryti. „Vyk lauk“, – pamokė vedėjas.

Egzaminų rytą susirinko komisijos ir dar keletas nenumatytų mokytojų. Jie tyli, nieko nesako. Tylime ir mes, komisijų nariai, vaizduojame, kad nieko nežinome. Devintą valandą išsiskirstome į klases, į savo klase einu ir aš su komisija. Iš paskos tylėdamas sliūkina Belinecas. Atidarau klases duris, suleidžiu komisiją, o neprašytąjį sustabdu.

Tęsinys kitame numeryje

Grafų Komorovskių pėdsakais

Onutė MACKEVIČIENĖ, Rokiškio krašto muziejaus istorijos skyriaus vedėja

Atkelta iš 1 p.

nora, kad ji palaidotų netoli dvaro rūmų ant supilto kalnelio. Vietiniai senbuviai dar

Koplytstulpis ant Z. L. Komorovskio kapo Kavoliškyje (G. Kujelio nuotr.)

mena, jog mirus grafiui, kalnelio centre buvo išmūryta kapavietė ir į ją nuleistas karstas su grafo palaikais. Kavoliškio istorijos žinovas kraštotyrininkas Pranas Parsonis pasakojo, kad apie 1960 metus kažkas bandė įsilaužti į kapavietę, bet sienų mūras buvo toks stiprus, jog grafo Zigmuto Leopoldo Petro Komorovskio kapas barbarų išniekinimo išvengė. Vietiniai gyventojai kapo vietą vėl sutvarkė. Tik pirmą kartą kryžius pakrypo ir sugriuvo. Kryžių atstatyti ėmėsi dabartinis Lenkijos prezidentas Bronislovas Marija Karolis Komorovskis (g. 1952 m.). Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę per ambasadą B. Komorovskis, tuomet Lenkijos gynybos ministras, kreipėsi į Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios dekaną Juozą Janulį, prašydamas pagalbos atstatant kryžių ant prosenelio kapo Kavoliškio miestelio kalnelyje. Dekanas rado meistrą – tautodailininką, medžio drožėją Petrą Šinkūną. Jo išdrožtas koplytstulpis 1994 m. gegužės mėn. iškilmingai parimo ant grafo kapo. Koplytstulpio pašventinimo iškilmėse provaikaitis nedalyvavo, tačiau atvyko Lenkijos ambasadose atstovai, buvo Rokiškio tarybos nariai, gausus vietinių gyventojų kavoliškėnų būrys. Koplytstulpyje lenkų ir lietuvių kalbomis užrašyta, kad čia yra amžina Kavoliškio grafo Zigmunto Leopoldo Komorovskio poilsio vieta. Grafa Z. L. Komorovskį šiltai prisimena ne tik Kavoliškio gyventojai. Jam dėkingi ir rokiškėnai pasakodami, kad Pirmojo pasaulinio karo metais grafas atkalbėjo vokiečius nuo ketinimų susprogdinti gražiosios Rokiškio bažnyčios bokštą. Ši bažnyčia grafiui buvo itin brangi, nes jo dėdė Leopoldas Komorovskis – vienas iš Rokiškio bažnyčios fundatorių, bažnyčios statybos komiteto narių Pagerbiant grafo Leopoldo Komorovskio nuopelnus, jo pavardė įrašyta kitoje bažnyčios centrinio altoriaus pusėje.

Įrašas Rokiškio bažnyčios centriniame altoriuje (G. Kujelio nuotr.)

Tačiau Kavoliškio senbuvų atmintyje dar ryškiau išsirėžė Zigmunto Leopoldo Komorovskio žmona grafiene Eliza Irena Romer-Komorovska (1871–1961). Pasak jų, grafiene buvo labai graži, elegantiška, išsilavinusi ir protinga moteris, žymaus teisininko Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektorius Mykolas Romeris sesuo. Gimusi po baudžiavos panaikinimo šeimoje,

Kavoliškio grafiene Eliza Romer-Komorovska

kurioje pirmiausia buvo vertinamas protas ir iniciatyva, jaunoji grafiene, atitekėjusi į Kavoliškio dvarą, ėmėsi kurti verslą – įsteigė saldumynų fabrikėlį. Senieji Kavoliškio gyventojai ji prisimindami pasakoja, koks nuostabus kvapų derinys tada tvyrojo virš miestelio. Visas Kavoliškis kvėpėjo vanile, cinamonu, gvazdikėliais, kava, džiovintais vaisiais. Veiklios jaunosios grafiene dėka visiems Kavoliškio gyventojams atsirado darbo. Saldumynų fabrikėlis gamino aukščiausios kokybės produktus, todėl ir žaliavos privalėjo būti taip pat aukštos kokybės. Fabrikėliui reikėjo geros grietinėlės, pieno, iš vietinių bulvių gaminto krakmolo, geros rūšies vaismedžių, kurių vaisiai tikti džiovinimui. Vietiniai gyventojai tuoj subruzdavo gerinti galvijų bandas, soduose sodinti naujos rūšies vaismedžius.

Kavoliškio dvare gaminami saldumynai vis labiau populiarėjo, didėjo paklausa. Jų laukė tiek Rytų, tiek Vakarų rinkos. Iš Rokiškio geležinkelio stoties saldainiai, sausainiai, meduoliai, sūriai keliavo į Varšuvą, Sankt Peterburgą, o iš ten į mažesnius miestus. Fabrikėlio buhalterinės knygos saugomos Rokiškio krašto muziejuje, liudija, jog grafiene užmąnytas verslas buvo tikrai sėkmingas. Darbo turėjo ne tik Kavoliškio apylinkių gyventojai ar Rokiškio geležinkelio stotis. Grafų Komorovskių užsakymus vykdė pulkas žaliavų tiekėjų, įvairios taros gamintojų, spaustuvininkų ir reklamos specialistų. Nemažos buvo metinės fabrikėlio pajamos, taip pat nestigo ir užsakymų. Ypač jų pagausėdavo prieš didžiąsias šventes. Antai 1914 m. Kavoliškio saldumynų fabriko dokumentuose užfiksuota, jog gruodžio mėnesio pajamos buvo 1190 rublių, o išlaidos 582 rubliai. Ypač stebina platus saldumynų asortimentas. XX a. pradžioje Kavoliškyje

Kavoliškio saldumynų fabriko produkcijos sąrašas ir kainos XX a. pr.

Kavoliškio saldumynų fabriko reklama XX a. pr.

buvo gaminama 43 rūšių meduolių, 7 rūšys biskvitų, 38 rūšys karamelių, irisų, šokoladų, 5 rūšys sūrelių. Kavoliškio dvare grafų Komorovskių gaminta konditerijos produkcija ne kartą pelnė apdovanojimus, parodose gavo aukso ir sidabro medalius.

Pastatai, kuriuose buvo gaminami ska-

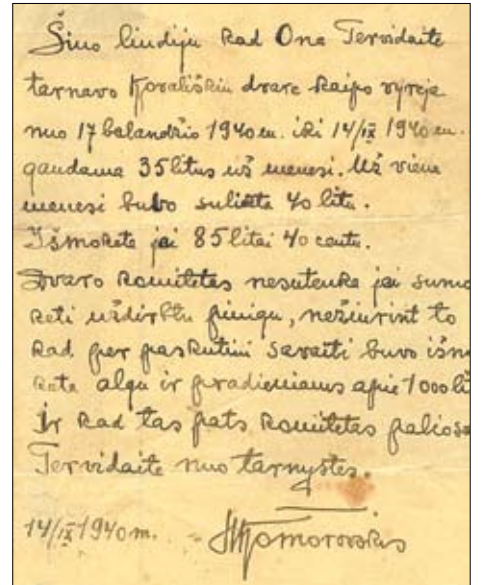
Komorovskių fabrikėlio ledainė 2004 m. (G. Dainio nuotr.)

nėstai, Kavoliškyje stovi iki šiol. Ledainė, skirta gatavai produkcijai sandėliuoti, turi naują savininką. Išdaužytai langais ir išlaužytomis durimis fabrikėlio pastatas dar tebelaukia geresnių dienų. Tiesa, Kavoliškio gyvenvietės bendruomenė puoselėja idėją fabrikėlį atkurti ir čia pagal senuosius receptus vėl gaminti garsiuosius Komorovskių saldumynus. Nebėra Kavoliškyje ir didelio stilingo XVIII a. pradžioje statyto ponų namo, kuriame gyveno paskutinieji dvaro savininkai – broliai Hektoras Leopoldas Petras (1892–1966) ir Julius Viktoras

Kavoliškio dvaro rūmai (ponų namas) 1914m.

Anupras (1893–1982) Komorovskiai. Namas buvo nugriautas apie 1970 m. Grafas Julius Komorovskis, senųjų Kavoliškio gyventojų teigimu, iš dvaro išvyko dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, o Hektoras buvo priverstas pasitraukti karo metu. Kavoliškyje gyvenantis Petras Ragėnas (g. 1922 m.) muziejininkams papasakojo, kaip jį, tada dar jauną buvusio kumečio sūnų, grafas Hektoras Komorovskis, prasidėjus karui, paprašė nuvežti į stotį. Atsisveikino jie Dūkšte ir daugiau jau nebesimatė. 1940 m. vasarą ir rudenį Hektoras

Grafo Hektora Komorovskio rašyta pažyma

ir dukra Ona Marija (g. 1940 m.).

Janina Masiulionytė-Kontrimienė savo atsiminimuose „Kaip aš mokiau grafo vaikus“ rašė: „Vaikai buvo gudrūs ir išdykę. Tėvų akivaizdoje džentelmeniškai ir klusnūs, o likę su manimi buvo peštukai ir mušeikos. Vyresnysis jautėsi grafiuku, o jaunesnysis visaip gudraudavo. Jis turis reikalų, jam skauda vidurius ir pagrioviais maudavo žaisti su kumečių vaikais.“

Dar Kavoliškio senbuviai mena, jog grafas Julius Komorovskis mokė valstiečius gerbti krašto istoriją ir nekasti duobių bulvėms saugoti švedų kapuose, esančiuose šalia gyvenvietės. Skirtingai nuo ūkininkauti mėgusio brolio Hektora, jis turėjo menišką prigimtį, mėgo poeziją, iki išnaiktų užsisėdėdavo turtingoje, kelių Komorovskių kartų

Grafų Komorovskių bibliotekos spaudas

kauptoje bibliotekoje. Užtat patriotizmo jo šeimoje nestigo. Vokiečiams užgrobus Lenkiją, o vėliau ir Lietuvą, grafo Julius Komorovskio sūnus Zigmantas Leonas Vilniuje išjungė į antinacinę partizaninę judėjimą, o vėliau tapo Lenkijos kariuomenės kariu. Jaunesnysis sūnus Bronislovas taip pat buvo kovotojų gretose. Tačiau jis pateko į gestapo rankas ir 1943 m. buvo sušaudytas Paneriuose.

Grafams Komorovskiams Rokiškio apylinkėse dar priklausė Ratkūnų dvaras, esantis šalia Suvainiškių miestelio, o visai netoli Pandėlio, dabartiniame Biržų rajone – Gikonų dvaras. XIX a. pradžioje mirus grafiui Jonui Komorovskiui turtas atiteko keturiems sūnams. Sirutiškį gavo Antanas (1790–1846), Anuprui (1794–1858) atiteko Gikonys, Leopoldui (m. 1872) – Kavališkis, o Petrui (1800–1869) – Ratkūnai. Rokiškio krašto muziejaus istorikai šią vasarą lankėsi Gikonyse ir Ratkūnuose, domėjosi Suvainiškių bažnyčios archyvais. Šalia Gikonų dvaro esančiame Kvetkų miestelyje, bažnyčios šventoriuje muziejininkai nufotografavo čia palaidotų grafų Komorovskių kapus.

Anupro Komorovskio kapas Kvetkų bažnyčios šventoriuje 2011 (K. Kurpiaus nuotr.)

Tęsinys kitame numeryje

Sigita NEMEIKAITĖ, Vilnius

Kokia mokytojo profesijos ateitis Lietuvoje, jeigu bus įgyvendinama suprojektuota universitetų jungimo reforma? Apie tai buvo diskutuota Seime, prie apvaliojo stalo. Šią konferenciją-diskusiją surengė grupė Seimo narių kartu su Vilniaus edukologijos universitetu.

Kodėl taip svarbu kalbėti apie mokytojo profesijos ateitį, ar jai kyla realių grėsmių ir kokių? Apvaliojo stalo dalyviai dalijosi savo mintimis, paakinti ekspertų grupės siūlymų, kaip optimizuoti Lietuvos universitetų tinklą. Priminsime, kad šią ekspertų grupę šalies Ministras Pirmininkas paskyrė savo potvarkiu šių metų gegužės 31 d.

Išanalizavę šalies universitetų situaciją, ekspertai pasiūlė vadinamąjį siektino Vilniaus universiteto modelį, t. y. iki 2015 m. pabaigos prie Vilniaus universiteto prijungti Vilniaus edukologijos bei Vilniaus Gedimino technikos universitetus. Panašus modelis siūlomas ir Kaune. Įgyvendinus šiuos siūlymus iki 2017 m. po siektino Kauno universiteto stogu atsidurtų čia veikiantys kiti universitetai bei jų filialai.

Pagal ekspertų planą pirmiausia nusitaisyta į Vilniaus edukologijos universitetą, kuris dar iki 2012 m. pabaigos siūlomas prijungti prie Vilniaus universiteto.

Tad konferencijos dalyviai aiškinosi, kokios galimos tokios pertvarkos pasekmės, ar ekspertų prielaidos pakankamos užsimoti revoliucingiems pokyčiams, pagaliau, kokia jų nauda?

Konferencijoje dalyvavo Seimo nariai Gintaras Songaila, Vytenis Povilas Andriukaitis, Rytas Kupčinskas, Kazimieras Uoka, Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas Valentinas Stundys, Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos pirmininkė Jūratė Voloskevičienė, Lietuvos edukologijos universiteto rektorius prof. Algirdas Gaižutis, šios aukštosios mokyklos dėstytojai, Švietimo ir mokslo ministerijos, kultūros ir mokslo visuomenės atstovai.

Pasak prof. A. Gaižučio, šiuo metu vyrauja trys universitetų modeliai, o jo vadovaujamas yra vadinamasis lygiagretusis – specializuotas. Rektorius savo esme skirtingų universitetų jungimą vadino ydingu ir smarkiai kritikuo-tinu, neslėpė, kad po sujungimo vėliava jis išvelgia menamus taupymo ir planuojamo privatizavimo kėslus A. Gaižutis tvirtino, kad pinigų yra, tačiau kažko trūksta galvose. Profesoriaus nuomone, yra būtini ir klasikiniai, ir

Būti ar žūti Lietuvos universitetams?

profiliniai universitetai, o studentų mažėjimas nesąs toks bausis, kaip stengiamasi parodyti. Rektorius teigė, kad atsisiųsių mokytojus rengti specializuotoje aukštojoje mokykloje, šalis būtų nublokšta į daraktoravimo laikus. A. Gaižučio žodžiais, toks pedagogų ruošimo kelias yra būdingas trečiojo pasaulio šalims. Rektorius išitikinė, kad būtent profiliniuose, mažesniuose universitetuose yra geriausios galimybės parengti specialistus.

O gal Lietuvai apskritai pakaktų vieno universiteto? Šia tema ironizuodamas svarstė Seimo narys V. P. Andriukaitis. „Galėčiau būti ekspertu ir surasti įvairių gerų aspektų“, – sakė Seimo narys, paraginęs i ekspertų siūlymus žiūrėti ramiai, nes jų išvadose prasmės maža. V. P. Andriukaitis pastebėjo, kad šiuo ekspertų užsimojimu yra paminamos konstitucinės teisės, ignoruojama universitetų autonomija. Seimo narys apgailestavo, kad valstybė neplauoja universitetams valstybinio užsakymo, kuris išspręstų daug problemų.

„Mokytojas – kaip paslauga, švietimas – kaip prekė, o galiausiai naikinamas mokytojo profesijos prestižas“, – savo pasisakyme teigė Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos pirmininkė J. Voloskevičienė, kėlusi ne vieną skaudžią mokytojų rengimo, jų dabarties ir ateities problemą.

„Isigilinę i valstybingumo raidą negalime nesutikti, kad Lietuvos visuomenė – inteligentija, mokslininkai, politikai – nuolatos rūpinosi aukštojo mokslo ir su jo raida siejo nepriklausomos valstybės vystymąsi bei ateitį. Istorija liudija, kad tarpukario Lietuvoje veikė septynios aukštosios mokyklos. Tarp jų – pedagoginis institutas Klaipėdoje (Panevėžyje, Vilniuje), rengęs mokytojus visam mūsų kraštui. Taigi prieš 75 metus buvo suvokta, kad mokytojo profesija yra išskirtinė, kad asmenybės ugdyti gali tik asmenybės.“

Šiandien situacija kita. Mokytojai rengiami dažname šalies universitete. Ar tai gerai? I šį klausimą vienareikšmiškai atsakyti negalima“, – kalbėjo vienas pagrindinių šios konferencijos iniciatorių Seimo narys Gintaras Songaila.

Parlamentaras pažėrė kritikos strėlių apie ekspertų išvadas. Jo nuomone, valstybė tinkamai neišnaudoja universitetų potencialo, neišsiklauso i akademinių bendruomenių nuomone, o pateikus menkai pamatuotus siūlymus, sukelia sumažėjus, daugelis išvadų yra nepagrįstos faktais.

Seime surengtoje konferencijoje apie šalies universitetų ir mokytojo profesijos ateitį pasisakė (iš dešinės) Seimo narys Gintaras Songaila, VEU rektorius prof. Algirdas Gaižutis, Seimo nariai Vytenis Povilas Andriukaitis, Rytas Kupčinskas

„Pastaruoju metu Vilniaus edukologijos universitete studijuoja per 11 tūks. studentų, organizuojamos trijų pakopų studijos: bakalauro, magistrantūros, doktorantūros. Universiteto akademinį personalą sudaro 557 darbuotojai, iš kurių 52 profesoriai (daktarai ir habilituoti daktarai), 290 – docentai (daktarai) ir 215 – lektoriai, asistentai. Universitete veikia 9 fakultetai ir 3 institutai. VEU – giliausias tradicijas turinti, didžiausia Lietuvoje mokytojų rengimo institucija.“

Mokytojo profesija – viena seniausių profesijų pasaulyje. Tai profesija, kuri buvo, yra ir bus kaip bėkistų socialinė sfera. Ir mokytojų poreikis augs, nes šiandien šalies mokyklose dirbantis kas trečias pedagogas yra vyresnis negu 50 metų. Todėl vienareikšmiškai galima teigti, kad Vilniaus edukologijos universitetą privalome išsaugoti ateities kartoms“, – sakė G. Songaila.

Seimo narys R. Kupčinskas, kaip ir kiti konferencijos dalyviai, nuoširdžiai stebėjosi, kad tarp Premjero potvarkiu paskirtų ekspertų nėra akademinių visuomenės atstovų ir reikalus už juos sprendžia kiti.

Diskutuojančius dėl galimos kardinalios universitetų tinklo pertvarkos ramino Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas V. Stundys: „Tai, ką siūlo ekspertai, dar nėra teisinis dokumentas. Seimas be akademinių visuomenių nuomonės neformuos savo sprendimo. Ekspertai iš principo skatina diskusiją. Ir viena iš prielaidų – kintanti demografinė padėtis. Mažėjantis studentų skaičius yra iššūkis kiekvienam universitetui. Todėl diskutuokime dalykiškai, be emocijų, prisiim-

VEU prof. Giedrė Kvieskienė pažėrė kritikos eksepertų apie siūlymus dėl universitetų tinklo optimizavimo

dami atsakomybę dėl ateities.“

Tačiau raminamasis fonas menkai veikė diskusijos dalyvius. Bendrą nuotaiką atspindėjo VEU Istorijos fakulteto dekanas prof. Eugenijus Jovaiša, pareiškęs: „Mokslo bendruomenė yra išsigandusi, išitempusi ir išdraskyta.“ Tuo tarpu Seimo narys V. P. Andriukaitis be skrupulų pareiškė, kad ekspertų išvados nesuderintos teisės požiūriu ir neturi jokios galios.

Kas laukia šalies universitetų ateityje, matyt, priklausys ir nuo to, kiek aktyviai, viešai ir atvirai diskutuos ir ims iniciatyvą i rankas pačių universitetų bendruomenės.

Autorės nuotr.

Lietuvos istorijos kalendorius. Lapkritis-gruodis

Lapkričio 26–30 d.

26 diena

1492 m. Trakuose Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras patvirtino Vilniaus miestui jo pirmtakų suteiktas Magdeburgo teisių bei kitas privilegijas ir atleido miestiečius nuo pastočių prievolės.

1856 m. Griezionėliuose (Anykščių r.) gimė Stanislovas Didžiulis, kultūros ir visuomenės veikėjas. Mirė 1927 05 19 Griezionėliuose.

27 diena

1590 m. Karaliaučiuje Jonas Bretkūnas baigė pirmąjį lietuvišką visos Biblijos vertimą. Pradėjo 1579 03 06 Labguvoje.

28 diena

1415 m. i Konstanco suvažiavimą atvyko žemaičių delegacija.

1561 m. Vilniaus sutartimi Livonija prisijungė prie Lietuvos autonominėmis teisėmis. Paskutinis Vokiečių ordino Livonijos krašto magistras Gotardas Ketleris tapo Kuršo ir Žemgalos kunigaikščiu, kaip Lietuvos vasalas.

1915 m. Lietuvai grąžintas Grigaliaus kalendorius.

29 diena

1249 m. Kriukų mūšyje (Notangoje) prūsai sumušė kryžiuočių kariuomenę. Žuvo 54 Vokiečių ordino riteriai, maršalas Henrikas Botelis paimtas i nelaisvę.

1830 m. Varšuvoje prasidėjo sukilimas prieš rusų valdžią.

1920 m. Kaune su Liuciano Želigovskio atstovais sudarytos paliaubos. Tarp Lietuvos ir užgrobtų Vilniaus krašto sudaryta neutralioji zona.

30 diena

1427 m. Krokuvoje gimė Kazimieras, Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius. Mirė 1492 06 07 Gardine.

1445 m. Vilniuje susirinko išplėstinis Lietuvos Ponų tarybos posėdis, kai kurių tyrinėtojų laikomas pirmuoju Lietuvos Seimu, kuriame buvo apsvaistyta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero paveldėto Lenkijos sosto užėmimo problema.

Mažosios Lietuvos prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos akto diena – 1918 m. Prūsų Lietuvos Tautinė Taryba paskelbė Tilžės Aktą, reikalaujantį Mažąją Lietuvą prijungti prie Didžiosios Lietuvos.

Gruodžio 1–9 d.

1 diena

1701 m. Švedijos karalius Karolis XII su savo kariuomene įsiveržė i Žemaitiją.

1799 m. Vilniaus vyskupystėje įvestas Julijaus kalendorius.

1882 m. Sankt Peterburge gimė Levas Karsavinas, istorikas, filosofas, Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius. Mirė 1952 07 12 Abezėje (Komija).

2 diena

1602 m. Papilyje (Biržų r.) gimė Jonušas Radvila, karvedys. Mirė 1655 12 31 Tikocine (Lenkija).

1661 m. pasidavė 16 mėnesių Vilniaus pilyje apsiausta Rusijos igula.

1857 m. Rusijos caras Aleksandras II Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose leido sudaryti bajorų komitetus valstiečių reformai parengti.

3 diena

1470 m. mirė paskutinis Kijevo kunigaikštis Simonas Olelkaitis (Algirdo proanūkis). Po jo mirties (1471) Kijevo kunigaikštystė paversta vaivadija.

2003 m. pradėjo veikti Lietuvos istorijos interneto svetainė www.istorija.net (tuomet tik Lietuvos istorijos forumas).

4 diena

1415 m. žemaičių delegacija buvo iškilmingai priimta Konstanco katedroje.

1522 m. Vilniaus seimas prisiekė, kad po Žygimanto senojo mirties didžiuoju kunigaikščiu bus paskelbtas jo sūnus Žygimantas Augustas.

1905 m. Vilniuje prasidėjo Lietuvių suvažiavimas – Didysis Vilniaus seimas (gruodžio 4–5 d.).

5 diena

1428 m. laiške Vokiečių ordino magistrui Vytautas pranešė apie ketinimą surengti Lucko suvažiavimą.

1492 m. Budoje tarp Vengrijos ir Čekijos karaliaus Vladislovo Jogailaičio bei Lenkijos karaliaus ir Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Jono Albrechto Jogailaičio sudaryta amžina taika, padėjusi pagrindą Jogailaičių valdomų valstybių politinei sistemai (1492–1526).

1918 m. Lietuvos taryba nutarė atkurti Vilniaus universitetą ir patvirtino jo statutą (nutarimas nerealizuotas).

6 diena

1370 m. Algirdo vedama Lietuvos kariuomenė antrą kartą apgulė Maskvą.

1497 m. įkurtas Pasvalys.

1522 m. Vilniaus seime priimta Pirmojo

Lietuvos statuto pirmoji redakcija, kuri, Albertui Goštautui pasipriešinus, neišgaliojo.

1791 m. karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis Telšiams suteikė miesto savivaldos teises ir herbą.

7 diena

1550 m. Krokuvoje karūnuota Barbora Radvilaitė.

1569 m. karalius Žygimantas Augustas Merkinui suteikė miesto savivaldos teises ir herbą.

1989 m. panaikintas Lietuvos SSR Konstitucijos straipsnis dėl vadovaujančio komunistų partijos vaidmens.

8 diena

1432 m. Ašmenos mūšyje Žygimantas Kęstutaitis sumušė Švitrigailos kariuomenę.

1547 m. Karaliaučiuje išleista pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo „Catechismusa prasty szadei, makslas skaitima raschta yr giesmes“.

1812 m. rusų persekiojama išbadėjusi Napoleono armija pasiekė Vilnių.

1919 m. Antantės Aukščiausioji Taryba nustatė laikiną rytinę Lenkijos sieną (Kerzono linija), pagal kurią Vilnius paliktas Lietuvai.

9 diena

1995 m. Prezidentas Algirdas Brazauskas pasirašė Lietuvos prašymą tapti Europos Sąjungos nare. Lietuvos integracijos i ES proceso pradžia.

Parengė Tomas BARANAUSKAS, Vilnius

